చులకనగా తన కృపను ప్రముఖముగా చెప్పుచున్నారు. యిందు పాత్రపరిశీలనం.

భావము. సర్వేశ్వరుని కృపాగుణము యొక్క మహిమను విపులముగా అనుగ్రహించబూని యీ శ్లోకమున దానికి నడుము కట్టుచున్నారు. "యః కశ్చిదేవ" అను ముందటి నాల్గవ శ్లోకముతోడ ఏకవాక్యముగా గ్రహింపవచ్చును. కృపవలన అత్యంతభీతము కాగల క్షమాగుణము తాను కలుపుకొని యిట్లు భావించుచున్నారు. సర్వేశ్వరుడు, తన కృపచేతనే అందరిని యంగీకరించి రక్షింపవచ్చు, భావించినచో సర్వముక్తిప్రసంగము సంభవించును. తన యభిప్రాయమును సరిదిద్ది. కొందరిని రక్షించుటయు కొందరిని త్యజించుటయు అంగీకరించినచో వైషమ్యనైర్ఘృణ్య ప్రసంగమేర్పడును. ఈ రెండు ఆపత్తులును రాకుండ, శాస్త్రములను అవతరింపజేసి, అందు పాపనిబర్హణమునకు తగిన ప్రాయశ్చిత్త ప్రకారములను తెలిపి, యీవిధముగా తన కృపాగుణమును నిలుపుకొను విధముగా ఈ శ్లోకమున అనుగ్రహించుచున్నారు.

(అనాదిభవసంభవ వాసనాత్మైః పాపైః) సంసారచక్రము భ్రమింపనారంభించినది యీనాడు నిన్ననా కాదు గదా! అనాదికాలముగా గదా జనన-మరణములను నడచుచున్నవి! వానియందు వాసన దృఢమైయుండుటవలన దాని బలముతో ఏకైకపాపములు పెరుగుచునే యుండును గదా! (దుః ఖితయు! ఖలయు క్షేత్ర వాస జన్తుః) చేసిన పాపములు ఫలమును ఇచ్చియే తీరును గాబట్టి పాపఫలమైన నరకాది వ్యసనములలో మోకాలబంటి దిగబడువాడగును చేతనుడు. ఇట్లు సంసారము కూడ తప్పక, అందు పాపవాసనయును తప్పక, దాని వలన పాపమును ఆచరించుటయును తప్పక, దాని ఫలముగా నరకాది వ్యసనానుభవము కూడ తప్పక యుండినచో అతడు గట్టునెక్కుటెట్లు? యెవరి? ఏనాటిదల ఆ మార్గము ఉత్తరార్థమందు చెప్పబడుచున్నది. చేసిన పాపముల ఫలము అవశ్యముగా అనుభవింపవలెననియు, అను నిర్బంధము లేదు గదా! "తాపాదుపరమాత్ ప్రాయశ్చిత్తైస్సుఖీభవేత్॥ తత్పూర్వకాచ్ఛాపదశా వశ్యేన స్వనిపాదశః॥" అనురీతిగా ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానము వలన అవి తొలగిపోవును గనుక అట్టి ప్రాయశ్చిత్తములను గూడ శాస్త్రములద్వారా తెలియజేయుట, చేతనులను తరింపజేయుటకొరకే గదా! ఇదియును కృపాకార్యమే గదా! యనుచున్నారు.

శాస్త్రైరనాదినిధనైః స్మృతిభిస్తదీయ
దివ్యావతారచరితైశ్చ భయా చ దృష్ట్యా।
నిశ్శ్రేయసం యదుపకల్పయసి ప్రజానాం
సా త్వత్కృపా జలధితల్లజ వల్లభశ్రీః॥ 50.

పదవిభాగము. శాస్త్రైః, అనాదినిధనైః, స్మృతిభిః, త్వదీయ దివ్యావతారచరితైః, చ, ఉభయా, చ, దృష్ట్యా, నిశ్శ్రేయసం, యత్, ఉపకల్పయసి, ప్రజానాం, సా, త్వత్కృపా జలధి తల్లజ వల్లభశ్రీః.

అర్థము. స్వామీ! అనాదినిధనైః = ఉత్పత్తి వినాశములు లేని, శాస్త్రైః = శాస్త్రములైన వేదముల చేత, స్మృతిభిః = స్మృతుల చేతను, త్వదీయ దివ్యావతార చరిత్రైః = దేవరవారి దివ్యములైన యవతార చరిత్రముల చేతను, శుభయా = దివ్యమైన, దృష్ట్యా = కటాక్షము చేతను, ప్రజానాం = చేతనులకు, నిశ్శ్రేయసం = మంచిని, ఉపకల్పయసి = చేయుచుంటివి, ఇతి యత్ = అనునదేది యున్నదో సా = అది, త్వత్కృపా జలధి తల్లజ వల్లితత్రైః, త్వత్కృపా = దేవరవారి దయ యనెడి, జలధి = సముద్రము యొక్క, తల్లజ = శ్రేష్ఠమైన వల్లితత్రైః = అల యొక్క శోభయు.

ఆకాంక్ష. త్వత్కృపా జలధి తల్లజ వల్లితత్రైః = దేవర వారి దయ యనెడి సముద్రపు శ్రేష్ఠమైన తరంగ శోభయు. కా = ఏది; సా = అది. సా కిం = ఏది? ఉపకల్పయసి, ఇతి యత్ = చేయుచుంటివి, అనునదేది యున్నదో అది, కిం = దేనిని? నిశ్శ్రేయసం = మంచిని, కేషాం = ఎవరికి? ప్రజానాం = చేతనులకు, కయా = దేనిచేత? శుభయా దృష్ట్యా = దివ్యమైన కటాక్షము చేతను, పునః కైః = ఇంకను దేనిచేత? త్వదీయ దివ్యావతార చరిత్రైః = దేవర వారి దివ్యములైన యవతార చరిత్రముల చేతను, పునః కాభిః = ఇంకను దేనిచేత? స్మృతిభిః = మన్వాది స్మృతుల చేత, పునః కైః = ఇంకను దేనిచేత? శాస్త్రైః = శాస్త్రములైన వేదముల చేత. శాస్త్రైః కథం భూతైః = శాస్త్రము లెట్టివి? అనాదినిధనైః = ఉత్పత్తి వినాశములు లేనివి. త్వం అను ప్రథమాంత కర్తృపదము. నిశ్శ్రేయసం అను ద్వితీయాంతమైన కర్మపదము. ఉపకల్పయసి అను క్రియాపదము ఉన్నవి గనుక సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము.

శబ్ద రూప సమాసములు. (శాస్త్రైః) శాస్త్రేణ, శాస్త్రాభ్యాం, శాస్త్రైః. శాస్త్ర శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (అనాది నిధనైః) ఆదిశ్చ నిధనం చ ఆదినిధనే, ద్వంద్వము. ~~శాస్త్ర~~ న ఆదినిధనే యేషాం తాని అనాదినిధనాని, తైః, అనాదినిధనైః, నఞ్ బహువ్రీహి. నిధనేన, నిధనాభ్యాం, నిధనైః. అనాదినిధన శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (స్మృతిభిః) స్మృత్యా, స్మృతిభ్యాం, స్మృతిభిః. స్మృతి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (త్వదీయ దివ్యావతార చరిత్రైః) తవ ఇమే, త్వదీయాః. త్వదీయాః దివ్య అవతారాః త్వదీయ దివ్యావతారాః. (దివ్యాశ్చ తే అవతారాశ్చ దివ్యావతారాః) విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. త్వదీయ దివ్యావతారాణాం చరితాని త్వదీయ దివ్యావతార చరితాని, తైః. త్వదీయ దివ్యావతార చరిత్రైః షష్ఠీ తత్పురుషము. చరితేన, చరితాభ్యాం చరిత్రైః. త్వదీయ దివ్యావతార చరిత శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (శుభయా) శుభయా శుభాభ్యాం శుభాభిః. శుభా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయైక వచనాంతః. (వా) అవ్యయము. (దృష్ట్యా) దృష్ట్యా, దృష్టిభ్యాం, దృష్టిభిః. దృష్టి శబ్దః ఇకారాంతః స్త్రీలింగః తృతీయైక వచనాంతః. (నిశ్శ్రేయసం) నిశ్శ్రేయసం నిశ్శ్రేయసే, నిశ్శ్రేయసాని. నిశ్శ్రేయస శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. "ముక్తిః కైవల్య నిర్వాణ శ్రేయో నిశ్శ్రేయసామృతమ్, మోక్షః కేవల్య" ఇత్యమరః. నిశ్చితం అవిచలితం శ్రేయః నిశ్శ్రేయసమ్. (యత్)

యుత్, యే, యాని యచ్ఛబ్దః దకారాంత నపుంసక లింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (ఉపకల్ప్యయసి) ఉపకల్ప్యయసి, ఉపకల్ప్యయథః, ఉపకల్ప్యయథ, ఉప, ఇత్యుపసర్గపూర్వక క్లృప్-సామర్థ్యే ధాతోః. పరస్మైపది లట్ మధ్యమపురుషైకవచనమ్, (ప్రజానామ్) ప్రజాయాః ప్రజయోః ప్రజానామ్. ప్రజాశబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః షష్ఠీ బహువచనాంతః. "ప్రజాస్స్యాత్ సంతతౌ జనే" ఇత్యమరః. (సా) సా, తే, తాః. తచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (త్వత్కృపాజలధితల్లజవల్గతశ్రీః) తవ కృపా, త్వత్కృపా. షష్ఠీతత్పురుషము. జలధీనాం తల్లజః జలధితల్లజః. షష్ఠీతత్పురుషము. త్వత్కృపైవ జలధితల్లజః త్వత్కృపాజలధితల్లజః. అవధారణా పూర్వపద కర్మధారయము. త్వత్కృపాజలధితల్లజస్య వల్గతం. త్వత్కృపాజలధితల్లజవల్గతం, త్వత్కృపాజలధితల్లజవల్గతస్య శ్రీః, త్వత్కృపాజలధితల్లజవల్గతశ్రీః. షష్ఠీతత్పురుషము. వల్గతశ్రీః వల్గతశ్రియౌ, వల్గతశ్రియః, త్వత్కృపాజలధితల్లజవల్గతశ్రీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. దివ్య+అవతార, దివ్యావతార, సవర్ణదీర్ఘసంధి. చరితైః+శుభయా, చరితైశ్శుభయా శ్చుత్వసంధి. యుత్+ఉపకల్ప్యయసి. యదుపకల్ప్యయసి. జశ్త్వసంధి. "తల్లజం వల్గతస్తతో. ప్రకాండముద్ధతల్లజౌ" ఇత్యమరః.

ఛందో అలంకారములు. వసంతతిలకా వృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలుండవలయును. కావ్యలింగాలంకారము. "హేతోర్వాక్యపదార్థత్వం వర్ణనం హేతురుచ్యతే" శ్రుతులు-స్మృతులు-దివ్యావతార చరిత్రములు-గాయుట వలన భగవత్ కటాక్షము హేతువులు. నిశ్చయమునకు కలుగుట హేతువు తాత్పర్యము

భావము: క్రింది శ్లోకమున "కృపయైవ" అనుదానిని వివరించుచున్నారు. (అనాది నిధనైః శాస్త్రైః) స్మృతులును శాస్త్రములై యుండినను, వానిని 'స్మృతిభిః' అని వేరుగా చెప్పియుండుటవలన గోబలీవర్దన్యాయముగా ఇచట శాస్త్రపదము శ్రుతులను చెప్పినట్లుగా గ్రహింపవలయును, "శాసనాత్ శాస్త్రమ్" అని యుండుటవలన "ఇదం కురు, ఇదం మాకార్షీః" అని విధులను తెలుపగల వేదమే సదా శాస్త్రశబ్దనిర్దేశమునకు ముఖ్యపాత్రము; అది ఒకప్పుడు పుట్టి మఱియొకప్పుడు నశించునది కాదు గనుక అనాదినిధనములుగా నుండును. (స్మృతిభిః) "శ్రుతిస్మృతీ మమైవాజ్ఞే యస్తే ఉల్లంఘ్య వర్తతే। ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమ ద్రోహీ మద్భక్తోఽపి న వైష్ణవః" అని భగవానుడే, తన ఆజ్ఞారూపముగా చెప్పి యుండుటవలన, శ్రుతులతో కూడ స్మృతులను ప్రమాణముగా గ్రహింపదగినవి గదా! కనుక శ్రుతులచేతను స్మృతులచేతను అని యర్థము.

(త్వదీయ దివ్యావతార చరితైః) సర్వేశ్వరుడు తన అవతార ప్రయోజనములను అనుగ్రహించునపుడు "ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి" అని ధర్మమును స్థాపించుటయును ఒక ప్రయోజనముగా చెప్పియుండుటవలన, అవతారములందు చూపిన చరితములచేతను అని యర్థము. (శుభయా త్వత్కృపా) శుభావహమైన కటాక్షముచేతను "జాయమానం హి పురుషం యం పశ్యే

మధుసూదన!, సాత్త్వికస్తు విజ్ఞేయః సవై మోక్షార్థ చింతకః" అనునది యిట్లు అనుసంధేయము.

కనుక వీనిచేత (ప్రజానాం నిశ్శ్రేయసం ప్రకల్పయసి త్వత్) చేతనులకు దేవరవారు మంచిని ప్రకార్యబ్రూయాము యనునది యెది కలదో! (సా త్వత్కృపా జలధి తల్లజ వల్లరీ(శ్రీ)) ఇదియంతయు నిర్హేతుక కృప చేతనే కదా! యనుచున్నారు. ఇకపై 'సా' అనునది స్త్రీలింగ నిర్దేశము. విధేయ ప్రాధాన్యము వలన అని గ్రహింపదగును. "శైత్యం హి యత్సా ప్రకృతిర్జలస్య" అనునది స్మరింపదగును. ఈ శ్లోకమువలన సర్వేశ్వరుడు నిర్హేతుక కృపా విభవము చేత చేయునని చెప్పబడినది.

హే వ్యాప్త! జంతుషు నిరంతర సంతతాత్మా,
పాప్మా కో నామ బత! కోఽయ మచింత్యశక్తిః ।
యస్త్వత్కృపా జలధి మప్యతివేల ఖేలం
ఉల్లంఘయ త్యకృత భాసుర భాగధేయాన్ ॥ 60.

పదవిభాగము. హే, వ్యాప్త, జంతుషు, నిరంతర సంతతాత్మా, పాప్మా, కః, నామ, బత, కః, అయం, అచింత్యశక్తిః, యః, త్వత్కృపాజలధిం, అపి, అతివేలఖేలం, ఉల్లంఘయతి, అకృత భాసుర భాగధేయాన్.

అర్థము. జంతుషు = చేతనులయందు, నిరంతర సంతతాత్మా, నిరంతరః = ఎప్పుడును, సంతతః = వ్యాపించియున్న, ఆత్మా = స్వరూపమును గలదియై, అచింత్యశక్తిః = చింతింప శక్యముకాని శక్తి కల, అయం = ఈ, పాప్మా = పాపము, కో నామ = ఏదోగదా! (ఈ పాపము క్రౌర్యము సాటిలేనిదనుట) (పాపము చేయునదేమనగా) హే వ్యాప్త, బత = ఆశ్చర్యము! యః = ఏ పాపము, అకృత భాసుర భాగధేయాన్ = చేయబడని ఉజ్జ్వలమైన భాగ్యములు గలవారిని (దౌర్భాగ్యవంతులను) అతివేలఖేలం = అతిక్రమించిన ఎల్లకల విలాసము గలిగిన, త్వత్కృపాజలధిం = దేవరవారి దయయనెడి సముద్రమును గూడ, ఉల్లంఘయతి = దాటింపజేయుచున్నదో!

ఆకాంక్ష. ఉల్లంఘయతి = దాటింపజేయుచున్నది! కః = ఏది, యః = ఏ పాపము. కాన్ = అకృత భాసుర భాగధేయాన్ = దౌర్భాగ్యవంతులను. కమపి = దేనిని గూడ? త్వత్కృపాజలధిమపి = దేవరవారి దయయనెడి సముద్రమును గూడ. త్వత్కృపాజలధిం కథంభూతం = దేవరవారి దయాసముద్రమెట్టిది? అతివేలఖేలం = అతిక్రమించిన ఎల్లగల విలాసము గలది. యః అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, అకృత భాసుర భాగధేయాన్, త్వత్కృపాజలధిం అను ద్వితీయాంత కర్మపదములు రెండును, ఉల్లంఘయతి అను క్రియాపదమును ఉన్నవి గనుక వ్యాకరణిక కర్తరి ప్రయోగము. కో నామ = ఏదోగదా! కః = ఏది? అయం పాప్మా = ఈ పాపము. పాప్మా కథంభూతః = పాపమెట్టిది? అచింత్యశక్తిః = చింతింప శక్యముకాని శక్తి కలది. పునః కథంభూతః = ఇంకను ఎట్టిది? నిరంతరసంతతాత్మా = ఎల్లపుడును వ్యాపించియున్న స్వరూపము గలది. కేషు = ఎవరియందు? జంతుషు = చేతనులయందు.

విగ్రహ వాక్య సమాసములు. (హే, వ్యాప్త) అవ్యయములు. (జంతుషు) జంతోః, జంత్వోః, జం

తుషు, జంతు శబ్దః ఉకారాంతః పుంలింగః సప్తమీ బహువచనాంతః. "జంతు జన్యు శరీరిణః" ఇత్యమరః. (నిరంతర సంతతాత్మా) నిరంతరం సంతతః, నిరంతరం సంతతః నిరంతరసంతతః, నిరంతర సంతతః ఆత్మా యస్యసః నిరంతర సంతతాత్మా. షష్ఠీ బహువ్రీహి. సంతతాత్మా, సంతతాత్మానౌ, సంతతాత్మానః. నిరంతర సంతతాత్మన్ శబ్దః నకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (పాప్మా) పాప్మా, పాప్మానౌ, పాప్మానః. పాప్మన్ శబ్దః నకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. "అస్త్రీ పంకం పుమాన్ పాప్మా పాపం కిల్బిష కల్మషమ్" ఇత్యమరః. పతతి నరకే అనేనేతి పాప్మా. (కి, నాథ) ఈ రెండును అవ్యయములు. (కః) కః, కౌ, కే. కిం శబ్దః మకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (అయమ్) అయం, ఇమౌ, ఇమే. ఇదం శబ్దః మకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (అచింత్యశక్తిః) అచింత్యా శక్తిః యస్యసః అచింత్యశక్తిః. షష్ఠీ బహువ్రీహి. అచింత్యశక్తిః, అచింత్యశక్తీ, అచింత్యశక్తయః. అచింత్యశక్తి శబ్దః ఇకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (యః) యః, యౌ, యే. యత్ శబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (త్వత్కృపాజలధిం) తవ కృపా, త్వత్కృపా. షష్ఠీ తత్పురుష. త్వత్కృపా ఏవ జలధిః త్వత్కృపాజలధిః. తం, త్వత్కృపాజలధిం. జలధిం, జలధీ, జలధీన్. త్వత్కృపాజలధి శబ్దః ఇకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (అపి) అవ్యయము. (అతివేలఖలమ్) అతిక్రాన్తా వేలాం యయా సా అతిక్రాన్తవేలా. ద్వితీయా బహువ్రీహి. అతిక్రాన్తవేలా ఖలా యస్యసః అతిక్రాన్తవేలఖలః. తం, అతివేలఖలమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. ఖలం, ఖలౌ, ఖలాన్. అతివేలఖల శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఉల్లంఘయతి) ఉల్లంఘయతి, ఉల్లంఘయతః, ఉల్లంఘయన్తి. ఉత్, ఇత్యుపసర్గ పూర్వక లఘూ గతౌ ఇత్యస్మాద్ధాతోః ణిజంతాత్ పరస్మైపది లట్ ప్రథమపురుషైకవచనమ్. (అకృత భాసుర భాగధేయాన్) భాసురం చ తత్ భాగధేయం చ భాసురభాగధేయం. విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. అకృతం భాసురభాగధేయం యైస్తే అకృతభాసురభాగధేయాః. తాన్, అకృతభాసురభాగధేయాన్, తృతీయా బహువ్రీహి. భాసురభాగధేయం, భాసురభాగధేయౌ, భాసురభాగధేయాన్. అకృత భాసురభాగధేయ శబ్దః అకారాన్తః పుంలింగః ద్వితీయా బహువచనాంతః. సంతత+ఆత్మా, సంతతాత్మా. సవర్ణదీర్ఘ సంధి. కః+అయం, కో౽యం. ఉత్వము ఓత్వము గుణసంధి పూర్వరూపసంధి. అపి+అతి అప్యతి. యణాదేశ సంధి. ఉల్లంఘయతి+అకృత, ఉల్లంఘయత్యకృత. యణాదేశ సంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలక వృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలుండ వలెను. అసంగత్యలంకారము. "విరుద్ధం భిన్నదేశత్వం కార్యహేత్వోరసంగతిః". కార్య హేతువులు భిన్నదేశములందు ఉండుట. ఈ లోకమందు మహాపాపములను చేయుట, భగవంతుని నిత్యామక కృప ప్రసరించి కడతేరుట. కార్యమునా-నికి [illegible] కాని వారు భాగ్యహీనులు గదా. విరోధాభాసాలంకారము గూడ యున్నది.

భావము. భాగ్యహీనులైన కొందఱిమీద దయ ప్రసరించుటలేదు. అనగా వారు, ప్రవృత్తి చేయుటకు వారి ప్రబల పాపములే అడ్డపడుచున్నవి. సర్వేశ్వరు కరుణా ప్రవాహము, తానుగా ప్రసరించునపుడు, దానిని అడ్డుకొనక యుండవచ్చును గదా! అయ్యో! ఇదెంత ప్రబల పాపము! ఆ కరుణా ప్రవాహమును అడ్డుకొనిన గర్భదరిద్రులు కొందఱున్నారే! అని తపించుచున్నారు. ప్రాణుల యందు నిరంతరము ప్రాకించునట్టి, ఇట్టిదని మనస్సులోనైనను చింతింప వలనుకాని శక్తిగల పాపమొకటి కలదే, ఇదేమి? ఇట్లను ఒక పాపమున్నదా? అనుచున్నారు. ఆ పాపపు తెరలను నిరూపించుచున్నారు. మంచి పనిచేయలేను చేయని వారు, దౌర్భాగ్యులని పేరు పొందిన వారిని దేవర

వారి నిర్హేతుకకృపాప్రవాహమును గూడ బాధించువారినిగా చేయగల యొంటి పాపము మది గలదో, దాని కైర్యం నాకు సామాన్యముగదా!

యద్బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవేఽప్యనాశ్యం
తత్కిల్బిషం సృజతి జంతురిహ క్షణార్ధే।
ఏవం సదా సకలజన్మసు సాపరాధం
క్షామ్యస్యహో! తదభిసంధి విరామ మాత్రాత్॥ 61.

పదవిభాగము. యత్, బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవే, అపి, అనాశ్యం, తత్, కిల్బిషం, సృజతి, జంతుః, ఇహ, క్షణార్ధే, ఏవం, సదా, సకలజన్మసు, సాపరాధం, క్షామ్యసి, అహో, తదభి సంధి విరామ మాత్రాత్.

అర్థము. స్వామీ! యత్ = ఏ పాపము, బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవేఽపి = లక్షలకొలది నైన యున్న బ్రహ్మకల్పములందు అనుభవించుచు యుండుటను, అనాశ్యం = నశింపదో, తత్ కిల్బిషం = ఆ పాపమును, జంతుః = చేతనుడు, ఇహ = ఇచ్చట, క్షణార్ధే = అర్ధక్షణమందే, సృజతి = చేయుచున్నాడు. ఏవం = ఇట్లు, సకలజన్మసు = అన్ని జన్మములందు, సదా = ఎల్లప్పుడును, సాపరాధం = అపరాధముతో కూడినవాడుగనే యున్న చేతనుని, తదభి సంధి విరామ మాత్రాత్ = "ఇక మనము అపరాధమును చేయరాదు" అని తలంచినంత మాత్రముననే (గణించి) మాత్రము వలననే. క్షామ్యసి = క్షమించుచుంటివి. అహో! ఎంత ఆశ్చర్యమైన గుణమిది!

అన్వయము. అహో! ఎంత ఆశ్చర్యమైన గుణమిది! కిం = ఏమి! క్షామ్యసి = క్షమించుచుంటివి. కః = ఎవరు! త్వం = దేవరవారు, కం = ఎవనిని, సాపరాధం = అపరాధముతో కూడినవాడుగనే యున్న చేతనుని, కస్మాత్ = దేని వలన, తదభి సంధి విరామ మాత్రాత్ = "ఇక మనము అపరాధమును చేయరాదు" అని తలంచిన మాత్రము వలననే. కదా = ఎప్పుడు, సదా = ఎల్లప్పుడు, కేషు = వేని యందు, సకల జన్మసు = అన్ని జన్మములందు. కథం = ఎట్లు? ఏవం = ఇట్లు, త్వం అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, సాపరాధం అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, క్షామ్యసి, అను క్రియాపదము లున్నవి గనుక సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. సృజతి = చేయుచున్నారు, కః = ఎవరు! జంతుః = చేతనుడు, కిం = దేనిని తత్ = అట్టి పాపమును, కస్మిన్ = ఎప్పుడు, క్షణార్ధే = అర్ధక్షణమందే. కుత్ర = ఎక్కడ, ఇహ = ఇచ్చట. తత్ కథంభూతం = ఆ పాపము ఎట్టిది: అనాశ్యం = నశింపనిది. కస్మిన్ అపి = ఎందును? బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవేఽపి = లక్షలకొలది యైయున్న బ్రహ్మకల్పములందు అనుభవించుచుండుటను. జంతుః, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, తత్ అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, సృజతి, అను క్రియాపదము లున్నవి గనుక. సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము.

శబ్దరూప సమాసములు. (యత్) యత్, యే, యాని, యచ్ఛబ్దః దకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవే) బ్రహ్మణః కల్పాః బ్రహ్మకల్పాః. షష్ఠీ తత్పురుషము, బ్రహ్మకల్పానాం నియుతం, బ్రహ్మకల్ప నియుతం, షష్ఠీ తత్పురుషము బ్రహ్మకల్ప నియుతేన అనుభవః, బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవః, తృతీయా తత్పురుషము. తస్మిన్ బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవే. అనుభవే, అనుభవయోః అనుభవేషు, బ్రహ్మకల్ప నియుతానుభవ శబ్దః అకారాంత పుంలింగః సప్తమీ తత్పురుషము. (అపి) అవ్యయము. (అనాశ్యమ్) నాశయితుమశక్యం

త్యం. అశక్యం. అశక్యే, అశక్యాని, అశక్య శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (తత్) తత్, తే, తాని, తత్ శబ్దః దకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః (కిల్బిషం) కిల్బిషం, కిల్బిషే, కిల్బిషాణి కిల్బిష శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. "పాప కిల్బిష కల్మషమ్" ఇత్యమరః. (సృజతి) సృజతి, సృజతః సృజన్తి సృజ-విసర్గే, ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ ప్రథమపురుషైకవచనాంతః (జంతుః) జంతుః, జంతూ జంతవః, జంతు శబ్దః ఉకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. "ప్రాణీ తు చేతనో జన్మీ జంతు జన్యు శరీరిణః" ఇత్యమరః. (ఇవ) తాంతావ్యయము. (క్షణార్ధే) క్షణస్య అర్ధం, క్షణార్ధం, తస్మిన్, క్షణార్ధే. షష్ఠీతత్పురుషము. క్షణార్ధే, క్షణార్ధయోః క్షణార్ధేషు. క్షణార్ధ శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః సప్తమ్యేకవచనాంతః (ఏవం) అవ్యయము. (సదా) దాన్త వ్యయము. (సకల జన్మసు) సకలాని చ తాని జన్మాని, సకల జన్మాని, తేషు, సకల జన్మసు. జన్మని, జన్మనోః జన్మసు, సకలజన్మ శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః సప్తమీ బహువచనాంతః (సాపరాధం) అపరాధేన సహ వర్తత ఇతి సాపరాధః, తం, సాపరాధం, తుల్యయోగ బహువ్రీహి. సాపరాధం, సాపరాధౌ, సాపరాధాన్. సాపరాధ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (క్షామ్యసి) క్షామ్యసి, క్షామ్యథః క్షామ్యథ క్షము-సహనే ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ మధ్యమ పురుషైకవచనమ్. (అహో) అవ్యయము. (తదభసంధి విరామ మాత్రాత్) తస్మిన్ అభసంధిః, తదభసంధిః సప్తమీ తత్పురుషము. తదభసంధేః విరామః, తదభసంధివిరామః. షష్ఠీ తత్పురుషము. తదభసంధి విరామ ఏవ, తదభసంధి విరామమాత్రం, తస్మాత్, తదభసంధి విరామమాత్రాత్. మాత్రాత్, మాత్రాభ్యాం, మాత్రేభ్యః తదభసంధి విరామ మాత్ర శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః పంచమ్యేకవచనాంతః. యత్+బ్రహ్మ, యద్బ్రహ్మ జశ్త్వసంధి. నియుత+అనుభవే, నియుతానుభవే, సవర్ణదీర్ఘ సంధి. అనుభవే+అపి, అనుభవేఽపి. "ఏఙః పదాన్తాదతి" (6.1-105) అను సూత్రముచే పూర్వరూప సంధి. అపి+అన్యాం. అప్యన్యాం యణాదేశ సంధి, క్షణ+అర్ధే, క్షణార్ధే, సవర్ణదీర్ఘ సంధిః క్షామ్యసి+అహో క్షామ్యస్యహో యణాదేశసంధి. తత్+అభసంధి. తదభసంధి. జశ్త్వసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంత తిలకా వృత్తము. త-భ-జ-జ-గగ లుండవలయును. ఉదాత్తాలంకారము. ఉదాత్త మృద్ధి చరితం. శ్లాఘ్యం చాన్యోపలక్షణమ్. బ్రహ్మకల్పానియుత కాలమును భరించిననూ నశింపని పాపమును అర్ధక్షణమున చేసిన వాడు ఇక పాపము చేయునని సంకల్పంబు విరమించినమాత్రమున భగవంతుడు క్షమించుట వృద్ధి చరితము గనుక ఉదాత్తాలంకారము.

భావము. ఇందు క్షమాగుణాధిక్యమును అనుగ్రహించుచున్నారు. ఎవరైనను వాడు వాడు చేసిన పాపమును అనుభవించి తీరవలయును గదా! "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటి శతైరపి" అనుటవలన చేసిన పాపమును అనుభవింపక తప్పదు గదా! ఒకడు అర్ధక్షణములో చేసిన పాపము, ఎంతకాలముగా అనుభ [illegible]

ములకోలది బ్రహ్మకల్పముల వరకును అనుభవించినను నశింపదు గదా! అర్ధక్షణమందు చేయు పాపము యొక్క స్థితి యిది యైనయెడల, సంవత్సరములు, మాసములు, వారములకొలదిగా చేయు పాపములు అనేక జన్మములలో చేసిన ~~పాపి యనుభవి~~ పాపములు అసంఖ్యాకములున్నవి. అవి యెంతకాలమనుభవించిన తీరునో వారు విప్పి చెప్పగలరా? అట్టి పాపములు కుప్పలు కుప్పలుగా మూటకట్టుకొని యున్న చేతనుని కూడ సర్వేశ్వరుడు. తన క్షమాసలిలమునకు (ఓర్పు) లక్ష్యముగా చేయుచున్నాడే; ఈ విధముగనే (ఏవంసదా సకలజన్మసు సాపరాధం క్షామ్యసి స్వహో) అని అనుగ్రహించుచున్నారు.

క్షమించుటకు ఒక కారణము ఉండవలయును గదా! నిర్హేతుకముగా క్షమించుటయునినబో! సర్వాపరాధుల విషయమందును ఓర్పు గలుగవలయునే; ఏమి కారణముననబో! క్షమించుట యునినబో! (తదభిసంధి విరామమాత్రతః) అపరాధములను చూచి క్షమించుటయునినబో! ఒకనాడు చేతులు జోడించి దగ్గర నిలబడిన లను చేయుచునే యుండువాడు, ఒకనాడు చేతులు జోడించిన మాత్రమే హేతువుగా తలచి క్షమించును అనుచున్నారు. నేను బాగ ఈ విరామ మాత్రమే చెప్పిన మట్టుకే ఎదుట చూచు సర్వేశ్వరుని క్షమాగుణమునకు ఇంతమాత్రము చాలునని అను చున్నారు.

క్షాన్తిస్తవేయమియతీ మహతీ కథం ను
ముహ్యేదహో త్వయి కృతాంజలి సంజ్ఞితేషు।
ఇత్థం స్వతో నిఖిల జన్తుషు నిర్విశేషం
వాత్సల్యముత్సుక జనేషు కథం గుణాస్తే॥ ౬౨.

పదవిభాగము. క్షాంతిః, తవ, ఇయం, ఇయతీ, మహతీ, కథం, ను, ముహ్యేత్, అహో, త్వయి, కృతాంజలి సంజ్ఞితేషు, ఇత్థం, స్వతః, నిఖిల జంతుషు, నిర్విశేషం, వాత్సల్యం, ఉత్సుక జనేషు, కథం, గుణః, తే.

అర్థము. స్వామీ! ఇయతీ = ఇంతటిదై, మహతీ = పెద్దదియైన, తవ = దేవరవారి యొక్క, క్షాంతిః = ఓర్పు, అనుగుణము, త్వయి = దేవరవారియందు, కృతాంజలి సంజ్ఞితేషు = చేయబడిన అంజలి యను సంజ్ఞ గలవారియందు (అంజలి యను గుర్తును చేసికొనిన వారి విషయమందు) కథం = ఎట్లను = ఏ విధముగా, ముహ్యేత్ = తెలియక మోహమును పొందును? (క్షమించక యుండును?) ఇత్థం = ఈ విధముగా, నిఖిల జంతుషు = సకల చేతనుల యందును, స్వతః = సహజముగనే, నిర్విశేషం = పక్షపాతము లేని, తే = దేవరవారి యొక్క, వాత్సల్యం = వాత్సల్యము, ఉత్సుకజనేషు = అత్యంత భక్తుల విషయమందు, కథం గుణః = ఎట్లు గుణమగును?

ఆకాంక్ష. కథం గుణః = ఎట్లు గుణమగును, కిం = ఏది, వాత్సల్యం = వాత్సల్యము, కస్య = ఎవరి యొక్క, తే = దేవరవారి యొక్క, వాత్సల్యం కథం భూతం = వాత్సల్యమెట్టిది? నిర్విశేషం = పక్షపాతము లేనిది. కేషు = ఎవరియందు, నిఖిల జంతుషు = సకల ~~జంతువుల~~ చేతనులందును. కథం = ఎట్లుగలదు? స్వతః = సహజముగనే, కథం = ఎట్లు; ఇత్థం = ఈ విధముగా. కథం ను ముహ్యేత్ = ఏ విధముగా తెలియక మోహమును పొందును? కా = ఏది? క్షాంతిః = ఓర్పు అను గుణము. క్షాంతిః అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, ముహ్యేత్ అను క్రియాపదమే యున్నది గనుక అకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. కేషు = కృతాంజలి సంజ్ఞితేషు = చేయబడిన అంజలి యను సంజ్ఞ గలవారియందు, కేషు అంజలిః = ఎవరి విషయమందు అంజలి, త్వయి = దేవర వారియందు. కస్య క్షాంతిః = ఎవరి యొక్క ఓర్పు అనుగుణము? తవ = దేవర వారి యొక్క, క్షాంతిః కథం భూతా = మహతీ = పెద్దది.

శబ్దరూప సమాసములు. (క్షాంతిః) క్షాంతిః క్షాంతీ క్షాంతయః క్షాంతి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీ
లింగః ప్రథమైకవచనాంతః "క్షాంతి ప్రతిక్షా" ఇత్యమరః (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం,
యుష్మాకం, వః, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంత పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః (ఇయం)
ఇయం, ఇమే, ఇమాః ఇదం శబ్దః మకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (ఇయతీ)
ఇయతీ, ఇయత్యౌ, ఇయత్యః, ఇయతీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః
(మహతీ) మహతీ, మహత్యౌ, మహత్యః. మహతీశబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవ
చనాంతః (కథం, న) అవ్యయములు. (ముహూర్తాత్) ముహూర్తాత్, ముహూర్తాభ్యాం, ముహూర్తేభ్యః, ము
హూర్తైః ఇత్యనేనద్యాతో పరస్మైపద విధి లట్. ప్రథమపురుషైకవచనమ్. (అహో)
అవ్యయము. (త్వయి) త్వయి, యువయోః, యుష్మాసు. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః
సప్తమ్యేకవచనాంతః. (కృతాంజలి పంజరేషు) అంజలిః ఏవ పంజరః అంజలి పంజరః,
అవధారణాపూర్వపద కర్మధారయము. కృతః అంజలి పంజరః యైస్తే కృతాంజలి పంజ
రాః, తేషు, కృతాంజలి పంజరేషు, బహువ్రీహి. పంజరః పంజరౌ పంజరయోః పం
జరేషు, కృతాంజలి పంజర శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః సప్తమీ బహువచనాంతః
(ఇత్థమ్) థముప్రత్యయాంత అవ్యయము. (స్ఫుటః) తసిలంతావ్యయము. (నిఖిల జంతుషు) నిఖిలాశ్చ తే జంతవశ్చ
నిఖిల జంతవః తేషు, నిఖిల జంతుషు, విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. (నిర్విశేషం)
నిర్గతః విశేషః యస్మాత్ నిర్విశేషమ్. ప్రాదిబహువ్రీహి. నిర్విశేషం, నిర్విశేషే, నిర్విశేషాణి.
నిర్విశేష శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (వాత్సల్య
తః) వత్సం ... వత్సలా, వత్సలాయాః భావః వాత్సల్యమ్. వాత్సల్యం, వాత్సల్యే, వా
త్సల్యాని, వాత్సల్యశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ఉత్సు
క జనేషు) ఉత్సుకాశ్చ తే జనాశ్చ ఉత్సుక జనాః, తేషు, ఉత్సుక జనేషు. విశేషణ పూర్వ
పద కర్మధారయము. జనః జనయోః, జనేషు, ఉత్సుకజనశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః
సప్తమీ బహువచనాంతః (కథమ్) థముప్రత్యయాంతావ్యయము. (గుణః) గుణః, గుణౌ, గు
ణాః, గుణ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (తే) తవ, తే, యువయోః,
వాం, యుష్మాకం, వః, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. తవ+ఇయం,
తవేయమ్, గుణసంధి. ముహూర్తాత్+అహో, ముహూర్తాదహో జశ్త్వసంధి. కృత + అంజలి, కృతాం
జలి. సవర్ణదీర్ఘ సంధి. స్ఫుటః+నిఖిల, స్ఫుటో నిఖిల, ఉత్వము. ఓత్వము, గుణసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలుండవలయును.
ఉదాత్తాలంకారము "ఉదాత్తం వృద్ధిమచ్చరితం శ్లాఘ్యం చాన్యోపలక్షణమ్" క్షమాగుణ
మువలనే వాత్సల్యగుణము కూడ, అంజలి, యను కవచము ధరించనవారియందు
ప్రసరించుట విశేషము! పక్షపాతము లేని వాత్సల్యము, సకల జీవులపైనను
ప్రసరించుట సహజమే గదా. యనునది వృద్ధిచరితము.

భావము. క్షమాగుణ ప్రస్తావమందు దీని కొత్త భూమి యైన వాత్సల్యగుణమును గూర్చి
ప్రస్తావించుచున్నారు. క్రింది శ్లోకమున 'క్షమస్వ హో తదభి సంధి విరామ మాత్రాత్'
అనబడిన అధికారము ను పొందిన యూక్షాంతిగుణము, అపరాధములను నిండుగా చేసి

యున్నవారు, ఒక ప్రాయశ్చిత్తమును కూడ చేసికొనక యొక అంజలిని మాత్రమును చే యకుండ, ఆ యపరాధముల నుండి విరమించిన మాత్రమున నే క్షమను చూపిన దేవర వారు, 'కృతాపరాధస్య హి తే నాऽన్యత్ పశ్యామ్యహం క్షమమ్, అన్యత్రాంజలిం బద్ధ్వా లక్ష్మణస్య ప్రసాదనాత్' ఇత్యాది ప్రమాణములున్ను చూచియో, వానిని తెలియకయో, అంజలిని ఘటించిన భక్తుల విషయమున ఆ క్షమను చూపకయుండుట సాధ్యమగునా?

పంజరము అనగా కవచము. అంజలి యను నది, తన దోషమును పోగొట్టుకొనుటకు తొడుగుకొనుటవలన కవచము అనదగును గదా! "కథం ముక్త్వేత్" అనగా, 'కథం విరమేత్' అనుట. భక్తి లేని వారియందును ప్రసరింపగల దేవరవారి క్షమ, భక్తియుక్తులయందు ప్రసరించువనుటను తెలుపగ అవసరమలయునా? ఇది యొక అతిశయమా? అని భావము. అనవలసిన వాత్సల్యము కూడ, అని యుత్తరార్థమందు చెప్పుచున్నారు. భక్తియుక్తులందు ప్రసరించుచున్న క్షమాగుణము, ఎట్లు అతిశయము కాదో, అట్లే, భక్తి గలవారి యెడ కన్పరచు దేవరవారి వాత్సల్యము కూడ అతిశయము కాదు, అనుచున్నారు. వారిలో వెల్లవారి సమానముందును కనకధారలను వర్షించు వాకటు, పుత్ర మిత్ర బాంధవుల యెడ కనకధారలను వర్షించెను, అన్నచో దానిని యొక విశేషమని చెప్పుదురా? సహజమే యనవలెను గదా! అట్లే, భక్తులు-ఇతరులు, అను వ్యత్యాసము లేక అందరి యెడను ప్రసరింపగలదైన వాత్సల్యగుణమునునది అన్యాశ్రిత భక్తుల యెడ ప్రసరించి అతిశయమును పొందజాలదు గదా! యనుట. ఇందువలన, "అనాలోచిత విశేషాశేష లోకశరణ్యత్వము" అనుసంధింపబడినది.

విశ్వం ధియైవ విరచయ్య నిచాయ్య భూయః
సంజహ్రుష ~~స్తవ~~ స్సతి సమాశ్రిత వత్సలత్వే,
ఆజగ్ముష స్తవ గజేంద్ర బృంహితేన
పాదం పరామృశతి కోపి చ కా మనీషా॥ 63.

పదవిభాగము. విశ్వం, ధియా, ఏవ, విరచయ్య, నిచాయ్య, భూయః, సంజహ్రుషః, సతి, సమాశ్రిత వత్సలత్వే, ఆజగ్ముషః, తవ, గజేంద్ర బృంహితేన, పాదం, పరామృశతః, అపి, చ, కా, మనీషా.

అర్థము. స్వామీ! ధియా ఏవ = సంకల్పము చేతనే, విశ్వం = ప్రపంచమును, విరచయ్య = అంతను సృజించియు, నిచాయ్య = రక్షించియు, భూయః సంజహ్రుషః = మరల సంహరించుచున్నవాడవై, సమాశ్రిత వత్సలత్వే సతి = ఆశ్రితులయందు వాత్సల్యము గలిగినపుడు, గజేంద్ర బృంహితేన = గజేంద్రాళ్వారుల ఆర్తధ్వనితో (మడుగు తీరమునకు) ఆజగ్ముషః = పరుగెత్తి వచ్చువాడైన, పాదం = ఈ మనుజుని పాదమును, పరామృశతః అపి = తడవి పరామర్శించు, తవ = దేవరవారి యొక్క, కా మనీషా = అభిప్రాయమో!

ఆకాంక్ష. కా మనీషా = అభిప్రాయమేమో! కస్య = ఎవరియొక్క, తవ = దేవరవారియొక్క, తవ కథంభూతస్య = దేవరవారెట్టివారు, పరామృశతః = తడవి పరామర్శించువారు, కం = దేనిని? పాదం = ఈ మనుజుని యొక్క పాదమును. పునః కథంభూతస్య = ఇంకను దేవరవారెట్టివారు? ఆజగ్ముషః = (మడుగు తీరమునకు) పరుగెత్తి వచ్చువారు, కేన = దేనితో? గజేంద్ర బృంహితేన = గజేంద్రాళ్వారుల ఆర్తధ్వనితో. కస్మిన్ సతి = ఏది యుండగా, సమాశ్రిత వత్సలత్వే సతి = ఆశ్రితులయందు వాత్సల్యము కలిగి

నపుడు, పునః కథంభూతస్య = ఇంకను ఏవిధమైనవాడు? విశ్వం విరచయ్య, నిపాల్య, భూయః సంజిహీర్షుః = ప్రపంచమునంతను సృజించి రక్షించి మరల సంహరించుటకు న్నవాడు. కయాపి = దేనిచేతనో. ధియాపి = సంకల్పము చేతనే.

శబ్దరూపసమాసములు. (విశ్వమ్) విశ్వం, విశ్వే, విశ్వాని. విశ్వశబ్దః అకారాంతః నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ధియా) ధియా, ధీభ్యాం, ధీభిః. ధీశబ్దః ఈకారాంతః స్త్రీలింగః తృతీయైకవచనాంతః. (ఏవ) అవ్యయము. (విరచయ్య)(నిపాల్య)(భూయః) అవ్యయములు (సంజిహీర్షుః) సం, అను ఉపసర్గము ముందుగాగల హరతి, అను దానికి సన్ ప్రత్యయము చేయగా వచ్చిన రూపము. ప్రథమా విభక్తియందు 'సంజిహీర్షుః' అనియుండును. సంజిహీర్షుః, సంజిహీర్షూ, సంజిహీర్షవః. సంజిహీర్షుశబ్దః ఉకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. (సతి) సతి, సతోః, సత్సు, సచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః సప్తమ్యేకవచనాంతః. (సమాశ్రితవత్సలత్వే) వత్సలస్య భావః వత్సలత్వం, సమాశ్రితేషు వత్సలత్వం, సమాశ్రితవత్సలత్వం, తస్మిన్, సమాశ్రితవత్సలత్వే ఇతి సప్తమీతత్పురుషము. వత్సలత్వే, వత్సలత్వయోః, వత్సలత్వేషు. సమాశ్రితవత్సలత్వశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః సప్తమ్యేకవచనాంతః. (అజస్యతః) అజస్యతః, అజస్యతోః, అజస్యతామ్. అజస్యచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. (గజోత్తమబృంహితేన) గజానాం ఉత్తమః, గజోత్తమః షష్ఠీతత్పురుషము. గజోత్తమస్య బృంహితం, గజోత్తమబృంహితం, తేన, గజోత్తమబృంహితేన, బృంహితేన, బృంహితాభ్యాం, బృంహితైః. గజోత్తమబృంహితశబ్దః తృతీయైకవచనాంతః. "బృంహితం కరిగర్జితమ్" ఇత్యమరః. (పాదం) పాదం, పాదౌ, పదః, పాదాన్. పాదశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (పరామమృక్షుః) పరామమృక్షుః, పరామమృక్షూ, పరామమృక్షవః, పరామమృక్షుశబ్దః ఉకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. ప్రథమావిభక్తియందు "పరామమృక్షుః" అని రూపము. సన్ప్రత్యయాంతము. (అపి) అవ్యయము (ను) అవ్యయము. (కా) కా, కే, కాః. కింశబ్దః మకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (మనీషా) మనీషా, మనీషే, మనీషాః. మనీషాశబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. "బుద్ధిర్మనీషా ధిషణా" ఇత్యమరః. ధియా+ఏవ. ధియైవ, వృద్ధిసంధి. గజ+ఉత్తమ, గజోత్తమ, గుణసంధి. పరామమృక్షుః+అపి, పరామమృక్షురపి. రుత్వము. ఉత్వము, గుణసంధి. పూర్వరూపసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకా వృత్తము- త-భ-జ-జ-గగ లుండవలయును.

విచిత్రాలంకారము "విచిత్రం తత్ప్రయత్నశ్చేత్ విపరీతఫలేచ్ఛయా" సంకల్పము చేతనే సృష్టి-స్థితి-సంహారములను చేయు సర్వేశ్వరుడు, ఆశ్రితవాత్సల్యము చేత, గజేంద్రుని ఆర్తధ్వనిని విని పరుగెత్తివచ్చు వాని పాదములు తడవి పరామర్శించుట ~~[illegible]~~ యుండల యభిప్రాయము అనునది విచిత్ర సమయము.

భావము. క్రింది శ్లోకమందు చెప్పబడిన వాత్సల్య గుణము యొక్క నిర్వాహభూమిని చెప్పు యీశ్లోకమందు అభివ్యక్తపరుచుచున్నారు. గజేంద్రాళ్వానులందు, చూపిన వాత్సల్యాతిశయము, వాత్సల్య గుణము యొక్క పరాకాష్ఠ కదా! ఆ విషయమునే యనుగ్రహించుచున్నారు. తిరువాయిమొழி (3-1-9) "ముధుకాదవైనువియ" అను పాశురమునకు, ఈశ్లోకము విశేషవ్యాఖ్యానము వంటిది.

గజేంద్రుడు ఒక మడుగు తీరమున మొసలినోట చిక్కి "గజ ఆకర్షతే తీరే గ్రాహ ఆకర్షతే జలే" అనునట్లు దీర్ఘకాలము పోరాడి "ఇక మనలను మనమే కాపాడుకొన జాలము" అని నిర్ణయించుకొని "మూలకారణంబెవ్వడు? అనాదిమధ్యలయుడెవ్వడనుచు మొఱలిడగా, ఆకేకను విని సిరికిం జెప్పక శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపక, ఆకర్ణకాంతర ధమ్మిల్లము చక్కనొత్తక పరుగెత్తి వచ్చి మడుగు తీరమున నిలచి పరమపురుషుడు రక్షించిన వృత్తాంతము గదా యిది. దీనిని మన యాళ్వారులు అనేకములైన పాశురములతో అనుగ్రహించి యున్నారు. గజేంద్రుని యాపదను తొలగింపదలచినచో ఇంత సంభ్రమముతో ఉరుకులు పరుగులతో వచ్చిపడవలయునా? ఇట్లు వచ్చియు "గ్రాహం చక్రేణ మాధవః" అని సుదర్శనచక్రముతోగదా పని చేసినది. ఈ సుదర్శనాయుధమును పరమపదము నుండియే ప్రయోగించినచో ఆ సుదర్శనమూర్తియే వచ్చి మొసలిని పరిమార్చి తిరిగిరాదా! అదియుగాక సుదర్శనమూర్తిని ఆజ్ఞాపింపవలయునను నిర్బంధముకూడ లేదుకదా, సకలప్రపంచముల సృష్టి-స్థితి-లయములను "సోఽకామయత" "నతదైక్షత" అని యుపనిషత్తు వచించిన విధముగా తన సంకల్పశక్తి వలననే నిర్వహించు సర్వేశ్వరుడు, ఆ సంకల్పముచేతనే మొసలిని తుంచివైచి, గజేంద్రుని యాపదను తొలగింపగలిగియుండగా, ఆవిధముగా చేయక, నేరుగా పరుగెత్తి ~~[illegible]~~ వచ్చెనే! పరుగెత్తి వచ్చి మొసలిని పరిమార్చి నెత్తురుకారుచుండ నిలచిన గజేంద్రుని పాదమును తన చేతితో తడవిచూచి ఉపచారోక్తులను చెప్పుచు ఆదరముల చేయుటయు ఎంత ఆశ్చర్యము! ఇట్లు చేయుటలో నీ యుద్దేశమేమియో పరతా! అనుచున్నారు

ఈవిధమైన ప్రశ్నతోనే యీశ్లోకము ముగించినది. క్రింద ఉదాహరింపబడిన తిరువాయిమొழி పాశురపు పిదపటి పాదములందు దీనికి సమాధానమును చూడవచ్చును. "పరమాపదం ఆపన్నో మనసా అచింతయత్ హరిమ్" అన్నట్లు, ఆపదయందు చిక్కిన గజేంద్రుడు, సర్వేశ్వరుని మనస్సుతో చింతించెనేగాని "యిక్కడరమ్ము!" అని పిలువలేదు. ఇట్లుండగా, తిరుమళిశై యాళ్వార్, "పోరానై పొయ్కైవాయ్ కోట్పట్టు నిన్నలఱి, నీరార్ మలర్క్కమలం కొణ్డోర్ నెడుంకైయాల్, నారాయణా! ఓ మణివణ్ణా! నాగణైయాయ్, వారాయ్ ఎన్నారిడరై నీక్కాయ్" (శిరియ తిరుమడల్) అని సర్వేశ్వరుని మడుగు తీరమునకు రమ్మని యతను పిలచినట్లే పాశురమును పాడినారు. యథార్థముగా, సర్వేశ్వరుడు నేరుగా వచ్చియే పరిహరింపవలసిన ఆపద కావునను, ఇట్లు నేరుగా వచ్చితీరవలయునను అభిప్రాయము దృఢముగా గజేంద్రాళ్వా

క్షణముల ఆపద సంకల్పముచేత తీర్చజాలనిదా? నేరుగావచ్చి తెంచవేసి పరిహరిం పదగినదా? అన్నచో? అవును, మొసలిని పరిమార్చి నపిదప గజేంద్రాళ్వార్ విన్నవిం చుచున్నాడుగదా! - " నాఽహం కళేబరస్యాస్య త్రాణార్థం మధుసూదన! కరస్థకమలా న్యేవ పాదయో రర్పితుం తవ" అనుచున్నాడు. ఏనాటకైనను ఒకనాడు నశించుచు పోవలసిన యీదేహము. పోవుటను గూర్చి నేను బాధపడలేదు, నిన్ను నేరుగా కన్నులార గాంచి కష్టపడి కోసిన యీ పుష్పములను శ్రీపాదములందు సమర్పింపవలయును అని యే నేను విచారించుచుంటిని స్వామీ! అనిగదా గజేంద్రాళ్వార్ విన్నవించినది! చివికి సుదర్శనమును పంపి తుమిచివేయవలయును? సంకల్పశక్తితోనే యుమిచేయవల యును? నేరుగా వచ్చి సాక్షాత్కరింపవలసినదేగదా! వచ్చి యేనుగు పడిన ఆపదయొక్క విఘనతను చూడగనే, అయ్యో! నా రక్షణభారమే పైనదీ! నా భక్తుని యిట్లు మొసలిచే బడ వేదబెట్టితినే; ఎంత ఘోరము! ఎంత ఘోరము! అని దిగులుచెంది, తన తిరుప్పరివట్టమును (వస్త్రమును) తన నోటితో దట్టముంచుకొని తేదివేసి రొంత్తిరొంత్త యం పచారములను చేసిన గాని తన మనోవ్యథ తీరనందువలన అది యును చేయవలసినదాయెను.

'కామనీషా' అను ప్రశ్నయుట లో ఉద్దేశించబడినది. అందరి ఆర్తవస్థయందును బడ్లె ప్రకాశింప బడినది.

యః కశ్చిదేవ యది కించన హంత జంతుః
  భక్త్యా భజేత భగవంత మనన్యచేతాః ।
తం సోఽయ మీదృశ ఇయానితి వాఽప్యజానన్
  హా వైనతేయ సమ మప్యురరీకరోషి ॥ 64.

పదవిభాగము. యః, కశ్చిత్, ఏవ, యది, కించన, హంత, జంతుః, భక్త్యా, భజేత, భగవంతం, అనన్యచేతాః, తం, సః, అయం, ఈదృశః, ఇయాన్, ఇతి, వా, అపి, అజానన్, హా, వైనతేయసమం, అపి, ఉరరీకరోషి.

అర్థము. స్వామీ! యః = ఏ, కశ్చిత్ ఏవ జంతుః = ఒక చేతనుడో, భక్త్యా = భక్తితో, అనన్యచేతాః = అనన్యమనస్సు గలవాడై, భగవంతం = భగవంతుడవైన దేవరవారిని, కించన భజేత యది = కొంచెము భజించినయెడల, సః అయం = ఆ యితడు, ఈదృశః = ఇట్టివాడు, ఇయాన్ = ఇంతవాడు, ఇతి వా అపి = అని యును గూడ, అజానన్ = తెలియం పనివాడవై, తం = అతనిని, వైనతేయసమం అపి = పెరియతిరువడి (గరుత్మంతునితో) సమానునిగాను, ఉరరీకరోషి = భావించుచుంటిరి. హా, హంత! ఇది మిక్కిలి యాశ్చర్యపద దగినది.

అన్వయం. హా హంత! ఇది మిక్కిలి యాశ్చర్యపడదగినది. కిం ఏది. ఉరరీకరోషి = భావించుచుం టిరి. కః = ఎవరు, (త్వం = దేవరవారు) కం = ఎవనిని? తం = అతనిని, కం అపి = ఎవనినిగా, వైన తేయసమం అపి = గరుత్మంతునితో సమానునిగాను. త్వం, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, తం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదమును ఉరరీకరోషి, యను క్రియాపదము ఉన్నవి గనుక సకర్మ కకర్తరి ప్రయోగము. త్వం కథంభూతస్సన్ = దేవరవారు ఎట్టివారై? అజానన్ = తెలియం పనివారై, కిమితి = ఏమని? ఈదృశః, ఇయాన్ ఇతి వా అపి = ఇట్టివాడు, ఇంతవాడు అని యును గూడ. కః = ఎవడు? సః అయం = ఆ యితడు. కిం కుర్యాత్ యది? = ఏమి చేసినయెడల? కించన భజేత యది = కొంచెము భజించినయెడల. కం = ఎవరిని, భగవంతం = భగ వంతులరైన దేవరవారిని, కథంభూతః = ఎట్టివాడై, అనన్యచేతాః = అనన్యమైన మనస్సుగలవాడై

పునః కథంభూతః = ఇంతను ఎట్టివాడు భవ్యః = పవిత్రుడై, కః = ఎవడు, యః కశ్చిత్ ఏవ జంతుః = ఏ యొకడైన చేతనుడు,

శబ్దరూప సమాసములు. (యః) యః, యౌ, యే. యచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః (కశ్చిత్) కః, కౌ, కే, కింశబ్దః మకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. చిత్, అవ్యయము "అనాకర్త్యే తు చిచ్చనౌ" ఇత్యమరః (ఏవ, యది) అవ్యయములు (కించన) కిం, కే, కాని. కింశబ్దః మకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః 'చన' అవ్యయము, (కొంత) అవ్యయము. (జంతుః) జంతుః, జంతూ, జంతవః, జంతుశబ్దః ఉకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (భవ్యః) భవ్యః, భవ్యౌ, భవ్యాః, భవ్యశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (భజేత) భజేత, భజేయాతాం, భజేరన్. భజ-సేవాయామిత్యస్మాద్ధాతోః ఆత్మనేపది విధిలిఙి ప్రథమపురుషైకవచనాంతః. (భగవంతం) భగవంతం, భగవంతౌ, భగవతః. భగవచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః (అనన్యచేతాః) అనన్యం చేతః యస్య సః అనన్యచేతాః, షష్ఠీ బహువ్రీహిః. అనన్యచేతాః అనన్యచేతసౌ, అనన్యచేతసః, అనన్యచేతశ్శబ్దః సకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః, (తం) తం, తౌ, తాన్, తచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (సః) సః, తౌ, తే, తచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (అయం) అయం, ఇమౌ, ఇమే, ఇదం శబ్దః మకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (ఈదృశః) ఈదృశః, ఈదృశౌ, ఈదృశాః, ఈదృశశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః, (ఇయాన్) ఇయాన్, ఇయన్తౌ, ఇయన్తః, ఇయచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (అనన్యచేతాః) అన్యస్మిన్ న విద్యతే చేతః యస్య సః, అనన్యచేతాః, అనియమ విగ్రహము (ఇతి, వా అపి) అవ్యయములు. (అజానన్) అజానన్, అజానన్తౌ, అజానన్తః, అజానచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (వై) అవ్యయము. (వైనతేయసమమ్) వినతాయాః అపత్యం పుమాన్, వైనతేయః, వైనతేయేన సమః, వైనతేయసమః, తం, వైనతేయసమమ్, తృతీయా తత్పురుషము. సమం, సమౌ, సమాన్ వైనతేయసమశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (అపి) అవ్యయము (ఉరరీకరోతు) ఉరరీకరోతు, ఉరరీకురుతాం, ఉరరీకుర్వన్తు. ఉరరీత్యవ్యయపూర్వక డుకృఞ్-కరణే. ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట మధ్యమ పురుషైకవచనాంతః. "ఊరర్యురరీ చోరరీ చ విస్తారేఽఙ్గీకృతే త్రయమ్" ఇత్యమరః. కః+చిత్, కశ్చిత్, శ్చుత్వసంధి. కశ్చిత్+ఏవ, కశ్చిదేవ, జశ్త్వసంధి. భవ్యః+భజేత, భవ్యో భజేత, రుత్వము, ఉత్వము, గుణసంధి, సః+అయం, సోఽయమ్, రుత్వము ఉత్వము. గుణసంధి. పూర్వరూపసంధి. ఈదృశః+ఇయాన్, ఈదృశ ఇయాన్, విసర్గలోపసంధి. వా+అపి, వాఽపి, సవర్ణదీర్ఘసంధి. అపి+అజానన్, అప్యజానన్, యణాదేశసంధి. అపి+ఉరరీకరోతు, అప్యురరీకరోతు, యణాదేశసంధి.

ఛందోఽలంకారములు: వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలుండ వలయును.

ప్రహర్షణాలంకారము "వాంఛితాదధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణమ్" సామాన్యుడైనను నెవడైనను అనన్యమనస్కుడై భజించిన యెడల అతడిట్టివాడు అని భావింపక సర్వేశ్వరుడు, అతనిని వైనతేయునితో సమునిగా అంగీకరించుట, వాంఛితము కంటెను అధికార్థము సంసిద్ధించినట్లే కదా! అందువలన ప్రహర్షణాలంకారము అనబడినది.

భావము. క్రిందిశ్లోకమున గజేంద్రుని యందు సర్వేశ్వరుడు చూపిన వాత్సల్యాతిశయమును అనుగ్రహించిన ప్రసంగముండు. సర్వేశ్వరుడు భక్తులను 'ఇట్టివారు వీరు' అని చూడక మోహాతిశయముతో గ్రహించునని యుందు అనుగ్రహించుచున్నారు. తిర్యగ్జాతియుడైన గజేంద్రుని యందా యింత వ్యామోహము! అని కొందరు తలంతురు. ఇంకను హీనజాతి యందు పుట్టినను, వస్తుకోటి యందు లెక్కింపదగనివాన్నైనను, "అనన్యచేతాః సతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః" అని గీతయందు చెప్పిన విధముగనే అనన్యమనస్కుడైనట్టిదే సర్వేశ్వరుడు గమనించునట్టిది. ఇతడెట్టివాడు, ఎంతవాడు అనియు భగవంతుడు లెక్కచేయడు. "ఇతడు చేసిన దోషమేమి? ఇతని పుణ్యమేమి? ఇతని యభ్యాసమేమి?" అని యేమియు గణింపడు. "దాసస్సఖా వాహనమాసనం ధ్వజో యస్తే వితానం వ్యజనం త్రయీమయః" అనబడిన పెరియతిరువడితో (గరుత్మంతునితో) సమానుడుగాను ఇతనిని గ్రహించుటను చూచుచున్నాము. ఇదేమి శీలమో కదా! యని విస్మయించుచున్నారు.

ఈ శ్లోకమున 'ఉరరీకరోషి' యని మధ్యమపురుషక్రియ యుండుట వలన రెండవ పాదమున "భగవంతం" యని యున్న ప్రథమపురుషనిర్దేశము కుదురదని భావించి కొందరు "భక్తా భజేత హి భవన్తమ్" అని 'భగవంతం' అనుపదమును మార్చి చదువుదురు. అది అవసరము లేదు. 'భగవంతం' అనగా 'దేవరవారిని' అని యర్థము. 'పూజ్యం భవన్తమ్' అని భావము.

త్వత్సామ్యమేవ భజతామభివాంఛసి త్వం
తత్సాత్కృతైర్విభవరూపగుణైస్త్వదీయైః ।
ముక్తిం తతో హి పరమం తవ సామ్యమాహుః
త్వద్దాస్యమేవ విదుషాం పరమం మతం తత్ ॥ 65.

పదవిభాగము. త్వత్సామ్యం, ఏవ, భజతాం, అభివాంఛసి, త్వం, తత్సాత్కృతైః, విభవరూపగుణైః, త్వదీయైః, ముక్తిం, తతః, హి, పరమం, తవ, సామ్యం, ఆహుః, త్వద్దాస్యం, ఏవ, విదుషాం, పరమం, మతం, తత్.

అర్థము. స్వామీ! భజతాం = భక్తులకు, తత్సాత్కృతైః = వారికి అధీనము చేయబడిన, త్వదీయైః = నీ సంబంధములైన, విభవరూపగుణైః = విభవములు, రూపగుణములచేతను (ముక్తిదశయందు) త్వత్సామ్యం ఏవ = నీతో సమానముగా నుండుటనే, త్వం = దేవరవారు, అభివాంఛసి = కోరుచుంటిరి. తతః = ఆకారణము వలననే, తవ = దేవరవారియొక్క, పరమం సామ్యం = పరమమైన సామ్యమును, ముక్తిం = ముక్తినిగా, ఆహుః హి = చెప్పుచున్నారుగదా. త్వద్దాస్యం ఏవ = దేవరవారికి కైంకర్యము చేయుటయే, తత్ = మోక్షము అని, విదుషాం = శ్రీవైష్ణవ విద్వాంసుల యొక్క, పరమం మతం = శ్రేష్ఠమైనట్టి సిద్ధాంతము.

ఆకాంక్ష. పరమం మతం = శ్రేష్ఠమైనట్టి సిద్ధాంతము. కిం = ఏది? త్వద్దాస్యం ఏవ = దేవరవారికి కైంకర్యము చేయుటయే. కిమితి = ఏమని? తత్ = ఆ మోక్షము అని. కేషాం = ఎవరియొక్క? విదుషాం = శ్రీవైష్ణవ విద్వాంసుల యొక్క. ఆహుః హి = చెప్పుచున్నారు

గదా! తే = ఎవరు (వేదవేత్తలు వేదవిదః) కిం = దేనిని, పరమం సామ్యం = పరమమైన సమానత్వమును, కస్య = ఎవరి యొక్క: తవ = దేవర వారి యొక్క, కిం = దేనిని గా, ముక్తిం = మోక్షమును గా, వేదవిదః అను కర్తృపదము, పరమం సామ్యం, ముక్తిం అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, ఆహుః అను క్రియాపదము ఉన్నవి గనుక సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. కుతః = ఎందువలన? తతః = ఆ కారణము వలననే, అభివాంఛసి = కోరుచుంటివి కః = ఎవరు, త్వం = దేవరవారు, కిం పదం = దేనినే, త్వత్సామ్యం ఏవ = నీతో సమానముగా నుండుటనే, త్వం అను ప్రథమాంత కర్తృ పదము, త్వత్సామ్యం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, అభివాంఛసి, అను క్రియాపదము, ఉన్నవి గనుక, సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. కేషాం = ఎవరికి భజతాం = భక్తులకు, కైః = వేనిచేత? విభవరూపగుణైః = విభవములు రూపగుణముల చేతను, విభవరూప గుణైః కథంభూతైః = విభవరూపగుణములు ఎట్టివి? త్వదీయైః = నీ సంబంధములైనవి.

శబ్దరూప సమాసములు, (త్వత్సామ్యం) సమస్యభావః సామ్యం, త్వయా సామ్యం త్వత్సామ్యమ్. తృతీయా తత్పురుషము. త్వత్సామ్యం, త్వత్సామ్యే, త్వత్సామ్యాని, త్వత్సామ్య శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఏవ) అవ్యయము. (భజతామ్) భజతః, భజతోః, భజతామ్. భజత్ శబ్దః తకారాంతః పుంలింగః షష్ఠీ బహువచనాంతః. (అభివాంఛసి) అభివాంఛసి, అభివాంఛథః, అభివాంఛథ, అభి ఇత్యుపసర్గపూర్వక వాఛి - ఇచ్ఛాయామ్, ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ మధ్యమ పురుషైకవచనాంతః. (త్వం) త్వం, యువాం, యూయమ్. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (తత్త్వవ్రాతైః) తేషాం వ్రాతాః తత్త్వవ్రాతాః తైః, తత్త్వవ్రాతైః షష్ఠీ తత్పురుషము. తత్త్వవ్రాతేన, తత్త్వవ్రాతాభ్యాం, తత్త్వవ్రాతైః, తత్త్వవ్రాతశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (విభవరూపగుణైః) విభవాశ్చ రూపంచ గుణాశ్చ, విభవరూపగుణాః, తైః విభవరూపగుణైః, గుణేన, గుణాభ్యాం, గుణైః. విభవరూపగుణ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (త్వదీయైః) తవ ఇమే త్వదీయాః, తైః, త్వదీయైః. త్వదీయేన, త్వదీయాభ్యాం, త్వదీయైః. త్వదీయ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (ముక్తిమ్) ముక్తిం, ముక్తీ, ముక్తీః. ముక్తి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. "ముక్తిర్మోక్షోపవర్గః" ఇత్యమరః. (తతః) తసిలంతావ్యయము. (హి) అవ్యయము. (పరమమ్) పరమం, పరమే, పరమాణి. పరమశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. (సామ్యమ్) సమస్యభావః సామ్యమితి. సామ్యం, సామ్యే, సామ్యాని. సామ్యశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఆహుః) బ్రూతే, ఆహ, బ్రూతః, ఆహతుః, బ్రువన్తి, ఆహుః, బ్రూఞ్ - వ్యక్తాయాం వాచి ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ ప్రథమపురుష బహువచనరూపము. (త్వద్దాస్యమ్) తవ దాస్యం,

అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ఏవ) అవ్యయము. (విదుషామ్) విదుషః, విదుషోః, విదుషాం. విద్వచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః షష్ఠీబహువచనాంతః. (పరమమ్) పరమం, పరమే, పరమాణి, పరమశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (మతమ్) మతం, మతే, మతాని. మతశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (తత్) తత్, తే, తాని, తచ్ఛబ్దః దకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. తతః + హి, తతోహి, ఉత్వము, ఓత్వము. గుణసంధి. త్వత్ + దాస్యం, త్వద్దాస్యమేవ: జశ్త్వసంధి.

ఛందోऽలంకారములు, వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగ లుండవలయును. నిరుక్త్యలంకారము. "నిరుక్తి ర్యోగతో నామ్నా మన్యార్థ పరికల్పనమ్" ముక్తి శబ్దమునకు నిర్వచనమును ఇతరులు చెప్పినది కాక శ్రీవైష్ణవ విద్వాంసుల మతమిది, యని "భగవద్దాస్యమేవ పరమం మతమ్" అనుట.

భావము. ఈ స్తవమునకు "శ్రీవైకుంఠస్తవము" అనికదా తిరునామమున్నది. శ్రీవైకుంఠనాథుని వారి విభూతులతో గూడ అనుభవింపదలచిన వారగుట వలన, ఇంతవరకును విభూతి వర్ణనమందే లగ్నమైయుండిరి. మధ్యలో "యద్ వైష్ణవం హి పరమం పదమాహు రన్యే" అను పలుకుబడి యొక్కటవ శ్లోకము మొదలు ఇరు శ్లోకముల ~~[illegible]~~ తిరునాడును వర్ణించినవారు, ప్రాసంగికముగా సర్వేశ్వరుని నేత్రములను (తిరుక్కణ్గళ్) ప్రశంసింపదలచినారు. ఇక ముక్త భాగ్యమైన దివ్యమంగళవిగ్రహమును పైన వర్ణింపదలచినవారై యీ శ్లోకమందు ఎంబెరుమానార్ దర్శనానుసారము (శ్రీరామానుజ సిద్ధాంతము) మోక్ష పదార్థ నిష్కర్షమును చేయుచున్నారు.

"పాషాణకల్పతైవ ముక్తిః" (రాతివలె పడియుండుటయే మోక్షము) అనియు, "ఆత్యంతిక దుఃఖధ్వంస ఏవ మోక్షః" (శాశ్వతముగా దుఃఖము నశించుటయే మోక్షము) అనియు కొందరు చెప్పుదురు. "బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి" అను శ్రుతివాక్యము యొక్క సత్యమైన యర్థమును తెలియనివారు, పరమపురుషునితో ఐక్యమగుటయే మోక్షము అనుచున్నారు. "తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి" అనెడి శ్రుతి చేత పరబ్రహ్మముతో సామ్యమును పొందునట్లుగా చెప్పబడినది. రెండు ~~[illegible]~~ వస్తువులును విడివిడిగా నుండినప్పుడుగాని సామ్యము అనుట తగదు. "తద్భిన్నత్వే సతి తద్గత భూయోధర్మవత్త్వం సామ్యమ్" అని కదా శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుదురు! "కమలసమం ముఖమ్" అన్నచో కమలము అను ఒక వస్తువు, ముఖము అను మరియొక వస్తువు విడివిడిగా నుండి తీరవలయును కదా! అట్లే చేతనుడును, పరమచేతనుడైన పరమాత్మయును రెండు వస్తువులు వేరువేరుగా ఉన్నవని యంగీకరించినపుడే "సామ్యముపైతి" యను శ్రుతి చెప్పినది సరిపోవును. ఈ సామ్యాపత్తి యనగా నేమి? అని విమర్శించినచో, సర్వేశ్వరునికి గల విభవ-రూప-గుణములన్నియు ముక్తునకు ~~[illegible]~~ కలుగుటయే సామ్యము అనవలయును. ముక్తి సామ్యము అనునది యింత మాత్రమే కాదు. "ఒళివిల్లా నాళ్ నల్ల పణిశెయ్దు ఉన్ పాదమ్ పెఱ్ఱేన్" అని పని చేయుటయే విశేషించి అనుగ్రహించియుండుట వలన, సర్వేశ్వరునికి కైంకర్యమును చేయుటయే మోక్షము అని శ్రీవైష్ణవ విద్వాంసులు భావించియున్న అంశము. ఆ విషయమునే యీ శ్లోకమందు అనుగ్రహించియున్నారు.

నాలవ పాదమున 'విదుషామ్' అనునది ఆళ్వారులు - అనవరదార్ - శ్రీమద్రామానుజులు

మొదవైన వారిని భావించి చెప్పబడినది.

> తద్వై తథాఽస్తు, కతమోఽయ మహో! స్వభావో
> యావాన్ యథావిధ గుణో భజతే భవన్తమ్।
> తావాం స్తథావిధగుణ స్తదధీనవృత్తి
> స్సంశ్లిష్యసి త్వమిహ తేన సమానధర్మా ॥ ౬౬.

ప్రదవిభాగము. తత్, వై, తథా, అస్తు, కతమః, అయం, అహో, స్వభావః, యావాన్, యథావిధ గుణః, భజతే, భవన్తమ్, తావాన్, తథావిధగుణః, తదధీనవృత్తిః, సంశ్లిష్యసి, త్వం, ఇహ, తేన, సమానధర్మా.

అర్థము. స్వామీ! తత్ = క్రిందిశ్లోకమున చెప్పబడిన విషయము, తథా అస్తు = అట్లు లుండనీ. (ఈ యాశ్చర్యమును వినుడు) అయం = ఈ స్వభావః = స్వభావము, కతమః = ఏమి? అహో = ఆశ్చర్యము. యావాన్ = (ఒకసేవకుడు) ఎంతటివాడై, యథావిధగుణః = ఏవిధమైన గుణములను ఉపాస్యముగా గలవాడై, భవన్తం = దేవరవారిని, భజతే = సేవించుచున్నాడో? త్వం = దేవరవారు, తావాన్ = అంతటివారై, తథావిధగుణః = అట్టి గుణములు గలవారై, తదధీనవృత్తిః = ఆ యుపాసకునికి అధీనమైన వృత్తిని గలవారై, తేన = వానితో సమానధర్మా = సమానమైన ధర్మములుగలవారై, ఇహ = ఇచ్చట, సంశ్లిష్యసి = కలిసియుందురు!

ఆకాంక్ష. సంశ్లిష్యసి = కలసియుందురు. కః = ఎవరు? త్వం = దేవరవారు, కేన = ఎవనితో? తేన = వానితో. కుత్ర = ఎచ్చట. ఇహ = ఇచ్చట. కథంభూతః = ఎట్టివారై, సమానధర్మా = సమానమైన ధర్మములను గలవారలై. పునః కథంభూతః = ఇంకను ఎట్టివారై, తదధీనవృత్తిః = ఆయుపాసకుని అధీనమైన వృత్తిని గలవారై, పునః కథంభూతః = ఇంకను ఎట్టివారై, తథావిధగుణః = అట్టి గుణములు గలవారై. పునః కథంభూతః = ఇంకను ఎట్టివారై, తావాన్ = అంతటివారలై, త్వం, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, సంశ్లిష్యసి, అను క్రియాపదము, యిది గమక అకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. భజతే = సేవించుచున్నాడో? కః = ఎవడు? యావాన్ = ఒకసేవకుడు ఎంతటివాడై, కం = ఎవరిని? భవన్తం = దేవరవారిని, కథంభూతః = ఎట్టివాడై, యథావిధగుణః = ఏవిధమైన గుణమును ఉపాస్యముగా గలవాడై, యావాన్, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, భవన్తం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము భజతే, అను క్రియాపదము ఉన్నవిగనుక సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. అహో = ఆశ్చర్యము. కః = ఏది? అయం స్వభావః = ఈ స్వభావము. కతమః = ఏమి? తథా అస్తు = అట్లుండనీ, కిం = ఏది? తత్ = క్రిందిశ్లోకమున చెప్పబడిన విషయము.

శబ్దరూప సమాసములు. (తత్) తత్, తే, తాని. తచ్ఛబ్దః దకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (వై) అవ్యయము 'స్మ రేవం తు పునర్వైవే త్యవధారణ వాచకాః' ఇతి అమరః. (తథా) థాల్ ప్రత్యయాన్తో వ్యయము. (అస్తు) అస్తు, స్తాత్, స్తామ్, సన్తు, అసభువి, ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లోట్ ప్రథమపురుషైకవచనాంతః, (కతమః) కతమః, కతమౌ, కతమే, కతమ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (అయం)

అయం, ఇమౌ, ఇమే ఇదం శబ్దః మకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (ఏవ) అవ్యయము, (స్వభావః) స్వభావః, స్వభావౌ, స్వభావాః, స్వభావ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (యావాన్) యావాన్, యావన్తౌ, యావన్తః, యావచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (యథావిధ గుణః) యథావిధః గుణః యస్యసః, యథావిధగుణః. ~~–~~ షష్ఠీబహువ్రీహిః. (భజతే) భజతే, భజేతే, భజన్తే, భజ-సేవాయామ్. ఇత్యస్మాద్ధాతోః ఆత్మనేపది లట్ ప్రథమ పురుషైక వచనమ్ (భవన్తమ్) భవన్తం, భవన్తౌ, భవతః, భవచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (తావాన్) తావాన్, తావన్తౌ, తావన్తః, తావచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (తథావిధ గుణః) తథావిధః గుణః యస్యసః తథావిధ గుణః. షష్ఠీ బహువ్రీహిః. తథావిధగుణః, తథావిధగుణౌ, తథావిధగుణాః. తథావిధగుణ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (తదధీనవృత్తిః) తేషాం అధీనా, తదధీనా, షష్ఠీ తత్పురుషము. తదధీనా వృత్తిః యస్యసః, తదధీన వృత్తిః. షష్ఠీ బహువ్రీహిః. తదధీన వృత్తిః, తదధీన వృత్తీ, తదధీన వృత్తయః. తదధీన వృత్తి శబ్దః ఇకారాంతః పుంలింగః. ప్రథమైక వచనాంతః. (సంశ్లిష్యసి) సంశ్లిష్యసి, సంశ్లిష్యథః, సంశ్లిష్యథ. సం, ఇత్యుపసర్గపూర్వక, శ్లిష- ఆలింగనే, ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్. మధ్యమ పురుషైక వచనమ్. (త్వం) త్వం, యువాం, యూయమ్, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (ఇవ) సాదృశ్యావ్యయము, (తేన) తేన, తాభ్యాం, తైః, తచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః తృతీయైక వచనాంతః. (సమానధర్మా) సమానః ధర్మః యస్యసః సమానధర్మా. షష్ఠీ బహువ్రీహిః. సమానధర్మా, సమానధర్మాణౌ, సమానధర్మాణః. సమానధర్మన్ శబ్దః నకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. తత్+ఏవ, తదేవ. జశ్త్వసంధి. తథా+అస్తు, తథాऽస్తు. సవర్ణదీర్ఘ సంధి. కతమః+అయం, కతమోऽయమ్. ఉత్వము ఓత్వము. గుణసంధి. పూర్వరూపసంధి. స్వభావః+యావాన్, స్వభావో యావాన్, ఉత్వము. ఓత్వము. గుణసంధి. గుణః+భజతే, గుణో భజతే, ఉత్వము. ఓత్వము. గుణసంధి. తావాన్+తథా. తావాం+తథా తావాంస్తథా. తావాఁస్తథా. అనునాసికానుస్వార పూర్వక సకారాదేశము.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము త-భ-జ-జ-గగ లుండవలయును. సమాలంకారము. "సమం స్యాత్ వర్ణనం యత్ర ద్వయోరప్యనురూపయోః" చేతనుడు ఏ విధమైన గుణములను ఏ స్వభావము గలవాడై సేవించునో భగవంతుడును అట్టి గుణములు గలవాడై ఆ యుపాసకునికి అధీనమైన వృత్తి గలవాడై వానితో సమానమైన ధర్మము గలవాడై కలిసి యుండుట చెప్పబడినది గాన సమాలంకారము.

భావము. "అప్రతీకాలంబనాన్---- తత్క్రతుశ్చ" అను బ్రహ్మసూత్రమునకు విషయవాక్యముగా " యథాక్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి" అను శ్రుతిని చూపి " తథోపాసీన స్తథైవ ప్రాప్నోతి" అని తాత్పర్యము ననుగ్రహింపబడినది. ఆ యర్థమే ఈ శ్లోకమందు అనుగ్రహింపబడుచున్నది. (తద్వా తథాऽస్తు) క్రింది శ్లోకమున చెప్పబడిన విషయములు అటుండనీ. అనుట. తన విభవరూప గుణ

ములను భక్తులకు అధీనము చేసి సామ్యమును ప్రసాదించునట్లు చెప్పుట. ఒక పెద్ద సుగుణమా? ఇప్పుడు చెప్పబడునది గదా మిక్కిలి గొప్ప సుగుణము! అని భావము. దానిని చెప్పుటకు ముందే (కతమోఽయం మహాస్వభావః) అని మనస్సున ఆశ్చర్య పడుచున్నారు. భజించువాడు ఎంత జ్ఞానాది సుగుణయుక్తుడై దేవరవారి తిరుకల్యాణ గుణములలో తన రుచికి తగిన ఏ సుగుణములను ఉపాస్యముగా గ్రహించి భజించునో? దేవరవారును అంతవారై, అతడుపాసించిన సుగుణములను మాత్రమే సుగుణముగా గ్రహించినవారై, ఆ యుపాసకునికి అధీనమైన వృత్తి గలవారై అతనితో కలిసి మెలసి ప్రవర్తింతురు. అని విస్మయమందుచున్నారు.

వేదాంతుల గోష్ఠియందు తత్క్రతున్యాయము ప్రసిద్ధము. అందు చెప్పిన ఉపాసకునికిని అతనికి ఉపాస్యుడైన సర్వేశ్వరునికే తెలియగలిగిన ఈ సుగుణవిశేషమును వివరించుట మనవంటి వారికి సాధ్యమా?

నీలాంజనాద్రినిభ మున్నస మాయతాక్ష
మాజానుజైత్రభుజ మాయతకర్ణపాశమ్।
శ్రీవత్సలక్షణ ముదారగభీరనాభిం
పశ్యేమ దేవ! శరదశ్శత మీదృశం త్వామ్॥ 67.

పదవిభాగము: నీలాంజనాద్రినిభం, ఉన్నసం, ఆయతాక్షం, ఆజానుజైత్రభుజం, ఆయతకర్ణపాశం, శ్రీవత్సలక్షణం, ఉదారగభీరనాభిం, పశ్యేమ, దేవ, శరదశ్శతం, ఈదృశం, త్వామ్.

అర్థము: హేదేవ = ఓ దేవా! నీలాంజనాద్రి నిభం = నీల = నల్లని అంజన అద్రి = కాటుక కొండతో, నిభం = సమానులును, ఉన్నసం = ఎత్తైన ముక్కు గలవారును, ఆయతాక్షం, ఆయత = విశాలములైన, అక్షం = నేత్రములను గలవారును, ఆజానుజైత్రభుజం, ఆజాను = మోకాళ్లవరకును వ్రేలాడు, జైత్ర = జయశీలములైన, భుజం = భుజములను గలవారును, ఆయతకర్ణపాశం = పొడవైన పాశములవంటి చెవులను గలవారును, శ్రీవత్స లక్షణం = శ్రీవత్సము అను మచ్చ గలవారును, ఉదారగభీరనాభిం = గొప్ప లోతైన నాభిని గలవారును ఐన, ~~త్వాం = దేవరవారిని~~ ఈదృశం = ఇట్టివారైన, త్వాం = దేవరవారిని, శరదశ్శతం = నూరేండ్లు (చాలాకాలము) పశ్యేమ = చూచెదముగాక!

ఆకాంక్ష. పశ్యేమ = చూచెదముగాక! కే = ఎవరు? వయం = దాసులమైన మేము, కం = ఎవరిని? త్వాం = దేవరవారిని. వయం, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, త్వాం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, పశ్యేమ అను క్రియాపదము ఉన్నవి గనుక సకర్మకకర్తరిప్రయోగము. త్వాం, కథంభూతం = దేవరవారు ఎట్టివారు? ఈదృశం = ఇట్టివారు, పునః కథంభూతం = ఇంకను ఎట్టివారు? ఉదారగభీరనాభిం = గొప్ప లోతైన నాభిని గలవారు, శ్రీవత్స లక్షణం = శ్రీవత్సము అను మచ్చ గలవారు, ఆయతకర్ణపాశం = పొడవైన పాశములవంటి చెవులను గలవారు, ఆజానుజైత్రభుజం = మోకాళ్లవరకును వ్రేలాడు జయశీలములైన భుజములను గలవారు, ఆయతాక్షం = విశాలములైన నేత్రములు గలవారు, ఉన్నసం = ఎత్తైన ముక్కు గలవారు, నీలాంజనాద్రి నిభం = నల్లని కాటుకకొ

ఈ తా సమాసములు.. హేదేవ. సంబోధనము,

శబ్ద రూప సమాసములు. (నీలాంజనాద్రినిభమ్) నీలశ్చాసౌ అంజనాద్రిశ్చ నీలాంజనాద్రిః, విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. నీలాంజనాద్రిణా నిభః నీలాంజనాద్రినిభః, తం, నీలాంజనాద్రినిభమ్. తృతీయా తత్పురుషము. (ఉన్నసం) ఉన్నతా నాసికా యస్య సః, ఉన్నసః తం, ఉన్నసమ్. "ఉపసర్గాచ్చ" (5-4-119) అను పాణిని సూత్రముచేత నాసికా అనుపదమునకు నసాదేశము వచ్చినది. ఉన్నసం, ఉన్నసౌ, ఉన్నసాన్, ఉన్నస శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఆయతాక్షమ్) ఆయతే అక్షిణీ యస్య సః ఆయతాక్షః, తం, ఆయతాక్షమ్. షష్ఠీబహువ్రీహి. ఆయతాక్షం, ఆయతాక్షౌ, ఆయతాక్షాన్, ఆయతాక్ష శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఆజానుజైత్రభుజమ్) ఆజానుః జైత్రాః భుజాః యస్య సః ఆజానుజైత్రభుజః తం, ఆజానుజైత్రభుజమ్. షష్ఠీబహువ్రీహి. భుజం, భుజౌ, భుజాన్, ఆజానుజైత్రభుజ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఆయతకర్ణపాశమ్) ఆయతౌ కర్ణపాశౌ యస్య సః ఆయతకర్ణపాశః, తం, ఆయతకర్ణపాశమ్. షష్ఠీబహువ్రీహి. ఆయతకర్ణపాశం, ఆయతకర్ణపాశౌ, ఆయతకర్ణపాశాన్, ఆయతకర్ణపాశ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (శ్రీవత్సలక్షణమ్) శ్రీవత్సః లక్షణం యస్య సః శ్రీవత్సలక్షణః, తం, శ్రీవత్సలక్షణమ్. శ్రీవత్సలక్షణం, శ్రీవత్సలక్షణౌ, శ్రీవత్సలక్షణాన్, శ్రీవత్సలక్షణ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః షష్ఠీబహువ్రీహి. (ఉదారగభీరనాభిం) ఉదారా గభీరా నాభిః యస్య సః ఉదారగభీరనాభిః తం, ఉదారగభీరనాభిమ్. షష్ఠీబహువ్రీహి. గభీరనాభిం, గభీరనాభీ, గభీరనాభీన్, ఉదారగభీరనాభి శబ్దః ఇకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (పశ్యేమ) పశ్యేయం, పశ్యేవ, పశ్యేమ. దృశిర్-ప్రేక్షణే ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది విధిలింగ్ ఉత్తమపురుష బహువచనమ్. (దేవ) హే దేవ, హే దేవౌ, హే దేవాః. దేవశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ~~ప్రథమైకవచనాంతః~~ సంబోధన ప్రథమైకవచనాంతః. (శరదః శతమ్) శరదం, శరదౌ, శరదః, శరచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయా బహువచనాంతః. శతం, శతే, శతాని, శత శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ఈదృశమ్) ఈదృశం, ఈదృశౌ, ఈదృశాన్. ఈదృశ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (త్వామ్) త్వాం, త్వౌ, యువాం, వాం, యుష్మాన్, వః, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. నీల+అంజన+అద్రి, నీలాంజనాద్రి, సవర్ణదీర్ఘసంధి.. ఉత్+నసం, ఉన్నసమ్. అనునాసికసంధి. ఆయత+అక్షం, ఆయతాక్షమ్. సవర్ణదీర్ఘసంధి. శరదః+శతం, శరదశ్శతమ్. శ్చుత్వసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకా వృత్తము త-భ-జ-జ-గగ లుండవలెయును. స్వభావోక్త్యలంకారము. 'స్వభావోక్తి స్త్వభావస్య జాత్యాది స్థస్య వర్ణనమ్' పరమాత్ముని దివ్యమంగళ విగ్రహ వర్ణనము అప్రాకృత స్వభావమును పొందియుండుట, స్వభావోక్తి.

భావము. ఈ శ్లోకము మొదలుకొని ఎనుబది మూడవ శ్లోకము వఱకును పరమ ప్రాప్యమైన పరమపురుషార్థమునే వచించుచున్నారు. తిరునాడు నందు (పరమపదమున) తిరుమామణి మండపము నందు వేంచేసియున్నట్లుగా భావనాప్రకర్షము తోడి ధ్యానించుచు ఆ దివ్యమంగళ విగ్రహమును అనుభవించుచు అనుగ్రహించుచున్నారు. (నీలాంబుజాది నిభమ్) "పచ్చై మామలై పోల్ మేని" అన్నట్లు గదా అట్టి తిరుమేనున్నది (ఉన్నసమ్) కల్పవృక్షపు తోఁడియూ విసరాగ అని వందేశించుటచేతగా ఉన్నతమైన నాసిక కలవారు. (ఆయతాక్షమ్) దీర్ఘములై విశాలములైన నేత్రములను కలవారు. (ఆజాను చిత్ర భుజమ్) మోకాళ్ళ వఱకును పొడవై జయశీలములై వెలుగు బాహువులు గలవారు. (ఆయత కర్ణపాశమ్) భుజముల వఱకును వ్రేలాడుచున్న కర్ణపాశములను కలవారు. (శ్రీవత్స లక్ష్మణమ్) శ్రీవత్సము అనునది ఒకానొక తెల్లని మచ్చ. ఇది సర్వేశ్వరుని వక్షస్థలమున అసాధారణముగా వెలుగుచుండునది. శ్రీరామాయణమున శ్రీరామచంద్రుని చూచి మండోదరి, చేసిన స్తోత్రమందును "వ్యక్తమేష మహాయోగీ … శ్రీవత్సవక్షా నిత్యశ్రీః" అనియుండుట స్మరింపదగినది. (ఉదార నాభిమ్) నాభికి ఔదార్యమనగా చతుర్ముఖుని ప్రసాదించి అతని మూలముగా ములోకములను ప్రసాదించుట. (దేవ ద్రక్ష్యం త్వాం వరద స్థితం పశ్యేయం) ఇక్కాలము ముందు వఱకును సేవించుదును. "సదా పశ్యన్తి సూరయః" అనబడిన పరమపురుషార్థము దాసునికి లభింపవలయును. అనుచున్నారు. (వరదస్థితమ్) అనునది, మాకెందుకు అను నర్థమున నిలచునది కాదు, "ఇష్టమెల్లా తిరుత్తణిఱుమ్" అను దానివలె గ్రహింపదగినది.

అమ్భోరుహాక్ష మరవిన్ద నిభాఙ్ఘ్రి యుగ్మ
మాతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్రకాన్తి।
భృఙ్గాలకం భ్రమర విభ్రమ కాయకాన్తి
పీతామ్బరం వపు రదస్తు వయం స్తవామ॥ ౬౮.

పదవిభాగము. అంభోరుహాక్షమ్, అరవిందనిభాంఘ్రియుగ్మమ్, ఆతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్రకాంతి, భృంగాలకమ్, భ్రమర విభ్రమ కాయకాన్తి, పీతాంబరం, వపుః. అదః, తు, వయమ్, స్తవామ.

అర్థము. ఓ దేవా! వయం తు= దాసులమో, అంభోరుహ+అక్షం= తామరలవంటి కన్నులు గలదియు, అరవింద నిభాంఘ్రి యుగ్మం= అరవింద నిభ= తామరల తోఁన సమమైన, ~~పాదములు కలదియు~~ అంఘ్రి యుగ్మం= పాదముల జోడు కలదియు, ఆతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్ర కాన్తి, ~~ఎఱ్ఱని~~ ఆతామ్ర తామరస= ఎఱ్ఱని తామరపూవుల వలె, రమ్య= అందమైన, కరాగ్ర= అఱచేతుల యొక్క, కాంతి= కాంతి గలదియు, భృంగాలకం= భృంగ= తుమ్మెదలవంటి, అలకం= కేశములను గలదియు, భ్రమర విభ్రమ కాయకాంతి= తుమ్మెదల యొక్క, విభ్రమ= విలాసము గల కాయం= శరీరము యొక్క, కాంతిః శోభ గలదియు, పీతాంబరం, పీత= పసుపు పచ్చని, అంబరం= వస్త్రమును గలదియునైన, అదః= ఆ, వపుః= తిరుమేనిని, (శరీరమును) స్తవామ= స్తుతించుచున్నాము.

ఆకాంక్ష. స్తవామః= స్తుతించుచున్నాము. కే= ఎవరు? వయం= దాసులమైనమేము. …

ఓ దేవ! వపుః = ఈ తిరుమేనిని,(శరీరమును) వయం, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, వపుః, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, స్మరామః అను క్రియాపదము, ఉన్నవి గనుక సకర్మకకర్తరి ప్రయోగము. వపుః కథం భూతం = తిరుమేను ఎట్టిది? పీతాంబరం = పసుపుపచ్చని వస్త్రముగలది, పునః కథం భూతం, ఇంకను ఎట్టిది? భ్రమర విభ్రమ కాయకాన్తిం = తుమ్మెదల విలాసము గల శరీరకాంతిగలది, భృంగాలకం = తుమ్మెదలవంటి కేశములను గలది, ఆతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్రకాన్తిం = ఎఱ్ఱని తామరపూవుల వలె అందమైన అరచేతుల కాంతిగలది, అరవింద నిభాంఘ్రియుగ్మం = తామరలతో సమానమైన పాదయుగళముగలది, అంభోరుహాక్షం = తామరలవంటి కన్నులనుగలది, దేవ! సంబోధనము.

శబ్దరూప సమాసములు. (అంభోరుహాక్షమ్) అంభోరుహే ఇవ అక్షిణీ యస్య తత్ అంభోరుహాక్షం. తత్ అంభోరుహాక్షమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. అంభోరుహాక్షం, అంభోరుహాక్షే, అంభోరుహాక్షాణి. అంభోరుహాక్ష శబ్దః అకారాంతః నపుంసక లింగః ద్వితీయైక వచనాంతః (అరవింద నిభాంఘ్రియుగ్మమ్) అరవిందేన నిభం, అరవింద నిభం, తృతీయా తత్పురుషః. అంఘ్రియుగ్మం, అంఘ్రియుగ్మం, షష్ఠీ తత్పురుషః. అరవింద నిభం, అంఘ్రియుగ్మం యస్య తత్, అరవింద నిభాంఘ్రియుగ్మం, తత్ అరవింద నిభాంఘ్రియుగ్మమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. (ఆతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్ర కాంతి) ఆతామ్ర తామరస మివ రమ్యౌ, ఆతామ్ర తామరస రమ్యౌ. ఉపమాన పూర్వపద కర్మధారయము. కరయోః అగ్రే కరాగ్రే. షష్ఠీ తత్పురుషః. కరాగ్రయోః కాంతిః కరాగ్రకాంతిః. షష్ఠీ తత్పురుషః. ఆతామ్ర తామరస రమ్యా కరాగ్ర కాంతిః యస్య తత్, ఆతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్ర కాంతి. షష్ఠీ బహువ్రీహి. కాంతి, కాంతినీ, కాంతీని, ఆతామ్ర తామరస రమ్య కరాగ్ర కాంతి శబ్దః ఇకారాంత నపుంసక లింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (భృంగాలకమ్) భృంగాః ఇవ అలకాః యస్య తత్ భృంగాలకమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. భృంగాలకం, భృంగాలకే, భృంగాలకాని. భృంగాలక శబ్దః అకారాంత నపుంసక లింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (భ్రమర విభ్రమ కాయకాంతి) భ్రమరస్య విభ్రమః భ్రమర విభ్రమః, కాయస్య కాంతిః కాయకాంతిః. షష్ఠీ తత్పురుషః. భ్రమర విభ్రమః ఇవ కాయకాంతిః యస్య తత్ భ్రమర విభ్రమ కాయకాంతి, షష్ఠీ బహువ్రీహి. కాయకాంతి, కాయకాంతినీ, కాయకాంతీని. భ్రమర విభ్రమ కాయ కాంతి శబ్దః ఇకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (పీతాంబరమ్) పీతం అంబరం యస్య తత్ పీతాంబరమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. పీతాంబరం, పీతాంబరే, పీతాంబరాణి. పీతాంబర శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (వపుః) వపుః వపుషీ, వపూంషి. వపుష్ శబ్దః షకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (అదః) అదః, అమూ, అమూని. అదస్ శబ్దః సకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (తు) అవ్యయము. (వయమ్) అహం, ఆవాం, వయమ్. అస్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ప్రథమా బహువచనాంతః. (స్మరామ) స్మరామి, స్మరావ, స్మరామః, స్మృ ఇక్ స్మృతౌ ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లోట్ ఉత్తమపురుష బహువచనాంతః. అంభోరుహ+అక్షి, అంభోరుహాక్షం, నిభ+అంఘ్రి. నిభాంఘ్రి. కర+అగ్ర. కరాగ్ర, భృంగ+అలకం, భృంగాలకం, పీత+అంబరం. పీతాంబరమ్. సవర్ణదీర్ఘ సంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంత తిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలు గణములు.

స్వభావోక్త్యలంకారము "స్వభావోక్తి స్స్వభావస్య జాత్యాదిస్థస్య వర్ణనమ్" సర్వేశ్వరుని దివ్యమంగళ విగ్రహ వర్ణనము. స్వభావోక్తి.

భావము. క్రిందటి శ్లోకమున దర్శనమును కోరిరి. దర్శింపగనే నోరు మూసికొని యుండుట సాధ్యము కాదు గదా! సాక్షాత్కరించిన ప్రయోజనమును పొందునట్లు నోరారనుభవింప ప్రాప్తమును. అది ఈ శ్లోకమందు చెప్పుచున్నారు. "కట్టురైక్కిల్ తామరై నిన్ కణ్ పాదమ్ కైయవై" వర్ణింపదలచినచో నేత్రములకు హస్తములకు పాదములకు తామర పూవు పోటి కాదు, అని భావించినను, "శెందామరైత్ తడంగణ్ శెంగనివాయ్ శెంగమలమ్ శెందామరై యడిగళ్" ఎఱ్ఱని తామరల వంటి కన్నులు ఎఱ్ఱని దొండపండు వంటి యధరము, ఎఱ్ఱని తామరల వంటి శ్రీపాదములు, అని ఆళ్వారులు వర్ణించినట్లే వీరును "అబ్జం ను కథం నిదర్శనతాం" అని వచించి, 'అబ్జ పాద మరవింద లోచనం పద్మపాణి తలకం' అని యనుగ్రహించుచున్నారుగదా సుందర బాహుస్తవమందు! కనుకనే సర్వేశ్వరుని దివ్యావయవములకు మఱల మఱల తామరలనే పోలికగా చెప్పవలసి యుండుటవలన, 'అంబోరుహ' మనియు 'అరవింద' మనియు 'తామరస' మనియు పదములనే మార్చి మార్చి వర్ణించుచున్నారు.

(భృంగాలకమ్) "శెంగమల పూవిల్ తేనుణ్ణుమ్ వణ్డేపోల్" అని పెరియాళ్వార్ తిరుమొళిని మనస్సున నుంచుకొని అనుగ్రహించుచున్నారు. ముంగురులు ముఖమందు వ్యాపించి యుండుటను భావించినచో ఎఱ్ఱని కమలము నందు తేనెగ్రోలుచున్న తుమ్మెదలు వ్యాపించినవా! అనునట్లుండును గదా! (భ్రమర విభ్రమ కాయకాంతి) తిరుమేను అంతయు తుమ్మెదల కాంతితో నుండును. "తూవియమ్ పుళ్ళుడైత్తెయ్వ వణ్డు" అని సర్వేశ్వరునినే తుమ్మెదగా నమ్మాళ్వార్ వర్ణించినారు గదా! (పీతాంబర) దివ్యమంగళ విగ్రహమునకు పరభాగశోభగా పీతాంబరము నుధరించి యున్నారు. ఇట్టి తిరుమేనిని నోరార మంగళాశాసనము చేయుదుమని చున్నారు.

భ్రూవిభ్రమేణ మృదుశీత విలోకితేన
మందస్మితేన మధురాక్షరయా చ వాచా।
ప్రేమ ప్రకర్ష పిశునేన వికాసినా చ
సంభావయిష్యసి కదా ముఖపంకజేన ॥ ౨౨.

పదవిభాగము. భ్రూవిభ్రమేణ, మృదుశీత విలోకితేన, మందస్మితేన, మధురాక్షరయా, చ, వాచా, ప్రేమ ప్రకర్ష పిశునేన, వికాసినా, చ, సంభావయిష్యసి, కదా, ముఖ పంకజేన.

అర్థము. స్వామీ! భ్రూవిభ్రమేణ = కనుబొమల విలాసము చేతను, మృదుశీత విలోకితేన, మృదు = మెత్తని, శీత = చల్లని, విలోకితేన = కటాక్ష వీక్షణము చేతను, మందస్మితేన = చిఱునగవుతోను, మధురాక్షరయా, మధుర = తీయని (శ్రావ్యమైన) అక్షరయా = అక్షరములు గల, వాచా చ = వాక్కు చేతను, ప్రేమ ప్రకర్ష పిశునేన, ప్రేమ ప్రకర్ష = మనస్సున నున్న ప్రేమాతిశయమును సూచించునట్టి, వికాసినా = వికాసము

గల. ముఖపంకజేన చ = పద్మము వంటి మెరుగము చేతను, (మాం = దాసు నని) కదా =
ఎప్పుడు, సంభావయిష్యసి = సత్కరింపగలవు?

ఆకాంక్ష. సంభావయిష్యసి = సత్కరింపగలవు? (కః = ఎవరు? త్వం = దేవర వారు) (కం = ఎవనిని మాం = దాసు (దాసుడనైన నన్ను) యదా = ఎప్పుడు; కదా = ఎప్పుడు. కేన = దేని చేత; ముఖపంకజేన చ = పద్మము వంటి మొగము చేతను, ముఖపంకజేన కథంభూతేన = ముఖారవింద మెట్టిది? వికాసినా = వికాసము గలది. పునః కథంభూతేన = ముఖపద్మ మెట్టిది? ప్రేమ ప్రకర్ష పిశునేన = ప్రేమాతిశయమును సూచించునట్టిది. పునః కయా చ = ఇంకను దేని చేత? వాచా చ = వాక్కు చేతను, వాచా కథంభూతయా = వాక్కు ఎట్టిది? మధురాక్షరయా = తీయని అక్షరములు గలది. పునః కేన = ఇంకను దేని చేత; మందస్మితేన = చిఱునగవు తో, పునః కేన = ఇంకను దేని తో? మృదుశీత విలోకితేన = మెత్తని చల్లని కటాక్షవీక్షణ ముచేతను, పునః కేన = ఇంకను దేని చేత? భ్రూవిభ్రమేణ = కనుబొమల విలాసము చేత. భ్రూ-న, మృదు-న, మం-న, ప్రేమ-న, వి-న, అనునవి ముఖపంకజేన అనుపదమునకు విశేషములుగను చెప్పవచ్చును,

విగ్రహవాక్యసమాసములు. (భ్రూవిభ్రమేణ) భ్రువోః విభ్రమః భ్రూవిభ్రమః, తేన, భ్రూవిభ్రమేణ. షష్ఠీతత్పురుషము (ముఖపంకజేన అనుదానికి విశేషణముగా చెప్పినచో) భ్రువోః విభ్రమః యస్మిన్ తత్ భ్రూవిభ్రమం, తేన, భ్రూవిభ్రమేణ. సప్తమీబహువ్రీహి. (మృదుశీత విలోకితేన) మృదు శీతం చ విలోకితం చ, మృదుశీత విలోకితం, తేన, మృదుశీత విలోకితేన. విశేషణోభయపద కర్మధారయము. మృదు శీతం విలోకితం యస్మిన్ తత్, మృదుశీత విలోకితం, తేన, మృదుశీత విలోకితేన, సప్తమీబహువ్రీహి. (మందస్మితేన) మందం చ తత్ స్మితం చ, మందస్మితం, తేన, మందస్మితేన. విశేషణపూర్వపదకర్మధారయము. మందం స్మితం యస్మిన్ తత్, మందస్మితం, తేన, మందస్మితేన, (ప్రేమప్రకర్ష పిశునేన) ప్రేమ్ణః ప్రకర్షః, ప్రేమప్రకర్షః, షష్ఠీ తత్పురుషము. ప్రేమప్రకర్షస్య పిశునం, ప్రేమప్రకర్షపిశునం, తేన, ప్రేమప్రకర్ష పిశునేన, షష్ఠీ తత్పురుషము. (వికాసినా) వికాసః అస్య అస్తి ఇతి వికాసి, తేన, వికాసినా. (ముఖపంకజేన) ముఖమేవ పంకజం, తేన, ముఖపంకజేన, అవ ముఖం ఏవ పంకజం, పంకజమివ ముఖం, ముఖపంకజం, తేన, ముఖపంకజేన, ఉపమానోత్తరపద కర్మధారయము. (మధురాక్షరయా) మధురాణి అక్షరాణి యస్యాం సా మధురాక్షరా, తయా, మధురాక్షరయా సప్తమీ బహువ్రీహి (వాచా) వాచా, వాగ్భ్యాం, వాగ్భిః. వాక్ శబ్దః చకారాంత స్త్రీలింగ; తృతీయైకవచనాంతః. (చ-కదా) అవ్యయములు (సంభావయిష్యసి) సంభావయిష్యసి, సంభావయిష్యథః, సంభావయిష్యథ. సం ఇత్యుపసర్గ పూర్వక. భూ-సత్తాయాం ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది ణ్యన్తాత్ లృట మధ్యమపురుషైక వచనాంతః.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గ-గ లుండవలయును, సంభావనాలంకారము. సంభావనా యదీత్థం స్యాదిత్యూహాఽన్యసిద్ధయే. సర్వేశ్వరుని గూర్చి " స్వామీ! భ్రూవిభ్రమముతో మృదుశీత కటాక్షవీక్షణముతో మందస్మితముతో ప్రేమప్రకర్షపిశునమైన ముఖపంకజముతో మధురవాక్కుతో దాసునని ఎప్పుడు సత్క

అంతు కాకదా! యని యూహించుట సంభావన.

భావము. శ్రీమద్రామానుజులు, శ్రీవైకుంఠగద్యమందు, "కదాఽహం భగవంతం నారాయణం ... ఇతి భగవత్పరిచర్యాయాం ఆశాం వర్ధయిత్వా" అని అనుగ్రహించిన విధముగా నాల్గు శ్లోకములను అనుగ్రహించుచున్నారు.

ఇందు, 'వినమద్గళకృతిగర్వ. ముదుపవర్తియుడు నిత్యసూరిల మెన్నె క్తో' (దేవర వారి తిరుముఖమండలకాంతి ప్రకాశింపగా చిఱునగవుతో వేంచేసి యుండు కాలమెన్నడో కదా) అనుచున్నారు. (భ్రూవిభ్రమేణ) "తన్నేత్రభ్రూర్ధ్వక్షేప అదుమేపూర్వ పురుష వక్షము తరిగియు" అనునట్లు కనుబొమల విలాసములచేతను, (స్ఫురదు శీతలిత [illegible] కరితేన) "తన్ పెరుంకణ్ మలర్ప్పుండరీకమ్ నమ్మేల్ ఒరుజ్గే పిఱఴ్ కైత్తిరో" కటాక్షవీక్షణములచేతను, (మందస్మితేన) "ముఱువల్ పుఱుపడ్డ ముదు అన్నట్లు కటాక్షవీక్షణము చేతను, (మందస్మితేన) "ముకిఴ్ఱ్ పుఱుప్పడ్డ ముడు వరోశయుడు విన్నోర్" అని అంతరంగ ప్రణయముకలవారికే యుక్కలదుర్లభపు కాంతిగల్గిన మనోహరమైన చిఱునగవుతోను, (మధురాక్షరయా చవాచా) 'వళ్ళి మాతు శూల్ దుపార్థమైన చిఱునగవుతోను, (మధురాక్షరయా చవాచా) 'వళ్ళి మాతు శూల్ నెఱుక్కనోక్కు వాయ్ తిఱన్ద ఒన్ఱు పవిత్రదురుణ్ణు " అనియు "వాఴ్దరోర్ క్కరులి శెది వాయ్ తిఱన్ద" అనియు మాటలాడదగిన వాచకములచేతను, (ప్రేమప్రకర్ష విశుద్ధ వికాసినా ముఖపంకజేనచ) మనస్సుందుగల ప్రీతియంతయును తిరు ముఖమండల వికాసమందు తాచునరిగా నుండవలయును. ఈ విధముగా దాసునికి ఎవుమితీ ని ప్రసాదింప గలిగి యుండునదెన్నడో! అని కోరుచున్నారు.

వజ్రాంకుశధ్వజ సరోరుహ శంఖ చక్ర
మత్స్య సుధాకలశ కల్పక కల్పితాంకమ్॥
త్వత్పాదపద్మయుగళం విగలత్ప్రభాభిః
భూయోఽభిషేక్ష్యతి కదా ను శిరో మదీయమ్॥ 70.

పదవిభాగము. వజ్రాంకుశధ్వజ సరోరుహ శంఖచక్ర మత్స్య సుధాకలశ కల్పకకల్పి తాంకం, త్వత్పాదపద్మయుగళం. విగలత్ప్రభాభిః, భూయః. అభిషేక్ష్యతి. కదా, ను. శిరః మదీయమ్.

అర్థము. స్వామీ! వజ్రాంకుశ ...కల్పితాంకం, వజ్ర = వజ్రము, అంకుశ = అంకుశము. ధ్వజ = ధ్వజము, సరోరుహ = పద్మము, శంఖ = శంఖము, చక్ర = చక్రము, మత్స్య = మత్స్యము, సుధాకలశ = అమృతకలశము, కల్పక = కల్పవృక్షము, అనెడి వీని రేఖలతో, కల్పిత = కల్పింపబడిన, అంకం = గుఱుతులుగల, త్వత్ పాదపద్మయుగళం = దేవరవారి శ్రీపాదద్వంద్వము, విగళత్ప్రభాభిః, విగళత్ = కారుచున్న, ప్రభా = కాంతి ప్రవాహమనెడి అద్భిః = తీర్థములచేత, మదీయం = దాసునికి సంబంధించిన, శిరః = శిరస్సును, కదా ను = ఎప్పుడు, భూయః = మరల, అభిషేక్ష్యతి = అభిషేకము చేయునో!

ఆకాంక్ష. కదా ను భూయః అభిషేక్ష్యతి = ఎప్పుడు మరల అభిషేకము చేయునో? కిం = ఏది త్వత్పాదపద్మయుగళం = దేవరవారి శ్రీపాదద్వంద్వము. కిం = దేనిని? శిరః = శిరస్సును, శిరః కథంభూతం = శిరస్సు ఎట్టిది? మదీయం = దాసునికి సంబంధించినది. [illegible]

కాభిః = కేనివేత? విగళత్ప్రభాభిః = కారుచున్న కాంతి ప్రవాహములైన తేజస్సు లచేత, యత్పాద పద్మ యుగళం, అను ప్రథమాంత కర్మపదము, మదీయం శిరః అను ద్వితీయాంత కర్మపదము. అభిషేక్ష్యతి, అను క్రియాపదము ఉన్నది గనుక సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. యత్పాద పద్మయుగళం కథంభూతం? దేవరవారి శ్రీపాదద్వంద్వము ఎట్టిది? వజ్రాంకుశ ధ్వజ సరోరుహ శంఖ చక్ర మత్స్య సుధా కలశ కల్పక కల్పితాంకం = వజ్రము- అంకుశము- ధ్వజము- పద్మము- శంఖము- చక్రము- మత్స్యము- అమృత కలశము- కల్పవృక్షము అనెడి చిన్ని రేఖలతో కల్పింపబడిన గుర్తులు గలది.

శబ్దరూప నిరూపణములు. (వజ్రాంకుశ ... కల్పితాంకం) వజ్రశ్చ, అంకుశశ్చ, ధ్వజశ్చ, సరోరుహం చ, శంఖశ్చ, చక్రంచ, మత్స్యశ్చ, సుధాకలశశ్చ, కల్పకశ్చ, వజ్రాంకుశధ్వజ సరోరుహ శంఖ చక్ర మత్స్య సుధాకలశ కల్పకశ్చ వజ్రాంకుశ ధ్వజ సరోరుహ శంఖ చక్ర మత్స్య సుధాకలశ కల్పకాః, ఇతి ద్వంద్వము. వజ్రాంకుశ — కల్పకైః కల్పితః అంకః యస్య తత్, వజ్రాంకుశధ్వజ సరోరుహ శంఖ చక్ర మత్స్య సుధాకలశకల్పక కల్పితాంకమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. కల్పితాంకం, కల్పితాంకే, కల్పితాంకాని, వజ్రాంకుశ — కల్పితాంక శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (మత్స్య) ఇస రూపమందు. మత్స్యస్య స్త్రీ, అను విగ్రహమున, యోపధమైన శబ్దముకంటె జీష్ ప్రత్యయమునకు నిషేధము ఉన్నను " యోపధ ప్రతిషేధే హయ-గవయ-ముకయ-మనుష్య-మత్స్యానా మప్రతిషేధః" అనుటవలన 'జీష్' ప్రత్యయము వచ్చినది. "సూర్య తిష్య అగస్త్య మత్స్యానాంచ ఉపధాయాః" (6-4-149) అను సూత్రమువల్ల యకారమునకు లోపము (యత్పాద పద్మయుగళమ్) పాదౌ పద్మే ఇవ పాదపద్మే, ఉపమానోత్తరపదకర్మధారయము. పాదపద్మయోః యుగళం, పాదపద్మయుగళమ్. షష్ఠీ తత్పురుషము. తవ పాదపద్మయుగళం, యత్పాదపద్మయుగళమ్. షష్ఠీ తత్పురుషము. యుగళం, యుగళే, యుగళాని, యత్పాదయుగళ శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (విగలత్ప్రభాభిః) ప్రభా ఏవ ఆపః, ప్రభాపః, అవధారణాపూర్వపదకర్మధారయము. విగలన్త్యశ్చ తాః ~~[illegible]~~ ప్రభాపశ్చ విగలత్ప్రభాపః, తాభిః, విగలత్ప్రభాభిః. విశేషణపూర్వపదకర్మధారయము. విగలత్ప్రభాపశ్శబ్దః పకారాంత స్త్రీలింగః నిత్యబహువచనాంతః తృతీయా బహువచనాంతః ' ఆపః స్త్రీ భూమ్ని వార్యంభసి' అని అమరం బలమున ఇత్యమరః. (భూయః) పునః అని యర్థము. అవ్యయము " పురుహూః పురు భూయిష్ఠం స్ఫీతం భూయశ్చ, భూరి చ" ఇత్యమరః. (అభిషేక్ష్యతి) అభిషేక్ష్యతి, అభిషేక్ష్యతః, అభిషేక్ష్యన్తి. అభి, ఇత్యుపసర్గపూర్వక, షిచ్-క్షరణే, ఇత్యస్య ధాతోః పరస్మైపది లృట్ ప్రథమపురుషైకవచనమ్. (కదాను) అవ్యయములు. (శిరః) శిరః, శిరసీ, శిరాంసి, శిరశ్శబ్దః సకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (మదీయమ్) మమ ఇదం మదీయమ్, మదీయం, మదీయే, మదీయాని, మదీయ శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. వజ్ర+అంకుశ, వజ్రాంకుశ. కల్పిత+అంకం, కల్పితాంకమ్. ~~సవర్ణదీర్ఘసంధి~~ ప్రభా+ఆభిః, ప్రభాభిః సవర్ణదీర్ఘసంధి. భూయః+అభిషేక్ష్యతి, భూయోऽభిషేక్ష్యతి. ఉత్వము. ఓత్వము. గుణసంధి. పూర్వరూపసంధి. శిరః+మదీయం, శిరో మదీయమ్. ఉత్వము ఓత్వము. గుణసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలుం గణములు. సంభావనాలంకారము. "సంభావనా యదీత్థం స్యాదిత్యూహోఽన్యస్య సిద్ధయే" సర్వేశ్వరుని దర్శి "స్వామీ! దేవరవారి శ్రీపాదపద్మయుగ్మము, ధ్వజాంకుశ ప్రధానమైన రేఖలతో దాసుని శిరస్సును ఎప్పుడు విందుగా అభిషేకించునో కదా! అని యాచించుచున్నాడు.

భావము. క్రిందటి శ్లోకమున ముఖమండలమువలన చేయు బహుమానమును ప్రార్థించిరి. ఆళ్వారులు ప్రార్థించిన విధముగనే వీరును, రెండు శ్లోకములతో ప్రార్థించుచున్నారు. వజ్రాయుధాత్మకమైన చిహ్నమును, అంకుశ రూపమైన చిహ్నమును, ధ్వజ రూపమైన చిహ్నమును, తామరపూవుగానుండిన చిహ్నమును, పంచాయుధ చిహ్నమును, మత్స్యాకారమైన చిహ్నమును, అమృతకలశరూపమైన చిహ్నమును, కల్పవృక్షాత్మకమైన చిహ్నమును అనునవి, స్వామియందు అమరియుండుట, ఉత్తమ పురుష పాదచిహ్నములుగా శాస్త్రములందు చెప్పబడియుండుట వలనను, సర్వేశ్వరుని శ్రీపాదములందు ఈ చిహ్నములను భక్తులు అనుసంధించుట వలనను, వజ్రాంకుశేత్యాదిగా అనుగ్రహించియున్నారు. అతిమానుషస్తవమందును 'వజ్రధ్వజాంకుశ సుధాకలశాతపత్ర పంకేరుహాంక పరికర్మిత పీతమంఘ్రి" అని యనుసంధించియున్నారు. ఆళవందారును (యామునులు) 'శంఖ రథాంగ కల్పక ధ్వజారవిందాంకుశ వజ్ర లాంఛనమ్" అని అనుగ్రహించినారు. భట్టరు కూడ శ్రీరంగరాజస్తవమున "వజ్రారవింద ధ్వజ ఛత్ర కల్పక శంఖ చక్రేత్యాదిగా అనుసంధించియున్నారు. ఇట్టి రేఖాత్మకములైన వీనిచేత అలంకరింపబడిన దేవరవారి పాదారవిందయుగళము, కాంతి ప్రవాహములతో దాసుని తలను ఎప్పుడు అభిషేకము చేయునో! యని విన్నవించినారు.

త్రైవిక్రమక్రమకృతాక్రమణ త్రిలోక
ముత్తంస ముత్తమ మనుత్తమ భక్తిభాజామ్।
నిత్యం ధనం మమ కదా హి మదుత్తమాంగ
మంగీకరిష్యతి చిరం తవ పాదపద్మమ్॥ 71.

పదవిభాగము. త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణ త్రిలోకం, ఉత్తంసం, ఉత్తమం, అనుత్తమ భక్తి భాజాం, నిత్యం, ధనం, మమ, కదా, హి, మదుత్తమాంగం, అంగీకరిష్యతి, చిరం, తవ, పాదపద్మమ్.

అర్థము. ఓ స్వామీ! త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణ త్రిలోకం, త్రైవిక్రమ = త్రివిక్రమునిసంబంధమైన, క్రమ = కొలుచుటచేత, కృత = చేయబడిన, ఆక్రమణ = ఆక్రమింపబడిన, త్రిలోకం = మూడులోకములను గలదియు, అనుత్తమ భక్తి భాజాం, అనుత్తమ = గొప్పవారైన, భక్తి భాజాం = భక్తిగలవారికి, ఉత్తమం = గొప్పదైన, ఉత్తంసం = శిరోభూషణమైన, మమ = దాసుడైన నాకు, నిత్యం = శాశ్వతమైన ధనం = సంపదగానున్న, తవ = దేవరవారి (నీ యొక్క) పాదపద్మం = శ్రీపాదారవిందమును. మదుత్తమాంగం = దాసుని (నాయొక్క) తల, చిరం = నిత్యమును, కదా = ఎప్పుడు, అంగీకరిష్యతి = అంగీకరించునో!

ఆకాంక్ష. అంగీకరిష్యతి = అంగీకరింపగలదో! కిం = ఏది? మదుత్తమాంగం = దాసుని (నాయొక్క) తల, కిం = దేనిని? తవ పాదపద్మం = దేవరవారి యొక్క (నీయొక్క) శ్రీపాదారవిందమును.

యదా ఎప్పుడు. కదా ఎప్పుడు, మదుత్తమాంగం, అను ప్రథమాంత కర్మపదము, తవ పాదపద్మం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, అంగీకరిష్యతి, యను క్రియా పదము. ఇన్నది గనుక సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. పాదపద్మం కథంభూతం = దేవర వారి పాదారవిందమెట్టిది? నిత్యం ధనం = శాశ్వతమైన ధనసంపద గానున్నట్టిది. కస్య ఎవనికి మమ = దాసుడనైన నాకు, పునః కథంభూతం = ఇంకను ఎట్టిది? ఉత్తమం ఉత్తంసం = శిఖ్యాన శిరోభూషణమైనది. కేషాం = ఎవరికి అనుత్తమ భక్తి భాజాం = గొప్పదైనట్టి భక్తి గలవారికి, పునః కథంభూతం = ఇంకను ఎట్టిది? త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణ త్రిలోకం = త్రివిక్రమునికి సంబంధించిన కాలు చాచుట చేత చేయబడిన ఆక్రమించబడిన ముల్లోకములు గలది.

శబ్దరూప సమాసములు. (త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణ త్రిలోకమ్) త్రివిక్రమ సంబంధీ త్రైవిక్రమః. త్రైవిక్రమ శ్చాసౌ క్రమ శ్చ త్రైవిక్రమ క్రమః. విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. త్రైవిక్రమ క్రమేణ కృతం, త్రైవిక్రమ క్రమ కృతం, త్రైవిక్రమ క్రమ కృతం చ తత్ ఆక్రమణం చ, త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణం, విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణం త్రిలోకం యేన తత్, త్రైవిక్రమ క్రమ కృతాక్రమణ త్రిలోకమ్. తృతీయా బహువ్రీహి. త్రయాణాం లోకానాం సమాహారః త్రిలోకమ్ (సమాహార ద్విగువు. త్రిలోకం, త్రిలోకే, త్రిలోకాని, త్రైవిక్రమ—త్రిలోక శబ్దః అకారాంత నపుంసక లింగః ద్వితీయైక వచనాంతః, (ఉత్తంసం) ఉత్తంసం, ఉత్తంసౌ, ఉత్తంసాన్, ఉత్తంస శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. "పుంస్యుత్తంసావతంసౌ ద్వౌ కర్ణపూరేపి శేఖరే" ఇత్యమరః. (ఉత్తమం) ఉత్తమం, ఉత్తమౌ, ఉత్తమాన్, ఉత్తమ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (అనుత్తమ భక్తి భాజామ్) అవిద్యమానా ఉత్తమా యస్యా స్సా, అనుత్తమా, పంచమీ నఞ్ బహువ్రీహి. అనుత్తమా చ సా భక్తిశ్చ అనుత్తమ భక్తిః, విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. అనుత్తమ భక్తిం భజన్తే ఇతి అనుత్తమ భక్తి భాజః. తేషాం, అనుత్తమ భక్తి భాజామ్. ఉపపద సమాసము. భక్తిభాక్, భక్తిభా~~[illegible]~~జౌ, భక్తిభాజామ్. అనుత్తమ భక్తిభాక్ శబ్దః జకారాంతః పుంలింగః షష్ఠీ బహువచనాంతః. (నిత్యమ్) నిత్యం, నిత్యే, నిత్యాని, నిత్యశబ్దః అకారాంతః నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (ధనమ్) ధనం, ధనే, ధనాని, ధన శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (మమ) మమ మే, ఆవయోః, నౌ, అస్మాకం, నః. అస్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేక వచనాంతః (కదా) అవ్యయము. (హి) అవ్యయము. (మదుత్తమాంగమ్) మమ ఉత్తమాంగం, మదుత్తమాంగమ్. షష్ఠీ తత్పురుషము. మదుత్తమాంగం, మదుత్తమాంగే మదుత్తమాంగాని. మదుత్తమాంగ శబ్దః అకారాంత నపుంసక లింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (అంగీకరిష్యతి) అంగీకరిష్యతి, అంగీకరిష్యతః, అంగీకరిష్యన్తి, డుకృఞ్-కరణే- ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లృట్ ప్రథమ పురుషైక వచనాంతః. (చిరం) అవ్యయము. "చిరాయ చిరరాత్రాయ చిరస్యాద్యాశ్చిరార్థకాః" ఇత్యమరః. (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేక వచనాంతః. (పాదపద్మమ్) పాదపద్మం, పాదపద్మే, పాదపద్మా,

అవధారణార్థకావ్యయము. పాదపద్మం, పాదపద్మే, పాదపద్మాని. పాదపద్మ శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః, ప్రథమైకవచనాంతః. కృత+ఆక్రమణాన్వితాక్రమణ. ఉత్తమ+అంగం, ఉత్తమాంగమే, సవర్ణదీర్ఘసంధి. మమ+ఉత్తమాంగం, మదుత్తమాంగమే ఉత్వసంధి.

ఛందోలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము త-భ-జ-జ- గగలుండవలయును. సంభావనాలంకారము " సంభావనా యదీత్థం స్యాదిత్యూహో న్యస్య సిద్ధయే" సర్వజ్ఞుని పాదపద్మము, దాసుడైన నాశిరస్సును శిరోభూషణముగా అలంకరింపగలదోకదా! అని ఊహించుట. ఇందు శబ్దాలంకారముకూడ అనుప్రాసముకలదు. "త్రైవిక్రమక్రమ క్రాంతాక్రమణత్రైలోక్యమ్, ఉత్తంసముత్తమమనుత్తమ భక్తిభాజామ్. ఉత్తమాంగమంగీకరిష్యతి" అను పదములలో గమనింపదగును.

భావము. దేవరవారి ముల్లోకములను కొలిచిన బంగారు పాదములను నాతల, నిత్యశేఖరముగా ధరించుట యెన్నడో! అనుచున్నారు. ముల్లోకములను అవలీ-లయల్లసం కొలుచుకొనిన శ్రీపాదములకు మాహాత్మ్యమైన దాసుని తల ఆస్పదము కాకూడదా! సకలశ్రేష్ఠమైన భక్తియే రూపుదాల్చిన ఆళ్వారులకును ఆళవందార్(యామునులు) వంటి ఆచార్యులకును శిరోభూషణములై యున్న శ్రీపాదములను నేనుసైతము, ఏయోగ్యతయులేని దాసుడను కోరుట, తగినది కాకున్నను, బాపలముచేత ఆశపడుచున్నాను. క్షమింపవలయును. అనునది అంతర్భావము

ఈ శ్లోకమందు పాదపద్మమును కర్తగా నుంచి, తనతలను కర్మపదముగా చేసి, దేవరవారి పాదారవిందము నాతలను ఎప్పుడు అంగీకరింప గలదు, అని కొందరు అర్థమును చెప్పుచూచెదరు; అది పొసగదు. అట్లైన రెండవ పాదమందు 'ఉత్తంసం' అనునది కుదురదు. ఎందుకనగా-ఆ శబ్దము, నిత్యపుంలింగమగుట వలన 'ఉత్తంసః పాదపద్మమే' అనియే యుండవలయును. 'పాదపద్మమే' అనుదానిని వ్యత్యయాంతముగా భావించి యనుగ్రహించుటవలన 'ఉత్తంసమే' అనునదియు వ్యత్యయాంతమై యుపపన్నమగును.

ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్ర, సగోత్ర మంత
ర్లేఖారవింద మభినందన మింద్రియాణామ్।
మూర్ధ్ని హంత! కరపల్లవ తల్లజం తే
కుర్వన్ కదా కృతమనోరథయిష్యసే మామ్॥ 72.

పదవిభాగము. ఉన్నిద్ర, పత్ర శతపత్ర సగోత్రం, అంతర్లేఖారవిందం, అభినందనం, ఇంద్రియాణాం, మూర్ధ్ని, హంత, కరపల్లవ తల్లజం, తే, కుర్వన్, కదా, కృతమనోరథయిష్యసే, మామ్.

అర్థము. స్వామీ! ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్ర సగోత్రం, ఉన్నిద్ర= వికసించిన, పత్ర= రేకులుగల. శతపత్ర= తామరపూవుతో, సగోత్రం= సమానమైనదియు, అంతర్లేఖారవిందం= లోపలిభాగమందు రేఖారూపమైన పద్మమును గలదియు, ఇంద్రియాణాం=

సకలేంద్రియములకు, అభినందనం = ఆహ్లాదమును కలిగించునట్టిదియునైన తే = దేవర వారియొక్క (నీయొక్క) కరపల్లవతల్లజం = చిగురాకుతో సమానమైన అరచేతిని, మమ మూర్ధ్ని = దాసుని యొక్క (నా యొక్క) తల యందు, కుర్యాః = ఉంచుచున్నవారై (రై) మాం = దాసుని (నన్ను) కృతమనోరథ యిష్యసి కదా = పరిపూర్ణ మనోరథము గలవానిని ఎప్పుడు చేయుదురో (వో).

ఆకాంక్ష. కదా కృతమనోరథ యిష్యసి = ఎప్పుడు పరిపూర్ణ మనోరథము గలవానినిగా చేయుదురో (వో) కదా. కః = ఎవరు (డు) త్వం = దేవర వారు (నీవు) కం = ఎవనిని మాం = దాసునిని (నన్ను) కిం కుర్యాః = ఏమి చేయుచున్నవారగుచు, కరపల్లవతల్లజం, మమ మూర్ధ్ని కుర్యాః = చిగురాకుతో సమానమైన అరచేతిని దాసుని (నా) తల యందు, ఉంచుచున్నవార (వై) అనుచు, త్వం, అను ప్రథమాంత కర్తృ పదము, మాం, అనెడి ద్వితీయాంత కర్మ పదము, కదా మనోరథ యిష్యసి, అను క్రియాపదము ఉన్న విధముగ సకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. కస్య కరపల్లవ తల్లజం, ఎవరి యొక్క అరచేయిని, తే = దేవర వారి (నీయొక్క) యొక్క కరపల్లవ తల్లజం కథం భూతం = అరచేయి ఎట్టిది. సర్వేంద్రియాణాం అభినందనం = సకలేంద్రియములకును ఆహ్లాదమును కలిగించునది. పునః కథం భూతం = ఇంకను ఎట్టిది. అంతర్నిఖారవిందః = లోపల భాగమందు రేఖారూపమైన పద్మము గలది. పునః కథం భూతం = ఇంకను ఎట్టిది. ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్ర సగోత్రం = వికసించిన రేకులుగల తామరపూవుతో సమానమైనది.

శబ్దరూపసమాసములు. (ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్ర సగోత్రం) ఉన్నిద్రాణి పత్రాణి యస్య తత్ ఉన్నిద్ర పత్రం, షష్ఠీ బహువ్రీహి. ఉన్నిద్ర పత్రం చ తత్ శతపత్రం చ ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్రం. విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్రస్య సగోత్రం, ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్ర సగోత్రమ్. షష్ఠీ తత్పురుషము. సగోత్రం, సగోత్రే, సగోత్రాణి, ఉన్నిద్ర పత్ర శతపత్ర సగోత్ర శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (అంతర్నిఖారవిందమ్) అంతః ~~రేఖా యస్య తం~~ రేఖారూపం అరవిందం యస్య సః అంతర్నిఖారవిందః, తం. అంతర్నిఖారవిందమ్ షష్ఠీ బహువ్రీహి. అంతర్నిఖారవిందం, అంతర్నిఖారవిందౌ, అంతర్నిఖారవిందాన్ అంతర్నిఖారవింద శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (అభినందనమ్) అభినందనం, అభినందనే, అభినందనాని. అభినందన శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః (ఇంద్రియాణామ్) ఇంద్రియస్య, ఇంద్రియయోః ఇంద్రియాణామ్. ఇంద్రియ శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః. షష్ఠీ బహువచనాంతః, (మమ మూర్ధ్ని) మమ మూర్ధా. మమ మూర్ధ్నా. షష్ఠీ తత్పురుషము. వసిష్ఠే, మమ మూర్ధ్ని, మమ మూర్ధ్నోః, మమ మూర్ధ్నోః, మమ మూర్ధసు. మమ మూర్ధన్ శబ్దః నకారాంతః పుంలింగః సప్తమ్యేకవచనాంతః. (కాంత) అవ్యయము. (కర

పల్లవతల్లజః) పల్లవేషు తల్లజః పల్లవతల్లజః, సప్తమీ తత్పురుషము. కరః పల్లవ తల్లజః ఇవ, కరపల్లవ తల్లజః, ఉపమానోత్తరపద కర్మధారయము. తల్లజం, తల్లజౌ, తల్లజాన్, కరపల్లవ తల్లజ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః "ఆ మతల్లికా మచర్చికా ప్రకాండ ముద్ఘ తల్లజౌ, ప్రశస్త వాచకాన్యమూని" ఇత్యమరః (శ్లో) తవ, తే యువయోః వాం, యుష్మాకం, వః యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. (కుర్యాత్) కుర్యాత్, కుర్యాతాం కుర్యుః కుర్యాచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (కదా) అవ్యయము (కృతమనోరథయుప్మత్) కృతమనోరథ, వస్తుమైన లాఘవ లకారమును చేర్చు నా, కృతమనోరథ యుష్మత్. కృతమనోరథయుష్మదే కృతమనోరథయుష్మద్భ్యాం అను ఆత్మనే పదినామధాతువు మధ్యమ పురుష ఏకవచనము. (మాం) మాం, మా, ఆవాం, నౌ, అస్మాన్, నః, అస్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. వేధా+అరవిందం, వేధారవింద ము. సవర్ణదీర్ఘసంధి. మత్+మూర్ధ్ని, మన్మూర్ధ్ని, అనునాసికసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము త-భ-జ-జ-గగ గణములు యుండవలయును. సంభావనాలంకారము. 'సంభావనా యదీత్థం స్యాదిత్యూహోఽన్యసిద్ధయే' పద్మసారూపి సంభావనాలంకారము. 'సంభావనా యదీత్థం స్యాదిత్యూహోఽన్యసిద్ధయే' పద్మరేఖలుగలదియు వికసించిన వారు రేకలుగల పద్మమువంటి యు, సకలసంపదలు యుములకును ఆనందమును కలిగించు నీ కరపల్లవ తల్లజమును నా తలపై ఉంచుటకు కృపతో యుండుము సంభావించుట. మొదటి పాదమున 'ఉన్నిద్ర రక్త శతపత్ర సగోత్రం' అనియు, రెండవ పాదమున 'అరవిందయుగ్మ ప్రతిమ' అనియు, శబ్దాలంకారములు, గమనింపగలరు.

భావము. 'అతి మిగుల తామరై క్కైయై యుణ్డో అడిచ్చియోన్ తన్నై మిక్కైన యురియాయ్' అని ఆళ్వారు ప్రార్థించిన విధముగా ఈ శ్లోకమున వారును ప్రార్థించుచున్నారు. వికసించిన రేకులుగల తామర పూవువలె వికసించి యున్న పద్మరేఖలను గల అరచేతులను దాసుని తల మీద నుంచి యునుగ్రహింపవలయును. అరచేయి తామరపూవు వలె ఉండుటయే కాదు. తామరపువ్వు రేఖలను పోలినయున్నది కదా! సర్వేంద్రియములకును ఆహ్లాదమును కలిగించునది కూడ. తల్లజము అనగా శ్రేష్ఠము, అని యర్థము. అంతటి శ్రేష్ఠమగు చిన్ని తివంటి అరచేతిని నాపై తల మీద నుంచి నన్ను ధన్యుని చేయుము, అట్టి వాతల మీద నిలిపినవుడే నా 'భిడు పడకము' అనడానికి నేను తలను లభించినవాడనగుదును, ఇదే కదా! నాకు! అని విన్నవించుచున్నారు.

అంగీ విసర్గ నియతా త్వయి హన్త! కాంతి
ర్విస్తాం తవాల మియమేవ తథాఽపి చాన్యా!
త్రైభూషణీ భవతి కాంతిరలం తరాం సా
స్త్రైః పుష్పట్రైవ నిఖిలాఽపి భవద్విభూతిః॥ 76

పదవిభాగము- అంగీ, విసర్గనియతా, త్వయి, హన్త, కాంతిః, విస్తాం, తవ, అలం, ఇయం, ఏవ, తథా, అపి, చ, అన్యా, త్రైభూషణీ, భవతి, కాంతిః, అలం, తరాం, సా, స్త్రైః, పుష్పట్రా, ఏవ, నిఖిలా, అపి, భవద్విభూతిః.

అర్థము. స్వామీ! త్వయి= దేవరవారియందు (నీయందు) నిసర్గ నియతా= సహజముగనే యున్న, తవ= దేవర వారి యొక్క (నీయొక్క) అంగే= తిరుమేనికి సంబంధించిన (శరీర సంబంధమైన) ఇయం+ఏషా, కాంతిః ఏవ= కాంతియే, నిత్యం అలమ్= నిత్యము చాలును, తథాపి చ= దానికి పైన, అన్యా= మఱియొక, వైభూషణీ కాంతిః సా= తిరువాభరణముల వలన కలిగిన, కాంతి, అలం భవతి తరామ్= పరము భాగ్యమై చాలి యున్నది, (విభూతి విభవమును చెప్పుచున్నారు) నిఖిలాఽపి భవద్విభూతిః= సమస్తమైన దేవరవారి (నీయొక్క) విభూతి యంతయును, పుష్కలైవ= పుష్కలమైనది, యావజ్జీవము అనుభవింప చాలినది - అర్థము|

ఆకాంక్ష. పుష్కలైవ= పుష్కలమైనది, కా= ఏది? నిఖిలాఽపి భవద్విభూతిః= సమస్తమైన దేవరవారి విభూతియంతయును, అలం భవతి తరామ్= పరము భాగ్యమై చాలి యున్నది. కా= ఏది? అన్యా వైభూషణీ సా కాంతిః= మఱియొక తిరువాభరణముల (నగల) వలన కలిగిన కాంతి, కథం= ఎట్లు? తథాపి చ= దానికి పైన, నిత్యం అలమ్= నిత్యమును చాలును. కా= ఏది? కాంతిః ఏవ= కాంతియే. కాంతిః కథంభూతా= కాంతి యెట్టిది? అంగే ఇయం= తిరుమేనికి (శరీరమునకు) సంబంధించినయది. కస్య= ఎవరి(ని) యొక్క? తవ= దేవరవారి (నీయొక్క) యొక్క, పునః కథంభూతా= ఇంకను ఎట్టిది? నిసర్గ నియతా= సహజముగనే యున్నట్టిది. కస్మిన్= ఎవరి(ని) యందు, త్వయి= దేవరవారి(నీ) యందు.

శబ్దరూప సమాసములు. (అంగీ) అంగేషు భవా అంగీ, అంగీ, అంగ్యౌ, అంగ్యః అంగీశబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (నిసర్గ నియతా) నిసర్గేణ నియతా, నిసర్గనియతా, నిసర్గ నియతే, నిసర్గ నియతాః, నిసర్గ నియతా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః (త్వయి) త్వయి, యువయోః, యుష్మాసు, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః సప్తమ్యేక వచనాంతః. తు అవ్యయము. పాదపూరణకము. "తున్న హ్యను కంపాయాం వాక్యారంభ విషాదయోః" ఇత్యమరః. (కాంతిః) కాంతిః, కాంతీ, కాంతయః, కాంతి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. "శోభాకాంతి ర్ద్యుతి శ్ఛవిః" ఇత్యమరః. (నిత్యమ్) అవ్యయము. (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేక వచనాంతః. (అలమ్) అవ్యయము. "అలం భూషణ పర్యాప్తి శక్తి వారణ వాచకమ్" ఇత్యమరః. (ఇయం) ఇయం, ఇమే, ఇమాః, ఇదం శబ్దః మకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (ఏవ, తథా, అపి, చ) అవ్యయములు (అన్యా) అన్యా, అన్యే, అన్యాః, అన్యా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (వైభూషణీ) విభూషణ సంబంధినీ వైభూషణీ, వైభూషణ్యౌ, వైభూషణ్యః, వైభూషణీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (భవతి) భవతి, భవతః, భవంతి, భూ సత్తాయామిత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ ప్రథమ పురుషైక వచనము. (కాంతిః) కాంతి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (అలం, తరాం) అవ్యయములు (సా) సా, తే, తాః, తచ్ఛబ్దః దకారాంతః స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః, (వై) అవ్యయము. (పుష్కలా) పుష్కలా, పుష్కలే, పుష్కలాః, పుష్కలా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. "శ్రేయాన్ శ్రేష్ఠః పుష్కలః స్యాత్" ఇత్యమరః. (ఏవ) అవ్యయము. (నిఖిలా) నిఖిలా, నిఖిలే, నిఖిలాః, నిఖిలా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. "విశ్వమశేషం కృత్స్నం సమస్త నిఖిలాఖిలాని నిశ్శేషం" ఇత్యమరః. (అపి) అవ్యయము. (భవద్విభూతిః) భవతః విభూతిః భవద్విభూతిః, షష్ఠీ తత్పురుషము. తరామ్+అలం, తరామలమ్. తథా+అపి, తథాపి, నిఖిలా+అపి, నిఖిలాపి. సవర్ణ దీర్ఘ సంధి. చ+అన్యా, చాన్యా. పుష్కలా+ఏవ, పుష్కలైవ. వృద్ధి సంధి. భవత్+విభూతిః, భవద్విభూతిః. జశ్త్వసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము త-భ-జ-జ-గగ లుండుటవలనను. అధికాలంకారము. "అధికం పృథులాధారాదాధేయాధిక్య వర్ణనమ్" "పుష్కలైవ నిఖిలాఽపి భవద్విభూతిః" అని భగవద్విభూతి పుష్కలమనుట, దివ్యమంగళ విగ్రహకాంతియు, విభూషణకాంతియు భాగ్యము. అనుట- ఇవి యన్నియు భగవంతుని యందు అధేయములై యుండుట.

భావము: సహజమైన దివ్యమంగళ విగ్రహకాంతి సౌందర్యము, ఆభరణములవలన గలిగిన ఆభరణకాంతియును తనను ఆశ్రయించుటను ఈ శ్లోకమందు అనుగ్రహించబడుచున్నది. దేవరవారి భాగ్యశరీరమందు దాసుడను మన్నుడను బుట్టి వికసించియుండుటంజేసి స్వాభావికముగా ప్రకాశించుచున్న కాంతి మొదటనే చాలయుండగా, దానికిపైన, దివ్యాభరణములను ధరించినందువలన కలుగు సౌందర్యప్రవాహముకూడ చేరినందువలన ఆయుధములను ఎవరు చెప్పవలయును! దేవరవారి విభవము ఒక్కొకటియును పుష్కలముగా గదా యున్నది!

శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాభిః
కేయూర హార కటకోత్తమ కంఠికాభిః।
ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవి బంధైః
భ్రాంతం భవంత మనిమేష ముదీక్షిషీయ ॥ 74.

పదవిభాగము. శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాభిః, కేయూర హార కటకోత్తమ కంఠికాభిః, ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవి బంధైః, భ్రాంతం, భవంతం, అనిమేషం, ఉదీక్షిషీయ.

అర్థము, వ్యాఖ్య. శ్రీవత్స-కౌస్తుభ-కిరీట-లలాటికాభిః = శ్రీవత్సము, అను చిహ్నము- కౌస్తుభము అను మణియు - కిరీటము- పాపట బొట్టు, అను వానితోను, కేయూర-హార-కటక-ఉత్తమ కంఠికాభిః = చేతి దండకడియములు- హారము-చేతి కడియములు- శ్రేష్ఠమైన కంఠె, అను వానితోను, ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవి బంధైః = మిక్కిలి వేపైన కాంతిగల మణి నూపురములు ఉదరబంధనము అను వానితోను, భ్రాంతం = ప్రకాశించుచున్న, భవంతం = దేవరవారిని (నిన్ను) అనిమేషం = రెప్పపాటు లేకుండ, ఉదీక్షిషీయ = చూచెదను గాక.

టీకాంశ. ఉదీక్షిషీయ = సేవింతును, కః = ఎవడు; అహం = దాసుడనైన నేను, కం = ఎవరి(ని)ని; భవంతం = దేవరవారిని (నన్ను) అనగా, అను ప్రథమాంత కర్త్ర పదము, భవంతం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, ఉదీక్షిషీయ అను క్రియాపదము చెప్పబడెను కనుక సకర్మక కర్తృ ప్రయోగము. భవంతం కథంభూతం = దేవరవారు (నిన్ను ఎట్టివారు (వాడవు)). భ్రాంతం = ప్రకాశించుచున్న వాడవు. కైః = వేనిచేత? ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవి బంధైః = మిక్కిలి వెడల్పైనట్టి కాంతిగల మణినూపురములు, ఉదరబంధనము అనువానితో. పునః కాభిః = ఇంకను వేనిచేత? కేయూర హార కటకోత్తమ కంఠికాభిః = చేతిదండకడియములు, హారము, చేతికడియములు, శ్రేష్ఠమైనకంఠె అనువానితో. పునః కాభిః = ఇంకను వేనితో? శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాభిః = శ్రీవత్సమను చిహ్నము- కౌస్తుభమను మణి- కిరీటము-పాపటబొట్టు అనువానితోను. కథం = ఎట్లు? అనిమేషం = రెప్పపాటు లేకుండ.

శబ్దరూప సమాసములు. (శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాభిః) శ్రీవత్సశ్చ కౌస్తుభశ్చ కిరీటంచ లలాటికాచ శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాః, తాభిః, శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాభిః. బహుపద ద్వంద్వము. లలాటికయా, లలాటికాభ్యాం, లలాటికాభిః. శ్రీవత్స కౌస్తుభ కిరీట లలాటికాశబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. "శ్రీవత్సో లాంఛనం మతమ్" "కౌస్తుభో మణిః" "అథ మకుటం కిరీటం పుంనపుంసకమ్" "పత్రపాశ్యా లలాటికా" ఇత్యమరః. (కేయూర హార కటకోత్తమ కంఠికాభిః) కేయూరంచ హారశ్చ కటకశ్చ ఉత్తమకంఠికాచ కేయూర హార కటకోత్తమ కంఠికాః, తాభిః, కేయూర — కంఠికాభిః. బహు

పద ప్రయోగము. కంఠికయా, కంఠికాభ్యాం, కంఠికాభిః, కేయూర హార కటకోత్త.మ కంఠికా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయా బహు వచనాంతః. "కేయూర మంగదం తుల్యే" "హారో ముక్తావళీ" "ఆవాపకః పారిహార్యః కటకో వలయోఽస్త్రియాం". (ఉద్దామ దామ మణినూపుర నీవి బంధైః) ఉద్ధతాః దామ్నః ఉద్దామానః, ఉద్దామానశ్చ దామ చ మణినూపురశ్చ నీవిబంధశ్చ, ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవిబంధాః, తైః, ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవిబంధైః, బంధేన, బంధాభ్యాం, బంధైః. ఉద్దామ దామ మణి నూపుర నీవిబంధ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. విశేషణద్వంద్వము. (భాంతం) భాంతం, భాంతౌ.

(భవన్తం) భవన్తం, భవన్తౌ, భవతః, భవత్ శబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (అనిమేషం) న విద్యతే నిమేషః యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా అనిమేషమ్. మయూర వ్యంసకాది సమాసము. (ఉదీక్షిషీయ) ఉదీక్షిషీయ, ఉదీక్షిషీవహి, ఉదీక్షిషీమహి. ఉత్ ఉపసర్గ పూర్వక ఈక్ష - దర్శనే ఇత్యస్మాద్ధాతో: ఆత్మనేపది ఆశీర్లింగ్ ఉత్తమపురుషైక వచనమ్. కటక+ఉత్తమ, కటకోత్తమ, గుణ సంధి. ఉత్+ఈక్షిషీయ, ఉదీక్షిషీయ. జశ్త్వ సంధి.
<u>ఛందోఽలంకారములు</u>. వసంతతిలకా వృత్తము. త-భ-జ-జ-గగ లుండవలయును. ఉదాత్తాలంకారము. "ఉదాత్త మృద్ధే శ్చరితం శ్లాఘ్యం చాన్యోపలక్షణమ్" తమకే మెఱుపు చిత్రము, ఆభరణములతో ప్రకాశించు చున్న సర్వేశ్వరుని త్వరలోనే సేవింప గోరుట. అనునది సంభావనాలంకారములో సూచన యుదాత్తము.

<u>భావము</u>. జిష్ణుపాదముల పొందికవలన గలిగిన ఆందమును అనుభవించుటకై శిరోధరించు చున్నారు. వక్షస్థలమందు ధరించియున్న శ్రీవత్సము - కౌస్తుభము - శిరస్సుమీద కిరీటము - తిరుమణి యందుగల అలకలు - చెవులకు వలయములు - మణిహార కేయూరములు - కంఠమందు కంఠ సూత్రము - వనమాల శ్రీపాదములకు అలంకారమైన కడియములు - కంఠమందు కంఠమాల మొదలైన యీ దివ్యాభరణములతో ప్రకాశించుచున్న దేవరవారిని తొలగుట సేవింపగల వాడవో ~~సేవింపగలవాడ~~ ఎప్పుడు సేవింపగలవాడనో అని ప్రార్థించుచున్నారు.

ఇందీవరీ క్వచిదపి క్వచనారవిందీ
చాంద్రాతపీ క్వచన చ క్వచనాథ హైమీ।
కాంతి ప్రబోధ పరభాగ పరస్పరశ్రీః
పార్వతి పారణాయితుం కేము చక్షుషోర్మే ॥ 75

<u>పద విభాగము</u>. ఇందీవరీ, క్వచిత్, అపి, క్వచన, అరవిందీ, చాంద్రాతపీ, క్వచన, చ, క్వచన, అథ, హైమీ, కాంతి:, తవ, ప్రౌఢ పరభాగ పరస్పరశ్రీ:, పార్వతి, పారణాయితుం, కేము, చక్షుషోః, మే.

<u>అర్థము</u>. స్వామీ! క్వచిదపి = కొన్ని స్థలములందు, ఇందీవరీ = నల్లని కలువల కాంతియును, క్వచన - కొన్ని తావులందు, అరవిందీ = అరవిందములతో సమానమైన కాంతియు, క్వచన చ = కొన్ని స్థలములందు, చాంద్రాతపీ = చంద్రుని వెన్నెల వంటి కాంతియును, అథ క్వచన = ఇంకను కొన్ని తావులందు, హైమీ = బంగారము వంటి కాంతియును గా, ప్రౌఢ పరభాగ పరస్పరశ్రీః = ఒక్కొకదానితో నొకటి పరభాగములగా అమరియున్న, శ్రీపాదముల కాంతి, మే = దాసుడైన నా (నాయొక్క) చక్షుషోః = కన్నులకు, పారణాయితుం = తృప్తిని కలిగించుటకు పార్వతి కేము? ఎప్పుడు సమర్థ మగునో గదా!

ఆకాంక్ష. పార్వతి కేవలః ఎవ్వరూ సమర్థమును నొకదా! కాఽపి ది!. ఊఢపరభాగ వరస్వర
శ్రీః ఇట్లు ఒకదానితో నొకటి పరభాగముగా నమరియున్న శ్రీపాదముల కాంతి, కిం
కర్తుం ఏమి చేయుటకు; పారణాయితుం పూర్ణ తృప్తిని కలిగించుటకు, కయోః నేత్ర
యోః చక్షుషోః దాసుని (నా యొక్క) కన్నులకు, ఊఢపర భాగ వరస్వరశ్రీః యను ప్రథ
మాంత కర్తృపదము. పార్వతి కేవల నను క్రియయు ఉన్నది గనుక కర్తరి ప్రయో
గము. ఊఢపరభాగ వరస్వరశ్రీః కథంభూతాః శ్రీపాదముల కాంతి యెట్టిది; హైమీః బంగా
రమువంటి కాంతి గలది. కుత్ర ఎచ్చట; క్వచన కొన్నిచోటులందు, పునః కథంభూతాః ఇం
కను ఎట్టిది; క్వచన చాంద్రాతపీః కొన్ని స్థలములందు చంద్రుని వెన్నెలవంటి కాంతి గలది.
పునః కథంభూతాః ఇంకను ఎట్టిది; క్వచన అరవిందీః కొన్ని చోటులందు అరవిందములలో నవ
వస్త్రైన కాంతి గలది. పునః కథంభూతాః ఇంకను ఎట్టిది; క్వచిదపి ఇందీవరీః కొన్ని స్థలములం
దు నల్లకలువల కాంతి గలది,

<u>శబ్ద రూప సమాసములు.</u> (ఇందీవరీ) ఇందీవర సంబంధినీ. ఇందీవరీ, ఇందీవర్యౌ, ఇందీ
వర్యః ఇందీవరీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (క్వచన, అపి) అవ్య
యములు. (క్వచన) అవ్యయము (అరవిందీ) అరవింద సంబంధినీ. అరవిందీ, అరవింద్యౌ,
అరవింద్యః. అరవిందీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (చాంద్రాతపీ) చం
ద్రస్య సంబంధినీ చాంద్రాతపీ, చాంద్రాతప్యౌ, చాంద్రాతప్యః, చాంద్రాతపీ శబ్దః ఈకారాంత
స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (క్వచన-చ- క్వచన-అధ) అవ్యయములు (హైమీ) హేమసం
బంధినీ హైమీ, హైమ్యౌ, హైమ్యః హైమీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (కాం
తిః) కాంతిః, కాంతీ, కాంతయః. కాంతి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః.
"శోభా కాంతి ర్ద్యుతి శ్ఛవిః" ఇత్యమరః. (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః,
యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంత పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. (ఊఢపరభాగ వరస్వర
శ్రీః) ఊఢః పరభాగః యయా సా ఊఢపరభాగా, వరస్వరస్య శ్రీః, వరస్వరశ్రీః,
ఊఢపరభాగా వరస్వరశ్రీః యస్యాస్సా, ఊఢపరభాగ వరస్వరశ్రీః. షష్ఠీ బహు
వ్రీహి- శ్రీః, శ్రియౌ, శ్రియః. ఊఢపరభాగ వరస్వరశ్రీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలిం
గః ప్రథమైకవచనాంతః. (పార్వతి) పార్వతి పార్వత్యౌ పార్వత్యః.

(పారణాయితుం) తుమున్నంతావ్యయము. (కిము) అవ్యయము (చక్షుషోః) చక్షుః,
చక్షుషీ, చక్షూంషి. చక్షుస్ శబ్దః సకారాంత నపుంసకలింగః షష్ఠీ ద్వివ
చనాంతః. (మే) మమ, మే, ఆవయోః, నౌ, అస్మాకం, నః. అస్మచ్ఛబ్దః దకారాం
తః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః. క్వచన+అరవిందీ, క్వచనారవిందీ. చాం
ద్ర+ఆతపీ, చాంద్రాతపీ. సవర్ణదీర్ఘసంధిః. తవ+ఊఢ, తవోఢ. గుణసంధి.
<u>ఛందోఽలంకారములు</u> వసంతతిలకావృత్తము త-భ-జ-జ-గ-గ గణములుండవలయు
ను. ఈ వాక్యాలంకారము. వివిధ కాంతులు గల శ్రీపాద కాంతి, నాకన్నులకు

తృప్తిని ఎప్పుడు కలిగించునో! అను సంభావనా అలంకారముతో కూడిన ఉదాత్తాలంకారము.

భావము. సర్వేశ్వరుని దివ్యమంగళ విగ్రహమునందు కనుపించు పరస్పర పరభాగ శోభలను ఉద్యతముగా అనుగమించుచున్నారు. దివ్యమంగళ విగ్రహకాంతి, నల్లకలువల కాంతి వ్యాపించినట్లున్నది. తిరుముఖము, శ్రీహస్తతలములు, శ్రీపాదతలములు, మొదలైనవాని యందు తామరకాంతి, అరవిందముల కాంతి వ్యాపించినట్లుగా నున్నది. బంగారు-ముత్యాల హారములందలి కాంతి, వెన్నెల వెదజల్లినట్లుగా నున్నది. కౌస్తుభ-పీతాంబరములందలి కాంతి, సువర్ణచ్ఛాయ వ్యాపించిన తీరుగా నున్నది. ఇట్లు పరస్పర తరభాగ శోభను వహించియున్న దేవరవారి విలక్షణ దివ్యమంగళ విగ్రహకాంతి, దాసుని కన్నుల యుపవాసమును తొలగించు పారణముగా కావలయునని వాంఛించుచున్నారు. కన్నులకు తగిన వస్తువులను చూడక యుండుటయే యుపవాసము- తృప్తినికల్గించు వస్తువులను చూచుటయే పారణము కదా!

త్వాం సేవితం జలజ చక్ర గదాసి శార్ఙ్గైః
తార్క్ష్యేణ సైన్యపతినాఽనుచరైస్తథాఽన్యైః।
దేవ్యా శ్రియా సహ(వ)సన్త మనన్త భోగే (వ)
భుంజీయ సాంజలిరసంకుచితాక్షి పక్ష్మా॥ 76.

పదవిభాగము త్వాం, సేవితం, జలజ చక్ర గదాసి శార్ఙ్గైః, తార్క్ష్యేణ, సైన్యపతినా, అనుచరైః, తథా, అన్యైః దేవ్యా శ్రియా సహ, వసన్తం, అనన్త భోగే, భుంజీయ, సాంజలిః, అసంకుచితాక్షిపక్ష్మా।

అర్థము. త్వాం: జలజ చక్ర గదాసి శార్ఙ్గైః, జలజ= శంఖము, చక్ర= చక్రము, గదా= గద, అసి= కత్తి, శార్ఙ్గైః= ధనుస్సు అను పంచాయుధములతోను, తార్క్ష్యేణ= పెరియతిరువడితోను (గరుత్మంతునితో) సైన్యపతినా= విష్వక్సేనులతోను, తథా= అట్లే, అన్యైః= ఇతరులైన, అనుచరైః= అనుచరులతోను, సేవితం= సేవింపబడినవానిగను, అనన్త భోగే= ఆదిశేషుని మీద, శ్రియా దేవ్యా సహ= శ్రీదేవితో గూడ, వసన్తం= వసించుచున్నవాడు (అనంతుడు . ప్రకాశించుచున్న) ఐన, త్వాం= నిన్ను (దేవరవారిని) అసంకుచితాక్షి పక్ష్మా, ~~వాడని~~ అసంకుచితం= వాడని. (వడని) అక్షి= కన్నుల యొక్క- పక్ష్మ= రెప్పలు గలవాడనై, సాంజలిః= అంజలి హస్తుడనై, భుంజీయ= అనుభవింతును.

ఆకాంక్ష. భుంజీయ= అనుభవింతును. కః= ఎవడు? అహం= దాసుడనైన నేను. కం= ఎవనిని? త్వాం= నిన్ను (దేవరవారిని) కథంభూతః= ఎట్టివాడనై, సాంజలిః= అంజలి హస్తుడనై. పునః కథం భూతః= ఇంకను ఎట్టివాడనై, అసంకుచితాక్షిపక్ష్మా= వాడని కనులరెప్పలు గలవాడనుగా, అహం అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, త్వాం అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, భుంజీయ, అను క్రియాపదము ఉన్నందున కర్తృ కర్మ క్రియా ప్రయోగము. త్వాం కథంభూతం= నీవెట్టివాడవు వసన్తం= నివసించుచున్నవాడవు. కయా సహ= ఎవరితో కూడ? శ్రియా దేవ్యా సహ= శ్రీదేవితో గూడ. కస్మిన్= దేనియందు, అనన్త భోగే= ఆదిశేషుని పడగయందు. పునః కథంభూతం= ఇంకను ఎట్టివాడవు? సేవితం= సేవింపబడు వాడవు కైః= ఎవరిచేత? అన్యైః అనుచరైః= ఇతరులైన అనుచరులచేత. పునః కేన= ఇంకను ఎవనితో? సైన్యపతినా= విష్వక్సేనులతో పునః కేన= ఇం

కను ఎవని తో! తార్క్ష్యేణ: గరుత్మంతునితో! పునః త్రైః! - ఇంకను ఎవరితో! జలజచక్ర
గదాసి శార్ఙ్గైః శంఖము, చక్రము, గద, కత్తి, ధనుస్సు అను వానితో)

శబ్దరూప సమాసములు (త్వామ్) త్వాం, త్వా, యువాం, వాం, యుష్మాన్, వః యుష్మచ్ఛబ్దః ద
కారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (సేవితం) సేవితం, సేవితౌ, సేవితాన్, సేవిత
శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (జలజచక్రగదాసిశార్ఙ్గైః) జలాత్
జాతం జలజమ్ ~~[illegible]~~ ఉపపద సమాసము. జలజశ్చ చక్రంచ గదాచ అసిశ్చ శా
ర్ఙ్గంచ జలజచక్రగదాసిశార్ఙ్గాణి. తైః. జలజచక్రగదాసిశార్ఙ్గైః, ద్వంద్వము. శార్ఙ్గే
ణ, శార్ఙ్గాభ్యాం, శార్ఙ్గైః. జలజచక్రగదాసిశార్ఙ్గ శబ్దః అకారాంతః ~~పుం~~ నపుంసక లింగః తృ
తీయా బహువచనాంతః. (తార్క్ష్యేణ) తార్క్ష్యేణ, తార్క్ష్యాభ్యాం, తార్క్ష్యైః తార్క్ష్య
శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయైకవచనాంతః. "గరుత్మాన్ గరుడః తా
ర్క్ష్యః వైనతేయః" ఇత్యమరః. (సైన్యపతినా) సైన్యస్య పతిః, సైన్యపతిః, తేన సై
న్యపతినా, షష్ఠీతత్పురుషము. సైన్యపతినా, సైన్యపతిభ్యాం, సైన్యపతిభిః సైన్య
పతిశబ్దః ఇకారాంతః పుంలింగః తృతీయైకవచనాంతః. (అనుచరైః) అనుప
శ్చాచరంతీతి అనుచరాః, తైః అనుచరైః, అనుచరేణ, అనుచరాభ్యాం, అనుచరైః,
అనుచరశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (తథా) అ
వ్యయము. (అన్యైః) అన్యేన, అన్యాభ్యాం, అన్యైః, అన్యశబ్దః అకారాంతః పుంలిం
గః తృతీయాబహువచనాంతః. (దేవ్యా) దేవ్యా దేవీభ్యాం, దేవీభిః దేవీశబ్దః
ఈకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయైకవచనాంతః (శ్రియా) శ్రియా, శ్రీభ్యాం, శ్రీభిః శ్రీ
శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయైకవచనాంతః. "కమలా శ్రీ హరిప్రియా" ఇత్య
మరః (సహ) అవ్యయము. (లసంతం. వసంతం) వసంతం, వసంతౌ, వసతః, వ
సచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. వసంతం, వసంతౌ, వస
తః, వసచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (అనంతభాగే) అ
నంతస్య భాగః అనంతభాగః, తస్మిన్ అనంతభాగే, షష్ఠీతత్పురుషము. భా
గే, భాగయోః, భాగేషు, అనంతభాగశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః సప్తమ్యే
కవచనాంతః. "తదీశ్వరః, శేషోఽనంతః" ఇత్యమరః. (భుంజీయ) భుంజీయ,
భుంజీవహి, భుంజీమహి. భుజ - పాలనాభ్యవహారయోః ఇత్యస్మాద్ధాతోః
ఆత్మనేపది విధిలిఙ్ ఉత్తమపురుషైకవచనము. (సాంజలిః) అంజలినా సహ
వర్తత ఇతి సాంజలిః. తుల్యయోగబహువ్రీహి, సాంజలిః, సాంజలీ, సాంజలయః.
సాంజలిశబ్దః ఇకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (అసంకుచితాక్షి
పక్ష్మా) అక్ష్ణోః పక్ష్మాణి. అక్షిపక్ష్మాణి. షష్ఠీతత్పురుషము. అసంకుచితాని
అక్షిపక్ష్మాణి యస్య సః అసంకుచితాక్షిపక్ష్మా. షష్ఠీబహువ్రీహి. పక్ష్మా, పక్ష్మా
ణౌ, పక్ష్మాణః. అసంకుచితాక్షిపక్ష్మన్ శబ్దః నకారాంతః పుంలింగః ప్రథమై
కవచనాంతః. "పక్ష్మాక్షిలోమ్ని కింజల్కే తంత్వాద్యంశేఽపి అణీయసి" ఇత్యమరః

ఛందో!
శబ్దాలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గ గణములు కలుగువానియగును. ఉదా
త్తాలంకారము. పంచాయుధములతో అనంత గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరులతో)
శ్రీదేవి పరివారుడై అనంతశయనుడై యున్న శ్రియఃపతిని ఇప్పుడు వేడుకతో సాక్షా
త్తు సేవింపవలయుననెడి సుభావనయు చేరిన యుదాత్తాలంకారము.

భావము. పంచాయుధాళ్వారులును సేవించుచుండగా, అనంత-గరుడ-విష్వక్సేను
లాదిగాగల నిత్యకింకరులు కొలువు సేయుచుండగా, పెరియ పిరాట్టి యైన శ్రీ
దేవితోగూడ ఆదిశేషుని మీద వెలసియున్న దేవరవారిని ఇప్పు నాల్గుకం
టి ఘటించి నిలచి సేవింతును, అనుచున్నారు.

కైంకర్య నిత్య నిరతై ర్భవదేక భోగైః
నిత్యై రనుక్షణ నవీన రసార్ద్ర భావైః।
నిత్యాభివాంఛిత పరస్పర నీచ భావైః
మద్దైవతైః పరిజనై స్తవ సంగసీయ ॥ 77-

పదవిభాగము. కైంకర్య నిత్య నిరతైః, భవదేక భోగైః, నిత్యైః, అనుక్షణ నవీన రసార్ద్ర భావైః, నిత్యాభివాంఛిత పరస్పర నీచ భావైః, మద్దైవతైః, పరిజనైః, తవ, సంగసీయ.

అర్థము. కైంకర్య నిత్య నిరతైః: కైంకర్యే = కైంకర్యమందు (దాస్యమందు) నిత్యః = ఎప్పుడును, నిరతైః = నిష్ఠ గలవారును, భవదేకభోగైః = భవత్ + ఏకః = దేవరవారే ~~...~~ భోగైః = భోగము నుగా గలవారును (మీవల్లనే భోగ్యముగా గల అనన్య భోగ్యత్వ స్వరూపమునందు నిష్ఠులైన వారును) నిత్యైః = నిత్యసిద్ధులైనవారును, అనుక్షణ నవీన రసార్ద్ర భావైః, అనుక్షణః = ప్రతి క్షణమందును, నవీన = క్రొత్త క్రొత్తగానున్న రసః = భగవదనుభవమనెడి రుచి చేత ఆర్ద్ర భావైః = ద్రవించిన మనస్సులు గలవారును. నిత్యాభివాంఛిత పరస్పర నీచభావైః = ప్రతిదినమును ప్రతిక్షణమును ~~కోరుచున్న~~ ఒకరికొకరు శేషత్వమునే కోరు భావము గలవారును, మద్దైవతైః = దాసునికి దైవముగా కొనియాడదగిన వారునైన, తవ = దేవరవారియొక్క (నీయొక్క) పరిజనైః = భాగవతులతో సంగసీయ = కూడి నివసింతును.

ఆకాంక్ష. సంగసీయ = కూడి నివసింతును. కః = ఎవడు? అహం = దాసుడనైన నేను, కైః = ఎవరితో? తవ పరిజనైః = దేవరవారియొక్క (నీయొక్క) భాగవతులతో. అహం, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, సంగసీయ అను క్రియాపదము యున్నది గనుక కర్తరి ప్రయోగము. పరిజనైః కథంభూతైః? భాగవతులెట్టివారు? మద్దైవతైః = దాసుడనైన నాకు దైవముగా కొనియాడదగినవారు. పునః కథంభూతైః = ఇంకను ఎట్టివారు. నిత్యాభివాంఛిత పరస్పర నీచభావైః = ప్రతిక్షణమును ఒకరికొకరు శేషత్వమునే కోరు భావము గలవారు, పునః కథంభూతైః = ఇంకను ఎట్టివారు? అనుక్షణ నవీన రసార్ద్ర భావైః = ఒక్కొక్క క్షణమందును క్రొత్త క్రొత్తగానున్న భగవదనుభవమనెడి రుచిచేత ద్రవించిన మనస్సులను గలవారు, పునః కథంభూతైః = ఇంకను ఎట్టివారు, నిత్యైః = నిత్య

సిద్ధులైనవారు, పునః కథం భూతైః ఇంకను ఎట్టివారు? భవదేకభోగైః = మిమ్ములనే భోగముగా గలవారు. పునః కథంభూతైః ఇంకను ఎట్టివారు? కైంకర్యనిత్యనిరతైః = కైంకర్యమందే యెప్పుడును నిష్ఠగలవారు.

శబ్దరూప సమాసములు (కైంకర్యనిత్యనిరతైః) కైంకర్యే ఏవ నిత్యం నిరతాః కైంకర్యనిత్యనిరతాః, తైః కైంకర్యనిత్యనిరతైః. సప్తమీతత్పురుషము. నిరతేన, నిరతాభ్యాం, నిరతైః. కైంకర్యనిత్యనిరతశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (భవదేకభోగైః) భవత్ ఏవ ఏకః ఏవ భోగః యేషాం తే భవదేకభోగాః, తైః భవదేకభోగైః షష్ఠీ బహువ్రీహి. భోగేన, భోగాభ్యాం, భోగైః. భవదేకభోగశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (నిత్యైః) నిత్యేన, నిత్యాభ్యాం, నిత్యైః నిత్యశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః (అనుక్షణనవీనరసార్ద్రభావైః) అనుక్షణం నవీనః అనుక్షణనవీనః. అనుక్షణనవీనశ్చాసౌ రసశ్చ అనుక్షణనవీనరసః, అనుక్షణనవీనరసేన ఆర్ద్రః అనుక్షణనవీనరసార్ద్రః. అనుక్షణనవీనరసార్ద్రః భావః యేషాం తే, అనుక్షణనవీనరసార్ద్రభావాః, తైః అనుక్షణనవీనరసార్ద్రభావైః. షష్ఠీబహువ్రీహి. భావేన, భావాభ్యాం, భావైః. అనుక్షణనవీనరసార్ద్రభావశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (నిత్యాభివాంఛితపరస్పరనీచభావైః) నిత్యం అభివాంఛితః, నిత్యాభివాంఛితః, పరస్పరం నీచభావః పరస్పరనీచభావః. నిత్యాభివాంఛితః పరస్పరనీచభావః యేషాం తే నిత్యాభివాంఛిత పరస్పరనీచభావాః, తైః నిత్యాభివాంఛిత పరస్పరనీచభావైః. తృతీయాబహువ్రీహి. భావేన, భావాభ్యాం, భావైః. నిత్యాభివాంఛిత పరస్పరనీచభావశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (మద్దైవతైః) మమ దైవతాని, మద్దైవతాని. షష్ఠీతత్పురుషము. మద్దైవతేన, మద్దైవతాభ్యాం, మద్దైవతైః. మద్దైవతశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (పరిజనైః) పరిజనేన, పరిజనాభ్యాం, పరిజనైః. పరిజనశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయాబహువచనాంతః. (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠీకవచనాంతః (సంగసీయ) సంగసీయ, సంగసీవహి, సంగసీమహి. సమ్పూర్వాత్ గమ్ల్-గతౌ ధాతోః ఆత్మనేపది ఆశీర్లిఙ్ ఉత్తమపురుషైకవచనము రస+ఆర్ద్ర, రసార్ద్ర. నిత్య+అభివాంఛిత, నిత్యాభివాంఛిత, సవర్ణదీర్ఘసంధి. భవత్+ఏక, భవదేక, మత్+దైవతైః, మద్దైవతైః జశ్త్వసంధి.

ఛందో౽లంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగ లుండును, సంభావనాలంకారము. "సంభావనా యదీత్థం స్యాదిత్యూహోన్యస్య సిద్ధయే" కైంకర్యనిత్యనిరతులును అనన్యభగవదేకభోగులును పరస్పర శేషత్వమును వాంఛించువారును నిత్యసిద్ధులగు శ్రీవైష్ణవ భగవదనుచరులతో ఇక్తమనస్సుగలవారితో వారి దేవతలవలె సెవ్యులైన భాగవతులతో కలిసియుండగోరుచున్నాడు.

భావము. నమ్మాళ్వార్ "అడియార్ గళ్ కుళాంగళ్తై యుడన్ కూడువదెన్ఱుకొలో" అని ఆశ పడుటయు, భాగవత సముదాయముతో కలిసిమెలసి యుండుటకే. పిదప ఆ యాశ లభించినట్లు చెప్పు సందర్భమందును "వందవర్ ఎదిర్ కొళ్ళ మామణి మండపత్తు అన్బుడన్ పేరిన్బత్తు అడియరోడిరున్దమై" అని భాగవత సముదాయమందు కలసిమెలసి యానందించిన విధమును అనుగ్రహించి యున్నారు. కనుకనే పరమపదము నందు లభించు పెద్ద పురుషార్థమిదియే, యని యాళ్వారుల సిద్ధాంతమగుట వలన, దాని నాధారముగా గ్రహించియే యీ శ్లోకమును అనుగ్రహించి యున్నారు. క్రిందటి శ్లోకమున "త్వాం భుంజీయా" అని భగవదనుభవమందు అభిలాషను చూపియున్నను, దానిని పూర్వపక్షముగా వేసి, దీనినే సిద్ధాంతముగా అనుగ్రహించినట్లు గ్రహింపదగును. తాను ఒంటరిగా నుండి భగవదనుభవమును చేయుటకంటెను భాగవత సముదాయమందు అన్వయించి యుండి యా యనుభవమును చేయుట మిక్కిలి రసవంతముగా నుండును కాబట్టి యిట్లు అనుగ్రహించినారు. భాగవత గోష్ఠి యందు కలసిమెలసి ప్రవర్తించుట భగవదనుభవపు సారస్యము వృద్ధియగుటకొరకే గదా!

"నిత్యాభివాంఛిత పరస్పర నీచ భావై:" అనుచోట "కేశవా! పురుషోత్తమా! కేశవాది యాయ్ కుడియారెన్న ప్రేమ వారడియార్ గళ్ ఎన్దమ్మై విత్తుమ్ పెఱువార్ గళే" అను పెరియాళ్వార్ తిరుమొళియు "పారిభవ దాస్య రసికాః, పరస్పరం శ్రేయసే ఆర్యా దయయా న మన్వతే" అను యతిరాజ సప్తతి సూక్తియును అనుసంధింపదగినది. "మద్దైవతై:" "కడల్ వణ్ణన్ తొణ్ణర్ [illegible], నెఞ్జమే అవన్ తొణ్ణర్ కులదెయ్వమే" అనెడి పెరియ తిరుమొళిని చూడుడు.

(ఈ క్రింది శ్లోకములు మూడును కుళకము. (ఏకాన్వయము గలది)

యత్కించి దుజ్జ్వల మిదం యదుపాఖ్యయా తే
సౌందర్య బుద్ధిరితి యన్మహిమాంశలేశః।
నామ్నైవ యాం శ్రియ ముశన్తి యదీయ ధామ
త్వామేవ నంతి యతమా యతమాన సిద్ధిః॥ 78.

పదవిభాగము. యత్ కించిత్, ఉజ్జ్వలం, ఇదం, యత్, ఉపాఖ్యయా, తే, సౌందర్యం, బుద్ధిః, ఇతి, యన్మహిమాంశలేశః, నామ్నా, ఏవ, యాం, శ్రియం, ఉశన్తి, యదీయ ధామ, త్వాం, ఏవ, నంతి, యతమా, యతమాన సిద్ధిః.

అర్థము. ఉజ్జ్వలం = మిక్కిలి కాంతి గలదిగా, యత్ కించిత్ = ఏది యొకటి కలదో, ఇదం = ఇద్దానిని, యదుపాఖ్యయా = ఏ పిరాట్టి యొక్క (శ్రీదేవి యొక్క) తిరునామముతో (పేరుతో) తే = చెప్పుచున్నారో (లోకమందు) సౌందర్యం = సౌందర్యమనియు బుద్ధిః = సంపత్తు ఇతి = అనియు చెప్పబడునది, యన్మహిమాంశలేశః, యత్ = ఏ పిరాట్టి యొక్క మహిమా = మహిమ యొక్క, అంశలేశః = అంశమందలి కొంత భాగమో, యాం = ఏ పిరాట్టిని, నామ్నా ఏవ = తిరునామముతోనే (పేరుతోనే) శ్రియం = శ్రీదేవినిగా, ఉశన్తి = చెప్పుచున్నారో? త్వాం = సర్వోత్కృష్టుడవైన దేవరవారిని (నిన్ను) యదీయ

ధామః ఏపిరాట్ప యొక్క స్థానమును గా. ఆమనంతి = చెప్పుచున్నారో? యత్తమాః ఏపిరా
ట్టే, యత్తమాసిద్ధిః = మొసల సిద్ధియే రూపువాళ్ళ నయామియో.

ఆకాంక్ష. యత్తమానసిద్ధిః = మొసల సిద్ధియే రూపువాళ్ళ నయామియో, కాః ఎవత్యయ తమాం ఏపిరాట్ప, ఆమనంతి = చెప్పుచున్నారో? కే. ఎవరు? లౌకికాః లోకమందలివారు. కిమితి ఏమని? యదీయా ధామః ఏపిరాట్ప యొక్క స్థానమునుగా కం. ఎవరిని లౌకికాః సత్వప్రయుక్తైన నిన్ను (దేవర వారిని) లౌకికాః, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, త్వాం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము ఆమనంతి, అను క్రియాపదము ఉన్నదిగనుక సకర్మకకర్తరి ప్రయోగము. ఉశంతి = చెప్పుచున్నారో? కే. ఎవరు లౌకికాః లోకులు, కాం. ఎవతెను, యాం. ఏపిరాట్టని, కాం. ఎవతెనుగా శ్రియం: శ్రీదేవినిగా కేన ఏవ: దేనితోనే, నామ్నా పేరు తోనే, లౌకికాః, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము యాం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము ఉశంతి, అను క్రియాపదము ఉన్నది గనుక సకర్మకకర్తరి ప్రయోగము. యన్మహిమాంశలేశః ఏపిరాట్ప మహిమయొక్క కొంచెభాగమో, కాంపద్యా బుద్ధిః సంపత్తు, సౌందర్యం, సౌదర్యం ఇతి. అనుచి. ఆహుః = చెప్పుచున్నారో? కే = ఎవరు భాగవతాః = భగవద్భక్తులు, కిం దేనిని. ఇదం. దీనిని కయా దేనితో? యదుపాబ్జయోః ఏపిరాట్ప యొక్క పాదములయందు కిం. దేనిని ఉజ్జ్వలం యత్ కించిత్ = మిక్కిలి కాంతి కలదిగా, ఏది యొకటి కలదో దానిని. భాగవతాః, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, ఇదం అను ద్వితీయాంత కర్మపదము ఆహుః, అను క్రియాపదము ఉన్నదిగనుక సకర్మకకర్తరి ప్రయోగము.

శబ్దరూప సమాసములు. (యత్) యత్, యే, యాని, యచ్ఛబ్దః దకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (కించిత్) అవ్యయము (ఉజ్జ్వలం) ఉజ్జ్వలం, ఉజ్జ్వలే, ఉజ్జ్వలాని, ఉజ్జ్వల శబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ఇదం) ఇదం, ఇమే, ఇమాని. ఇదం శబ్దః మకారాంత నపుంసక లింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (యదుపాబ్జయోః) యదుపాబ్జే, యదుపాబ్జే, యదుపాబ్జయోః, షష్ఠీతత్పురుషము. అబ్జయోః అబ్జాభ్యాం అబ్జాభిః. యదుపాబ్జ శబ్దః అకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయైకవచనాంతః. (ఆహుః) బ్రవీతి, ఆహ, బ్రువతః ఆహతుః బ్రువంతి, ఆహుః. బ్రూఞ్-వ్యక్తాయాం వాచి. ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ ప్రథమ పురుష బహువచనరూపం (సౌందర్యం) సౌందర్యం, సౌందర్యే, సౌందర్యాణి. సౌందర్యశబ్దః అకారాంత నపుంసక లింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (బుద్ధిః) బుద్ధిః బుద్ధీ, బుద్ధయః బుద్ధి శబ్దః ఇకారాంత స్త్రీ లింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ఇతి) అవ్యయము. (యన్మహిమాంశలేశః) యస్య మహిమా. యన్మహిమా. యన్మహిమ్నః అంశః. యన్మహిమాంశః. యన్మహిమాంశస్య లేశః, యన్మహిమాంశలేశః షష్ఠీతత్పురుషము. లేశః, లేశౌ, లేశాః, యన్మహిమాంశలేశశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (నామ్నా) నామ్నా, నామభ్యాం, నామభిః. నామన్ శబ్దః నకారాంత నపుంసకలింగః తృతీయైకవచనాంతః. (ఏవ) అవ్యయము. (యాం) యాం, యే, యాః. యచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (శ్రియం) శ్రియం, శ్రియౌ, శ్రియః. శ్రీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఉశన్తి) వష్టి, ఉష్టః, ఉశన్తి. వశ-కాంతౌ. ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది

లట్ ప్రథమపురుషైకవచనాంతః. (యదీయ ధామ) యస్యాః ఇదం, యదీయం, యదీయం చ తత్ ధామ, యదీయధామ, విశేషణ పూర్వపద కర్మధారయము. ధామ, ధామ్నీ, ధామాని. యదీయ ధామన్ శబ్దః నకారాంత నపుంసకలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (త్వామ్) త్వాం, త్వా, యువాం, వాం, యుష్మాన్, వః, యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (ఆమనంతి) ఆమనతి - ఆమనతః - ఆమనన్తి. మ్నా-అభ్యాసే, ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది లట్ ప్రథమపురుష బహువచనాంతః. (యతమా) యతమః, యతమౌ, యతమాః. యతమా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (యతమానసిద్ధిః) యతమానానాం సిద్ధిః యతమానసిద్ధిః షష్ఠీతత్పురుషము. సిద్ధిః, సిద్ధీ, సిద్ధయః. యతమానసిద్ధి శబ్దః ఇకారాంతః స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. యతమా, ఎనగా, యా, అని యర్థము. యచ్ఛబ్దము కంటెను తమప్ ప్రత్యయము వచ్చినది. యత్ + మహిమా, యన్మహిమా, అనునాసికసంధి. మహిమా + అంశ, మహిమాంశ, సవర్ణదీర్ఘసంధి. నామ్నా + ఏవ, నామ్నైవ, వృద్ధిసంధి.

ఛందోఽలంకారములు: వసంతతిలకా వృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలు గణములు. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము. "[illegible]" కొంచెము ఐశ్వర్యమైన కాంతిని శ్రీదేవి యొక్క సౌందర్యము-సంపద. లక్ష్మీదేవి మహిమాంశములని, సర్వజ్ఞుని తెలియనిదని చెప్పుట ఉత్ప్రేక్ష.

భావము. ఈ మూడు శ్లోకములతో శ్రీదేవి తోగూడ దేవరాజుకు దాస్యమును చేయవలెనని యతిపతి తనకుగల మనోరథమును ఆవిష్కరించుచున్నారు. ఈ మూడు శ్లోకములను పెరియపిరాట్టి యొక్క (శ్రీదేవి) మాహాత్మ్యమును విస్తృతిగా చెప్పునవి. శ్రీస్తవమున "విశ్వం యదశేషమపి యదిదం సౌందర్యలావణ్య... రూపం యస్య హి మంగళం కిమపి యల్లోకే సదిత్యుచ్యతే, తత్సర్వం త్వదధీనమేవ" అను శ్లోకము చేత మిగుల వివరముగా చెప్పబడిన విషయమును ఇక్కడ "యత్తే చతుర్ణామిదం యదుపాఖ్యయామి సౌందర్యమృద్ధిరితి యన్మహిమాంశ ఏవ" అను రెండు పాదములతో సంగ్రహముగా అనుగ్రహించినారు. ఆళవందార్ చతుశ్శ్లోకియందు "శ్రీరిత్యేవ చ నామ తే భగవతి బ్రూమః కథం త్వాం వయమ్" అని అనుగ్రహించినదానిని ఆధారముగా గ్రహించి "నామ్నైవ యాం శ్రియమితి," అని యను గ్రహించినారు. "యదీయధామ త్వామామనన్తి" "అగలగిల్లేన్ ఇఱైయుమెన్ఱు అలర్ మేల్ మంగై ఉఱై మార్బా" అని యాళ్వారును "చకర్థ యస్యా భవనం భుజాన్తరం" అని ఆళవందారును అనుగ్రహించిరి. "యతమా యతమానసిద్ధిః" భగవద్గీతయందు, "మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే, యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః" అను శ్లోకమున 'యతతాం' అని చెప్పబడిన అధికారులే ఇంచట యతమానశబ్దముచేత చెప్పబడినవారు. సిద్ధి నిహొందు ప్రయత్నించువారిని చెప్పుచున్నది. యతమానులు అనువారి సిద్ధి లక్ష్మీకటాక్షము వలననే కాని మఱొకదానివలన కలుగదు గాన ఆమెయే యతమానసిద్ధి" అనుచున్నారు.

యాప్రై త్వయా௨ప్యుదధి మంథన యత్న లబ్ధా
యాంతర్హితేతి జగదున్మథనోద్యతో௨భూః।
యాచ ప్రతిక్షణ మపూర్వ రసాను బంధైః
భావై ర్భవంత మభినందయతే సదైవ ॥ 79.

పదవిభాగము. యా, ప్రై, త్వయా, అపి, ఉదధి మంథన యత్న లబ్ధా, యా, అంతర్హితా, ఇతి, జగదున్మథనోద్యతః, అభూః, యా చ, ప్రతిక్షణం, అపూర్వరసానుబంధైః, భావైః, భవంతం, అభినందయతే, సదా, ఏవ,

అర్థము యాప్రై = ఏ పిరాట్టి (శ్రీదేవి) త్వయా௨పి = దేవర వారిచేతను (నీచేతను) ఉదధి మంథన యత్న లబ్ధా, ఉదధి = సముద్రము యొక్క, మంథన = చిలుకుట యనెడి యత్న = ప్రయత్నము చేత, లబ్ధా = లభింపబడినదై యుండినదో యా = ఏ పిరాట్టి (సీతాదేవి) అంతర్హితా ఇతి = (పంచవటి యందు రావణుని చేత అపహరింపబడినది, యనెడి కనుపించలేదు, అని జగదున్మథనోద్యతః, జగత్ = జగత్తునంతను, ఉన్మథనము = ఉపసంహరించుట యందు, ఉద్యతః = ఉద్యోగించినవారు (రు)గా, అభూః = ఐతిరో (కొ)(దేవరవారు) యా = ఏ పిరాట్టి, ప్రతిక్షణం = క్షణక్షణమందును, అపూర్వ రసానుబంధైః, అపూర్వ = పూర్వము లేని (క్రొత్త క్రొత్తగా తోచుచున్న) రస = రుచులు, అనుబంధైః = వానితో కూడిన, భావైః = భావములచేత, భవంతం = దేవరవారిని (నిన్ను) సదాఏవ = విరామము లేకుండ, అభినందయతే = సంతోషింపజేయుచున్నదో

అన్వయము. అభినందయతే = సంతోషింపజేయుచున్నదో కాంచి యే, యా = ఏ పిరాట్టి, కాంచి యని, భవంతం = నిన్ను (దేవరవారిని) యా, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, భవంతం, అను ద్వితీయాంత కర్మపదము, అభినందయతే, అను క్రియాపదము అన్వయించుట సకర్మకకర్తరి ప్రయోగము. కదా ఎప్పుడు సదాఏవ = విరామము లేకుండ యెప్పుడును, కైః = అపూర్వరసానుబంధైః భావైః = అపూర్వములైన రుచులు వాని అనుబంధములు గల భావములతో, కథం ఎట్లు ప్రతిక్షణం = క్షణక్షణమందును, అభూః = ఐతివో (ఐతిరో) కః = ఎవరు త్వం = నీవు (దేవరవారు) కథంభూతః = ఎట్టివారుగా జగదున్మథనోద్యతః = జగత్తును ఉపసంహరించుట యందు ఉద్యోగించినవారుగా, కుతః = ఎందువలన యా అంతర్హితా ఇతి = ఏ సీతాపిరాట్టి రావణుని చేత అపహరింపబడి కనుపించలేదు, అని, త్వం, అను కర్తృపదము, అభూః, అను క్రియాపదమే యున్నది గాబట్టి అకర్మకకర్తరి ప్రయోగము. ఉదధి మంథన యత్న లబ్ధా = సముద్రమును చిలుకుట యను ప్రయత్నము చేత లభింపబడినదై యుండినదో కాంచి యే, యాప్రై = ఏ పెరియపిరాట్టి (శ్రీదేవి) కైః ఎవని చేత, త్వయా అపి = నీచేతను (దేవరవారి చేతను,

శబ్దరూప సమాసములు. (యా) యా, యే, యాః యచ్ఛబ్దః దకారాంతః స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః (ప్రై) అవ్యయము, (త్వయా) త్వయా, యువాభ్యాం, యుష్మాభిః యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః తృతీయైకవచనాంతః (అపి) అవ్యయము. (ఉదధి మంథన యత్న లబ్ధా) ఉదధేః మంథనం, ఉదధి మంథనం, షష్ఠీ తత్పురుష ఉదధి మంథనే యత్నః ఉదధి మంథనే యత్నః, సంభావనాపూర్వపద కర్మధారయము,

ఉదధి మంథన యత్నైర్ లబ్ధా, ఉదధి మంథన యత్నైః లబ్ధా. తృతీయా తత్పురుషము. లబ్ధా, లబ్ధే, లబ్ధాః. ఉదధి మంథన యత్న లబ్ధా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (యా) యా, యే, యాః. యచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (అంతర్హితా) అంతర్హితా, అంతర్హితే, అంతర్హితాః. అంతర్హితా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (ఇతి) అవ్యయము. (జగదున్మాదనోద్యతః) జగతః ఉన్మాదనం, జగదున్మాదనం, షష్ఠీ తత్పురుషము. జగదున్మాదనే ఉద్యతః, జగదున్మాదనోద్యతః. సప్తమీ తత్పురుషము. ఉద్యతః, ఉద్యతౌ, ఉద్యతాః. జగదున్మాదనోద్యత శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైకవచనాంతః. (అభూత్) అభూత్, అభూతాం, అభూవన్. భూ-సత్తాయాం ధాతోః పరస్మైపది లుఙ్ ప్రథమ పురుషైకవచనాంతః. (యా) వెనుకటి పోలె. (న) అవ్యయము, (ప్రతిషేధార్థకము). (అపూర్వరసానుబంధైః) అపూర్వః రసః అపూర్వరసః. విశేషణపూర్వపద కర్మధారయము. అపూర్వరసానాం అనుబంధాః షష్ఠీ తత్పు. అపూర్వరసానుబంధాః, తైః. అపూర్వరసానుబంధైః, బంధేన, బంధాభ్యాం, బంధైః. అపూర్వరసానుబంధ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. సప్తమీ బహువ్రీహి. (భావైః) భావేన, భావాభ్యాం, భావైః. భావ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (భవంతమ్) భవంతం, భవన్తౌ, భవతః. భవచ్ఛబ్దః తకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (అభినందయతి) అభినందయతి, అభినందయతః, అభినందయన్తి. అభి, ఇతి ఉపసర్గ పూర్వక టునది-సమృద్ధౌ ఇతి ధాతోః ణిజంత పరస్మైపది లట్ ప్రథమ పురుషైకవచనము. (సదా) అవ్యయము, (ఏవ) అవ్యయము. యా + అపి, యాపి. సవర్ణదీర్ఘసంధి. అపి + ఉదధి, అప్యుదధి. యణాదేశసంధి. అంతర్హితా + ఇతి, అంతర్హితేతి. గుణసంధి. జగత్ + ఉన్మాదన, జగదున్మాదన, జశ్త్వసంధి. మదన + ఉద్యతః, మదనోద్యతః. గుణసంధి. ఉద్యతః + అభూత్, ఉద్యతోఽభూత్, ఉత్వము, ఉత్వము, గుణసంధి. పూర్వరూపసంధి. రస + అనుబంధైః, రసానుబంధైః, సవర్ణదీర్ఘసంధి. సదా + ఏవ, సదైవ. వృద్ధిసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగలుండవలయును. ఉదాత్తాలంకారము. శ్రీదేవి యవతారములందును పరమపదమందు గూడ అపూర్వరసానుబంధము గల భావములతో సర్వేశ్వరుని సంతోషింపజేయుట వలన ఉదాత్తాలంకారము.

భావము. స్తోత్రరత్నమందు 'యదర్థమంభోధిరమంథి' అని యనుగ్రహించిన విషయమును ఆధారముగా గ్రహించి 'ఉదధిమంథనయత్నలబ్ధా' అని శ్రీవారు అనుగ్రహించినారు. శ్రీరంగరాజస్తవమందు 'ఉన్మూల్యోత్తారమందరాద్రి' అను శ్లోకముతో సముద్రమును చిలికిన వృత్తాంతమును విపులముగా వచించి, 'క్షీరగర్భకమలాలయాభినవసద్యః శ్రమః' అని వర్ణింపబడినది. తిరుమంగై యాళ్వారును 'విణ్ణవర్ అముదుణ అముదిల్ వరుమ్ పెణ్ణముదుణ్డ పెరుమానే!' (దేవతలు సముద్రమును చిలుకగా వచ్చిన అమృతమును భుజింపగా ఆ యమృతమునుండి వచ్చిన శ్రీదేవియను కన్యామృతమును అనుభవించిన స్వామి) అని యనుగ్రహించియున్నారు. సీతాపిరాట్టితో ఎడబాటు కలిగినప్పుడు శ్రీరామచంద్రమూర్తి 'జగత్ సశైలం పరివర్తయామ్యహమ్' (పర్వతములతో జగత్తును పూర్తిగా పెకలించివేయుదును) అన్నట్లు వాల్మీకి ముని వచించియుండుట వలన

న, వరుస "జనకదుహితా నాథనాదృశోభిభూతా:" అని యనుసంధించినారు, "రావణుని చేత అపహరింపబడినది, యునక, "అంతర్హితేతి" అనుటవలన సీతాపిరాట్టి లంకను ప్రవేశించుట" రావణుడపహరించుట వలనకాదు, తన యిష్టానుసారము గనే" అనునదియు సూచింపబడినది. "ఇతిహాసశ్రేష్ఠమైన శ్రీరామాయణత్తాల్ శిఱైయిరున్దవళ్ ఏట్రమ్ శొల్లుగిఱదు (ఇతిహాసములలో గొప్పదైన శ్రీరామాయణము వలన చెఱయుండు తనయున్నతనే యున్న సీతామాహాత్మ్యము చెప్పబడినది) అను శ్రీవచనభూషణ శ్రీసూక్తిని వివరించునపుడు మణవాళమహామునులు వచించిన శ్రీసూక్తిని గమనింపుదు. "పిరాట్టి మున్నాదె శిఱైయిరున్దవళ్ ఎన్దయుళ్ళైయిదదు అవళుక్కేయ దయ తనయుత్తె ప్రకాశిప్పిక్కైక్కాగ. దేవదేవదివ్యమహిషియాన తనైప్పిఱైయిలే యిరుప్పిన తణ్మైయే పారాదే దేవస్త్రీగళిన్ శిఱైయై విడువిక్కైక్కాగ శిఱైయిరుప్పిన తణ్మైయే... దయాపరవశైయాయిట్టు, ప్రజై కిణత్తిలే విళున్దాల్ పిన్ కుదిత్తాన్ శిఱైయిరున్దదు దయాపరవశైయాయిట్టే, ప్రజై కిణత్తిలే విళున్దాల్ ఎడుక్కుమ్ మాతావైప్పోలే ఇవ్వితరనై విళున్ద సంసారత్తిలే తానుమొక్కవన్దు పిఱన్దు దుక్కమ్ మాతావైప్పోలే ఇష్టతనల్ విళున్ద సంసారత్తిలే తానుమెక్కవన్దు పిఱన్దు ఇవర్గళ్ పట్టతైత్తానుమ్ పట్టు రక్షిక్కైయాలే నిరుపాధిక మాతృత్వ సంబంధత్తాలే వన్ద నిరతిశయ వాత్సల్యత్తుక్కుమ్ ప్రకాశకమిదేయిదు. ఇప్ప గుణాధిక్యత్తై వెళియిడుకైక్కాగ విరే పరమాచార్యరాన నమ్మాళ్వార్ "తని చ్చిఱైయిల్ విళప్పుట్రకోలి మెళ్లియాళ్" ఎన్ఱు అరుళిచ్చెయ్యదు! అరుళిచ్చెయ్యదు! అరుదైయ దివ్యసూక్తి, యిదే యిరిప్పదే అరుళిచ్చెయ్దైక్కు మూలమ్. శిఱైయిరుప్పు వర్ణ్యమానదు. కర్మనిబంధనమాగిల్ ఆత్మగతరాన దేవస్త్రీగళుడైయ శిఱైయై విడువిక్కైక్కాగ తన్నుమ్ ఆత్మ శిఱైయై విడువిక్కైక్కాగ తన్నుమ్ బద్ధై తానే వలియ చ్చెయ్దదాగైయాలే పిరాట్టిక్కుణ్డాన కూడల మిత్రనైయుడై " ఎన్ఱు.

నిరంతరము అనుభవించబడును నిత్యాపూర్వముగా తోచుచున్న దుయుండి సంతసము వరుసగా వర్ధిల్లు సాత్వికాది భావములతో దేవరవారిని ఎప్పుడును సంతసింపజేయుచున్నది, నీదేవి. అని యనుసంధించినారు.

> రూపశ్రియా గుణగణైర్విభవేన ధామ్నా
> భావైరుదారమధురైశ్చతురైశ్చరిత్రై: ।
> నిత్యం తవైవ సదృశీం శ్రియమీశ్వరీం తాం
> త్వాం చాంచిత: పరిచరేయముదీర్ణభావ: ॥ ౪౦.

పదవిభాగము. రూపశ్రియా, గుణగణై:, విభవేన, ధామ్నా, భావై:, ఉదారమధురై:, చతురై:, చరిత్రై:, నిత్యం, తవ(ఏవ) సదృశీం, శ్రియం, ఈశ్వరీం, తాం, త్వాం, చ, అంచిత:, పరిచరేయం, ఉదీర్ణభావ:.

అర్థము. రూపశ్రియా= విగ్రహసౌందర్యముచేతను, గుణగణై:= తిరుకల్యాణగుణములచేతను, విభవేన= ఐశ్వర్యముచేతను, ధామ్నా= తేజస్సుచేతను (తేక) నివాసస్థానముచేతను, ఉదారమధురై:= మిక్కిలి పెద్దవియై మధురములైన, భావై:= చిత్తవృత్తులచేతను, చతురై:= సమర్థములైన, చరిత్రై:= నడతలచేతను, నిత్యం= ఎప్పుడును, తవ ఏవ= నీకే(దేవరవారికే) సదృశీం= సమానురాలైన. తాం= ఆ, ఈశ్వరీం శ్రియం= పెరియపిరాట్టియను శ్రీదేవిని, త్వాం చ= దేవరవారిని (నిన్ను గూడ, అంచిత:= దాసుడను ఆశ్రయించిన వాడనై, ఉదీర్ణభావ:= కైంకర్యము చేయుటకు తగిన ఉత్సాహముగలవాడనై, పరిచరేయం= పరిచర్యను చేయు

ము॥

ఆకాంక్ష- పరిచరేయమ్ = పరిచర్యను చేయుదును. కః = ఎవడు, అహం = దాసుడనైన నేను. కథం
భూతః = ఎట్టివాడనై, ఉదీర్ణభావః = కైంకర్య మనోరథమును పుష్కలముగా గలవాడనై, పునః
కథంభూతః = ఇంకను ఎట్టివాడనై, అంచితః = ఆశ్రయించినవాడనై, కంచ = ఎవ్వానినిగూడ?
త్వాంచ = నిన్నుగూడ (దేవరవారినిగూడ) పునః కాం = ఇంకను ఎవ్వతెను తాం ఈశ్వరీం
శ్రియం = శ్రీ పెరియపిరాట్టియను శ్రీదేవిని, తాం కథంభూతాం = ఆమె ఎట్టిది తవ ఏవ సదృ
శీం = నీకే (దేవరవారికే) సమానురాలైనట్టిది. కదా = ఎప్పుడు? నిత్యం = ఎప్పుడును, కైః సదృ
శీం = శ్రీదేవి యేనిచేత నీకు సమానురాలు? చతురైః చరిత్రైః = సమర్థములైన నడతలచే
త, పునః కైః = ఇంకను వేనిచేత, ఉదారమధురైః భావైః = మిక్కిలి పెద్దలవై మధురము
లైన చిత్తవృత్తులచేత, పునః కేన = ఇంకను దేనిచేత? ధామ్నా = తేజస్సుచేత (లేక) నివా
సస్థానము చేత, పునః కేన = ఇంకను దేనిచేత? విభవేన = అవతారముల చేత, పునః కైః =
ఇంకను వేనిచేత? గుణగణైః = తిరుకళ్యాణ గుణ సముదాయములచేత, పునః కయా =
ఇంకను దేనిచేత? రూపశ్రియా = విగ్రహ సౌందర్యముచేత.

శబ్దరూప సమాసములు. (రూపశ్రియా) రూపస్య శ్రీః రూపశ్రీః. తయా రూపశ్రియా, శ్రియా, శ్రీభ్యాం, శ్రీభిః రూపశ్రీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయైకవచనాంతః. (గుణగణైః) గుణానాం గణాః, గుణగణాః, తైః గుణగణైః షష్ఠీతత్పురుషము, గణేన, గణాభ్యాం గణైః. గుణగణశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (విభవేన) విభవేన, విభవాభ్యాం, విభవైః విభవశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయైకవచనాంతః (ధామ్నా) ధామ్నా, ధామభ్యాం, ధామభిః ధామన్ శబ్దః నకారాంత నపుంసకలింగః తృతీయైకవచనాంతః. "గృహ దేహ త్విట్ ప్రభావా ధామాని" ఇత్యమరః (భావైః) భావేన, భావాభ్యాం, భావైః, భావశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః తృతీయా బహువచనాంతః. "భావ స్సత్తా స్వభావాభిప్రాయ చేష్టాత్మ జన్మసు" ఇత్యమరః (ఉదారమధురైః) ఉదారాశ్చ తే మధురాశ్చ ఉదారమధురాః, తైః ఉదారమధురైః, విశేషణోభయపద కర్మధారయము (చతురైః) చతురేణ, చతురాభ్యాం, చతురైః. చతురశబ్దః అకారాంత నపుంసక లింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (చరిత్రైః) చరిత్రేణ, చరిత్రాభ్యాం, చరిత్రైః, చరిత్ర శబ్దః అకారాంత నపుంసక లింగః తృతీయా బహువచనాంతః. (నిత్యమ్) అవ్యయము (తవ) తవ, తే, యువయోః, వాం, యుష్మాకం, వః. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేకవచనాంతః (ఏవ) అవ్యయము. (సదృశీమ్) సదృశీం, సదృశ్యౌ, సదృశీః సదృశీశబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః. (శ్రియమ్) శ్రియం, శ్రియౌ, శ్రియః, శ్రీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః (ఈశ్వరీమ్) ఈశ్వరీం, ఈశ్వర్యౌ ఈశ్వరీః, ఈశ్వరీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (తామ్) తాం, తే, తాః, తచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైకవచనాంతః (త్వామ్) త్వాం, త్వా, యువాం, వాం, యుష్మాన్, వః. యుష్మచ్ఛబ్దః దకారాంతః పుంలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః (చ) అవ్యయము (అంచితః) అంచితః, అంచితౌ, అంచితాః. అంచితశబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (పరిచరేయమ్) పరిచరేయం, పరిచరేవ, పరిచరేమ. పరి, ఇత్యుపసర్గపూర్వక చర-గతి భక్షణయోః ఇత్యస్మాద్ధాతోః పరస్మైపది విధి లిజ్ ఉత్తమపురుషైకవచనాంతః. (ఉదీర్ణ

భావ) ఉదీర్ణాః భావాః యస్య సః ఉదీర్ణభావః. షష్ఠీబహువ్రీహి. ఉదీర్ణ భావః, ఉదీర్ణభావౌ, ఉదీర్ణభావాః. ఉదీర్ణభావ శబ్దః అకారాంతః పుంలింగః ప్రథమాబహువచనాంతః. మధురైః + చతురైః, మధురైశ్చతురైః, చతురైః + చరితైః, చతురైశ్చరితైః. శ్చుత్వసంధి. తవ + ఏవ, తవైవ. వృద్ధిసంధి. చ + అంచితః, చాంచితః. సవర్ణదీర్ఘసంధి.

ఛందోఽలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గగ లుండవలెను. ఉదాత్తాలంకారము. సంభావనాలంకారము. రూపసంపద యందు సుగుణములందు అవతారమందు తేజస్సునందు నామమందు ఉదార మధుర భావములందు పరతల యందు సమానురాలగు (లేదీతో) నిన్ను సేవించి కైంకర్యములను చేయుదు ననుటలో సంభావనాలంకారమును ఉదాత్తాలంకారమును ఉన్నది.

భావము. సౌందర్యముచేతను లావణ్యముచేతను సౌకుమార్యముచేతను దయావాత్సల్యాది గుణసముదాయముచేతను అవతరించుటచేతను స్థానమహిమచేతను గంభీరములును మధురములునైన చరిత్రములచేతను ఆశ్రితులను సంరక్షించుచుండు సముజ్జ్వలమైన చేష్టలచేతను "తుల్యశీల వయోవృత్తాం, తుల్యాభిజన లక్షణామ్ రాఘవోఽర్హతి వైదేహీం, తం చేయ మసితేక్షణా" మొదలైనవానియందు చెప్పబడిన అనురూప్యమును గలదివైన, "ఈశ్వరీం సర్వభూతానామ్" అనబడిన ఐశ్వర్యమును గూడ గలిగిన పిరాట్టియు (శ్రీదేవియు) దేవరవారును వేంచేసియున్న పరికరముయందు దాసుడను సమీపము దు నిలచి అంతరంగకైంకర్యములను చేయగలను. అని ప్రాభించుచున్నారు,

యా బిభర్తి స్థిరచరాత్మకమేవ విశ్వం
విశ్వంభరా పరమయా క్షమయా క్షమా చ,
తాం మాతరం చ పితరం చ భవన్తమస్య
పృచ్ఛన్తు కాత్రయ ఇమా పరివస్యతో మే ॥ 81.

ప్రతిపదభాగము. యా, బిభర్తి, స్థిరచరాత్మకం, ఏవ, విశ్వం, విశ్వంభరా, పరమయా, క్షమయా, క్షమా, చ, తాం, మాతరం, చ, పితరం, చ, భవంతం, అస్య, పృచ్ఛంతు, కాత్రయః, ఇమాః, పరివస్యతః, మే.

అర్థము. స్వామీ! యా = ఏ భూదేవి, (భూమిపిరాట్టి) స్థిరచరాత్మకం = స్థావరములు జంగమములు రూపముగానున్న, విశ్వం = సకల జగత్తును, బిభర్తి = పోషించుచున్నదిగా నుండెనో, విశ్వంభరా = విశ్వంభర, అను పేరును పొందియున్నదో పరమయా = శ్రేష్ఠమైన క్షమయా = ఓర్పుచేత, క్షమా చ, క్షమా, అను పేరును గూడ పొందియున్నదో! తాం = ఆ, మాతరం చ = అమ్మను, పితరం = తండ్రివైన, భవంతం చ = నిన్ను గూడ (దేవరవారిని) కూడ పరివస్యతః = కైంకర్యము చేయుచున్న, మే = నాకు (దాసునికి) ఇమాః = ఈ ప్రకారము, కాత్రయః = సంసారకాలరాత్రులు, పృచ్ఛంతు = గడచుగాక!

ఆకాంక్ష. పృచ్ఛంతు = గడచుగాక! కాః = ఏవి? ఇమాః కాత్రయః = ఈ సంసారకాలరాత్రులు, కస్య = ఎవనికి? మే = నాకు, కథంభూతస్య = ఎట్టి నాకు? పరివస్యతః = కైంకర్యమును చేయుచున్న నాకు, కాలరాత్రయః, అను ప్రథమాంత కర్తృపదము, పృచ్ఛంతు, అను క్రియాపదము ఉన్నది గనుక అకర్మక కర్తరి ప్రయోగము. కం, ఎవనిని? భవంతం = నిన్ను గూడ (దేవరవారిని గూడ) భవంతం కథంభూతం = ఎట్టి వారవు? పితరం = తండ్రివైన

అన్వ: ఫలుహః తాం: ఇంకను ఎవరిని, మాతరం చ: తల్లియైన భూమి పృథ్విని, యా కథంభూ
తా యను భూదేవి యెట్టిది? క్షమా: క్షమ, అను పేరు పొందినట్టిది. కయా: దేనిచేత క్షమ
యా: ఓర్పు చేత. క్షమయా కథంభూతయా: ఓర్పు ఎట్టిది? పరమయా: శ్రేష్ఠమైనది. పునః కథం
భూతా: భూదేవి ఇంకను ఎట్టిది? విశ్వంభరా: విశ్వంభర యను పేరును పొందినది. కిం కుర్వాణా సతీ
ఏమి చేయుచున్నదియగుచు, విశ్వం బిభ్రతీ సతీ: సకల జగత్తును వహించుచున్నదిగానుండియే,
విశ్వం కథంభూతం: జగత్తు ఎట్టిది? స్థిరచరాత్మకం సతీ: స్థావర జంగమాత్మకమైనది,

శబ్దరూప సమానములు (యా) యా - యే - యాః యచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక
వచనాంతః - (బిభ్రతీ) బిభ్రతీ - బిభ్రత్యౌ - బిభ్రత్యః. బిభ్రతీ శబ్దః ఈకారాంత స్త్రీలింగః
ప్రథమైక వచనాంతః. (స్థిరచరాత్మకమ్) స్థిరాణి చ చరాణి చ స్థిరచరాణి,
స్థిరచరాణ్యేవ ఆత్మా యస్య తత్ స్థిరచరాత్మకమ్. షష్ఠీ బహువ్రీహి. స్థిరచరా
త్మకం - స్థిరచరాత్మకే. స్థిరచరాత్మకాని. స్థిరచరాత్మక శబ్దః అకారాంత నపుం
సకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (ఏవ) అవ్యయము. (విశ్వమ్) విశ్వం, విశ్వే, విశ్వాని,
విశ్వశబ్దః అకారాంత నపుంసకలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (విశ్వంభరా) విశ్వం బిభ
ర్తీతి విశ్వంభరా. విశ్వంభరా - విశ్వంభరే - విశ్వంభరాః. విశ్వంభరా శబ్దః ఆకారాంత
స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. "భూర్భూమిరచలానంతా రసా విశ్వంభరా స్థిరా"
ఇత్యమరః - (పరమయా) పరమయా - పరమాభ్యాం - పరమాభిః. పరమా శబ్దః ఆకారాంత
స్త్రీలింగః తృతీయైక వచనాంతః. (క్షమయా) క్షమయా - క్షమాభ్యాం - క్షమాభిః. క్ష
మా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః తృతీయైక వచనాంతః. (క్షమా) క్షమా - క్షమే - క్షమాః,
క్షమా శబ్దః ఆకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమైక వచనాంతః. (చ) అవ్యయము. (తాం) తాం,
తే - తాః. తచ్ఛబ్దః దకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (మాతరమ్) మాతరం
మాతరౌ, మాతౄః. మాతృ శబ్దః ఋకారాంత స్త్రీలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (చ)
అవ్యయము. (పితరం) పితరం - పితరౌ - పితౄన్. పితృ శబ్దః ఋకారాంత పుం
లింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (చ) అవ్యయము (భవంతమ్) భవంతం, భవంతౌ
భవతః. భవచ్ఛబ్దః తకారాంత పుంలింగః ద్వితీయైక వచనాంతః. (అస్య) అస్య,
అనయోః. ఏషామ్. ఇదం శబ్దః మకారాంత పుంలింగః షష్ఠ్యేక వచనాంతః.
(వ్యుచ్ఛంతు) ఇది ఉపూర్వమైన క్రియాపదము. విశేషించి వేదమందు వ్యవహరింపబడు
చున్నది. తెల్లవారునుగాక! అని యర్థము. 'రాత్రయః' అను కర్తృపదమునకు తగినట్లు
ఈ క్రియ ప్రయోగింపబడినది. రాత్రి లేకుండ పగలుగానే యుండవలయును అని భా
వము. కైంకర్యమునకు యుక్తమైన కాలము కావలయునని యుద్దేశము. వ్యుచ్ఛతు -
వ్యుచ్ఛతాం, వ్యుచ్ఛంతు. (రాత్రయః) రాత్రిః, రాత్రీ - రాత్రయః. రాత్రి శబ్దః
ఇకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమా బహువచనాంతః. (ఇమాః) ఇయం - ఇమే - ఇమాః ఇదం
శబ్దః మకారాంత స్త్రీలింగః ప్రథమా బహువచనాంతః. (వర్తమానాః) ఇది షష్ఠ్యంతపద
ము. వర్తమానార్థ శతృ ప్రత్యయాంతము "వర్తమానే లట్" వర్తమాన పదమొ అనుదాని
గమనించుదు. వర్తమానః - వర్తమానౌ, వర్తమానాః. వర్తమాన శబ్దః తకారాంతః

పుంలింగః షష్ఠ్యేక వచనాంతః, (శ్రీ) మత్, శ్రీమతే- అవతాం, నః- అస్మాకం, నః, అస్మచ్ఛబ్దః
దకారాంతః పుంలింగః షష్ఠ్యేక వచనాంతః. చర + ఆత్మనాం, చరాత్మనాం సవర్ణదీర్ఘసంధి.
రాత్రయః + ఇమాః, రాత్రయ ఇమాః. ఇమాః + వరివస్యతః, ఇమా వరివస్యతః విసర్గలోప
సంధి. వరివస్యతః + మే, వరివస్యతో మే, ఉత్వము ఓత్వము, గుణసంధి.

ఛందోలంకారములు. వసంతతిలకావృత్తము. త-భ-జ-జ-గ-గ లుండవలయును.
సంభావనాలంకారము. భూదేవితో దేవర వారికి పరిచర్యను చేయుగాక.

భావము. పెరియ పిరాట్టితో (శ్రీదేవితో) కూడియున్న స్వామికి కైంకర్యమును చేయవలయు
నని క్రింది శ్లోకమునందు మనము ప్రార్థించినట్లు ఆమ్మగ కాంచినాము. భూమి పిరాట్టితో
కూడిన స్వామికి కైంకర్యమును చేయవలయు నని, కుతూహలించుటను ఇందు అను
గ్రహించుచున్నారు. భూమి పిరాట్టికి 'విశ్వంభరా' అనియు 'క్షమా' అనియు రెండు తిరు
నామములున్నవి కదా! అవి కేవలము రూఢనామములు కావు. యోగార్థ పౌష్కల్యము
గలవియే, యని పూర్వార్ధమందు తెలుపుచున్నారు. స్థావర జంగమాత్మకమైన విశ్వ
మును వహించుట వలన 'విశ్వంభరా' అయినది. అనంతమైన ఓర్మియు నోర్పు గుణ
మును కలిగియుండుట వలన 'క్షమా' యయినది. ఆటు మీద సర్వసాధారణ నిరుపాధిక
మాతృత్వము గూడ కలిగియుండినదయ్యెను గనుక భూమి పిరాట్టియును తల్లియైన
దేవర వారును కూడియున్న స్థితియందు దాసుడను కైంకర్యము నర్థించుచు, తెలుంబులను
కలసియుండుట కాక విభుడును పగలుగానే నాగాలమందైనను గడుపవలయును
అనుచున్నారు. పదముపదమందు విరాగుల విభాగము తెలుపగదా!

భావైరుదారమధురైర్వివిధైర్విలాసైః
భ్రూవిభ్రమస్మితకటాక్షనిరీక్షణైశ్చ।
యా త్వన్మయా త్వమపి యన్మయ ఏవ సా మాం
నీలా నితాంతమురరీకురుతాముదారా ॥ 82.

పదవిభాగము. భావైః, ఉదారమధురైః, వివిధైః, విలాసైః, భ్రూవిభ్రమస్మితకటాక్ష
నిరీక్షణైః, చ, యా, త్వన్మయా, త్వం, అపి, యన్మయః, ఏవ, సా, మాం, నీలా, నితాంతం,
ఉరరీకురుతాం, ఉదారా.

అర్థము. స్వామీ! ఉదారమధురైః = గంభీరములును మనోహరములును ఐన, భా
వైః = చిత్తవృత్తులతోను, వివిధైః = అనేకవిధములైన, విలాసైః = శృంగార చేష్టితము
లతోను, భ్రూవిభ్రమస్మితకటాక్షనిరీక్షణైః చ, భ్రూవిభ్రమః = కనుబొమల విలాస
ము - స్మితం = చిఱునవ్వు, కటాక్షనిరీక్షణైః = క్రీగంటి చూపులు అను వానితోను,
యా = ఏ నీళాదేవి, త్వన్మయా = నీకంటెను వేఱుగా లేనియామెగా నున్నదో, త్వం అపి =
నీవు గూడ (దేవరవారును) యన్మయః ఏవ = ఏ నీళాదేవి కంటెను వేఱుగా లేనివాడవై యు
న్నావో, సా = ఆ, ఉదారా = గొప్పదైన, నీలా = నీళాదేవి (నప్పిన్నపిరాట్టి) మాం = దాసుడనైన
నన్ను, నితాంతం = పరిపూర్ణముగా, ఉరరీకురుతాం = అంగీకరించవలయును.
ఆకాంక్ష. ఉరరీకురుతామ్ - అంగీకరించుగాక (అంగీకరించవలయును) కా = ఎవతె? సా నీళా:
ఆ నీళాదేవి. కం = ఎవనిని? మాం = దాసుడనైన నన్ను, కః అపి = ఎవ్వడును? త్వం అపి = నీవు